

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI**

**AFGANİSTAN SİYASAL YAŞAMINDA İSLÂMÎ
HAREKETLER (1969-1996)**

**Hazırlayan
Humayoon ZAHİN**

**Danışman
Prof. Dr. Hakkı BÜYÜKBAŞ**

Yüksek Lisans Tezi

**Ocak 2021
KAYSERİ**

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI**

**AFGANİSTAN SİYASAL YAŞAMINDA İSLÂMÎ
HAREKETLER (1969-1996)**

(Yüksek Lisans Tezi)

**Hazırlayan
Humayoon ZAHİN**

**Danışman
Prof. Dr. Hakkı BÜYÜKBAŞ**

Ocak 2021, KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Adı-Soyadı: Humayoon ZAHİN

İmza

T.C.

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrenci No : 4033131716
Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Program Adı : Yüksek Lisans
Tez Başlığı : AFGANİSTAN SİYASAL YAŞAMINDA İSLÂMÎ
HAREKETLER (1969-1996)

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Önsöz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 133 sayfalık kısmına ilişkin 19.01.2021 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı: % 5' dir.

Filtrelemeye **alıntılar dahil** edilmiştir. Filtrelemede **yedi (7) kelimedenden daha az** örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 21.01.2021

Danışman: Prof. Dr. Hakkı BÜYÜKBAŞ

Öğrenci: Humayoon ZAHİN

İmza

İmza

YÖNERGEYE UYGUNLUK ONAYI

“Afganistan Siyasal Yaşamında İslâmî Hareketler (1969-1996)” adlı Yüksek Lisans, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi’ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Humayoon ZAHİN

Danışman

Prof. Dr. Hakkı BÜYÜKBAŞ

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD Başkanı

Ad Soyad İmza

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Prof. Dr. Hakkı BÜYÜKBAŞ danışmanlığında **Humayoon ZAHİN** tarafından hazırlanan “**Afganistan Siyasal Yaşamında İslami Hareketler (1969-1996)**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

.../.../2020

JÜRİ:

Danışman: Prof. Dr. Hakkı BÜYÜKBAŞ

.....

Üye:

.....

Üye:

.....

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

..... / /

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Kenan GÜLLÜ

ÖN SÖZ

“İnsanlara teşekkür etmeyen, Allah'a da şükretmez.”¹

Öncelikle tez konusunun belirlenmesinden son aşamasına kadar bana yol gösteren, çok değerli vakitlerini ayırarak bana destek ve yardımlarını esirgemeyen, tez danışmanım kıymetli Prof. Dr. Hakkı BÜYÜKBAŞ hocam'a teşekkürlerimi sunarım. Ders dönemi ve tez çalışması sırasında Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi(İİBF), Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümündeki tüm kıymetli hocalarıma da teşekkür ederim. Ayrıca, bize tatlı Türkçe dilini öğreten ERSEM kurumundeki tüm hocalarıma özellikle kıymetli hocamız ve ağabeyimiz Rıfat ERAVŞAR'a şükranlarımı sunarım.

YTB'ye ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine bana yüksek lisansımı Türkiye'de yapma fırsatı verdikleri için teşekkür ediyorum. Medineli Ensar gibi bizleri bilim göçmenleri olarak ağırlayan ve ekmeklerini bizimle paylaşan cömert Türkiye halkına da teşekkür ederim. Ekmeğiniz sıcak ve suyunuz soğuk olsun.

Hayatının son anlarına kadar bize bir parça helal ekmek bulmak için gece gündüz demeden zor işlerde çalışan ve evlatlarının okuyabilmesi için tatlı ruhunu feda eden asil ve fedakar babamdan onlara teşekkür edecek sözler bulamıyorum. Sevgisi eşsiz olan ve her namazında bana dua eden sevgili annem, ellerini öperim. Ayrıca zor günlerde bana maddi ve manevi destek veren kardeşlerime ve aileme teşekkür ediyorum. Özellikle yokluğumda hayatın zorluklarını tahammül eden sevgili eşim Atefa Hanif Zahin'e sevgiyle teşekkür ederim.

Humayoon ZAHİN, Kayseri, 2021

¹ Hadis-i Şerif | Tirmizî, Birr, 35

AFGANİSTAN SİYASAL YAŞAMINDA İSLÂMÎ HAREKETLER (1969-1996)

Humayoon ZAHİN

**Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Yüksek Lisans Tezi, Ocak 2021
Danışman: Prof. Dr. Hakkı BÜYÜKBAŞ**

ÖZET

İslamcılık, Nahdat-i İslâmî ve İslâmî Uyanışı olarak da bilinen çağdaş İslâmî hareketler, İslam dünyasında geçen yüzyılın en etkili sosyo-politik akımları arasında yer almaktadır. Yarım asır önce ortaya çıkan Afganistan İslami Hareketi, ülkenin siyasi, sosyal ve kültürel hayatının her alanında derin bir etki meydana getirmiştir. Bu çalışma, Afganistan'daki İslamcı akımın son yarım yüzyılın bu ülkenin siyasal hayatı üzerindeki rolünü ve etkisini incelemeyi amaçlamaktadır.

Bu çalışma giriş, üç ana bölüm ve sonuç bölümünden oluşmaktadır. Bu çalışmada hipotez ve sorulara göre, kütüphane araştırma yöntemi kullanılmıştır. Hipotezlere dayalı bu çalışmanın sonuçları şunu göstermektedir: II. Dünya Savaşı'ndan sonra, uluslararası düzendeki güç ve siyaset denklemleri değişti. Britanya İmparatorluğunun çöküşüyle birlikte, Afganistan Kraliyet Hükümeti geleneksel destekçisini kaybetti ve saltanatını sürdürmek için Rusya'ya yüzünü çevirmek zorunda kaldı. Muhammed Zahir Şah'ın saltanatının son on yılında Moskova'nın dikkatini çekmek için, Sovyet yanlısı Marksist solun faaliyetlerine zemin hazırlandı. Afganistan'ın İslamcı akımı, Marksist sol akımlara tepki olarak ortaya çıktı ve mücadeleye girdi. Afganistan'ın Pakistan'la olan sınır anlaşmazlıkları ve Afgan siyasetçilerin, özellikle Muhammed Davud Han'ın Peştunistan Davası, Pakistan hükümetinin karşı önlem olarak Afgan muhalif gruplara (Mücahitler) desteklemesine yol açtı. Pakistan, Suudi Arabistan, ABD ve İran'ın kapsamlı mali ve silah desteğiyle Afgan Mücahitleri Sovyet Kızıl Ordusu'nu yenerek Sovyetler Birliği'nin çökmesine ve Soğuk Savaş'ın sona ermesine yol açtı. 1992 baharında, Sovyet destekli Afganistan Demokratik Halk Partisi hükümetinin son başkanı Dr. Necibullah istifa ederek iktidarı Mücahitler'e devretti. İktidarın Mücahitler'e devredilmesiyle eş zamanlı olarak, Mücahitlerin grupları arasında iktidar mücadelesi ortaya çıktı. Bu mücadele Afganistan'ı yıkıcı bir iç savaşa sürükledi. Bu savaş bugüne kadar (Doha'da Taliban ile

Afgan hükümeti arasında Afganlar arası barış görüşmeleri sürerken) çözüm bulamadı ve bu ülkedeki onlarca insan her gün bu savaşın kurbanı olmaktadır.

Bu çalışma, yazarın kendi bakış açısı ve analizine ek olarak, Türkçe, Farsça, Peştuca ve İngilizce dillerinin çok miktarda bulunan birinci ve ikinci el kaynaklarına dayanarak okuyucuya faydalı olacak yeni bulgular sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslami Hareket, Afgan Mücahitler, Amerika Birleşik Devletleri, Pakistan, Suudi Arabistan, İran, Sovyetler Birliği, Demokratik Halk Partisi, Taliban

ISLAMIC MOVEMENTS IN THE POLITICAL LIFE OF AFGANISTAN (1969-1996)

Humayoon ZAHİN

Erciyes University Graduate School of Social Sciences

Master's Thesis, January 2021

Supervisor: Prof. Dr. Hakkı BÜYÜKBAŞ

ABSTRACT

Contemporary Islamic movements, also known as Islamism, the Islamic movement, and the Islamic Awakening, have been the most influential socio-political movements in the last century of the Islamic world. The Islamic Movement of Afghanistan (Nahzat Islami-e-Afghanistan), which emerged half a century ago, had a profound impact on all aspects of the country's political, social, and cultural dimensions. This study aims to investigate the role and impact of the Islamic Movement of Afghanistan on the political life of the country in the last half century. The present study consists of an introduction, three main chapters, and a conclusion. Based on the hypotheses and questions of the study, the library research-method has been used. The results of this study show that: After World War II, the equations of power and politics in the international political system changed. And with the collapse of the British Empire, the imperial government of Afghanistan lost its prior and historic supporter. And in order to maintain its monarchy, the government was forced to turn to Russia. In order to attract Moscow's attention, Mohammad Zahir Shah, in the last decade of his reign paved the way for the activity of the pro-Soviet Marxist left party. The Islamist Movement of Afghanistan entered the battlefield as a reaction against the Marxist left party. Afghanistan's border disputes with Pakistan and the mentality of the Afghan authorities to establish Pashtunistan, especially Mohammad Daud Khan, led to the Pakistani government's widespread support for Afghan opposition groups (the Mujahedeen). The Afghan Mujahedeen, with widespread financial and weapons support from Pakistan, Saudi Arabia, the United States, and Iran, defeated the Soviet Red Army, leading to the collapse of the Soviet Union and the end of the Cold War. In the spring of 1992, Dr. Najibullah, the last president of the Soviet-backed People's Democratic Party of Afghanistan, resigned and handed over power to the Mujahidin. Simultaneously with the transfer of power to the Mujahidin, a power struggle erupted among the Mujahidin

groups, leading Afghanistan to a devastating civil war. The war has not ended to date (as the inter-Afghan peace talks between the Taliban and the Afghan government in Doha continues). And dozens of people in this country fall victim to this war every day.

In addition to the author's own point of view and analysis, this study presents new findings that will be useful for the reader, relying on the abundant first and second-hand sources of Turkish, Persian, Pashto, and English languages.

Keywords: Islamic Movement, Afghan Mujahedeen, United States of America, Pakistan, Saudi Arabia, Iran, Soviet Union, People's Democratic party, Taliban.

İÇİNDEKİLER

AFGANİSTAN SİYASAL YAŞAMINDA İSLÂMÎ HAREKETLER (1969-1992)

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI.....	ii
YÖNERGEYE UYGUNLUK ONAYI.....	iii
KABUL ONAY	iv
ÖNSÖZ/ TEŞEKKÜR.....	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER.....	x
KISALTMALAR LİSTESİ	xv
GİRİŞ.....	1
Tezin Amacı ve Önemi	4
Tezin Yöntemi	4
Literatür Değerlendirilmesi	5

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHİ ARKA PLAN VE AFGANİSTAN'IN SİYASİ DURUMU

1.1. Tarihi Arka Plan	8
1.1.1. İslam'dan Önce Tarihi Afganistan.....	8
1.1.1.1. Tarih Öncesi Dönemler	8
1.1.1.2. Antik Tarih.....	9
1.1.2. İslamiyetten Sonra	9
1.1.3. İslami Bağımsız Dönemi	9
1.1.3.1. Tahirilerin Hükümeti.....	10
1.1.3.2. Saffariler Devleti	10
1.1.3.3. Gazneliler	10
1.1.3.4. Herat Timurlular Devleti.....	11
1.1.4. Yeni Afganistan'ın Ortaya Çıkışı.....	11
1.1.4.1. Hotaki Hanedanlığı.....	12
1.1.4.2. Abdalililer ve yeni Afganistan'ın Kuruluşu	13

1.2. Cemaluddin Afgani ve İslamcılığın Küresel Akım; Afganistan Üzerindeki Etkileri	14
1.2.1. İslamcılık Veya İslami Hareket Nedir?	15
1.2.2. İslam Dünyasının Dini Merkezleri ve Afganistan İslami Akımlarına Etkisi....	16
1.2.2.1. El-Ezher Üniversitesi- Mısır	16
1.2.2.2. Darul Uloom Deoband- Hindistan	16
1.2.2.3. Kum Medresesi-İran.....	17
1.2.3. İslamcılığın İlk Doğum Yerleri ve Afganistan İslami Hareketi Üzerindeki Etkisi	18
1.2.3.1. Hint Yarımadası	18
1.2.3.2. Müslüman Kardeşler Hareketi – Mısır.....	19
1.2.3.3. Necmettin Erbakan ve Millî Görüş Hareketi – Türkiye.....	20
1.2.3.4. Mısır ve Hint Yarımadasının İslami Akımlarının Afganistan'daki İslami Hareketin Oluşumundaki Etkisi	23
1.2.3.5. İran İslamcılığı ve Afganistan'daki İslami Akım Üzerindeki Etkisi	24
1.3. İslami Hareket'in Kurulmasından Önce Afganistan'ın Siyasi Durumuna Kısa Bir Bakış (1919-1970)	25
1.3.1.1. Reformlar ve Tepkiler; Değişime Karşı Direnç	25
1.3.2. Habibullah Kalakani	27
1.3.3. Muhammad Nadir Şah (1929-1933)	27
1.3.4. Zahir Şah'ın Dönemi (1933-1973)	28
1.3.5. Davut Han'ın Cumhuriyet Hükümeti	30
1.3.6. Komünist Hükümet, Sovyet İşgali ve Afgan Mücahitlerin Ortaya Çıkışı	31
1.3.6.1. Sovyetlerin Afganistan'ı İşgali	32

İKİNCİ BÖLÜM

AFGANİTAN SİYASAL YAŞAMINDA İSLAMCILIK HAREKETİ

2.1. Nahdat-i İslami veya Afganistan'ın Çağdaş İslamcı Akımı	33
2.1.1. Nahdat-i İslami Afganistan'ın Kuruluşu.....	33
2.1.1.1. Müslüman Gençlik Teşkilatı	36
2.1.2. Afganistan İslami Akımının İlk Çekirdekleri	36
2.1.2.1. Cem'iyet-i İslâmî Afganistan'nın İddiası	36

2.1.2.2. Hizb-i İslâmî İddiası.....	37
2.1.3.1. Ğulam Mohammad Niazi	40
2.1.3.2. Abdul Rahim Niazi	40
2.1.3.3. Mühendis Habib-ur-Rahman.....	41
2.1.3.4. Mevlevi Habib-ur-Rehman	41
2.1.3.5. Ğulam Rabbani Atış	42
2.1.3.6. Dr. Mohammed Ömer	42
2.1.3.7. Mühendis Gülbuddin Hikmetyar.....	42
2.1.3.8. Profesör Burhanuddin Rabbani	43
2.1.3.9. Profesör Abdul Rab Resul Sayyaf.....	44
2.1.3.10. Ahmed Şah Mesud.....	44
2.2. İslami Hareket, Diğer Siyasi Akımlarla Mücadele ve Çatışma Meydanında.....	45
2.3. Sardar Mohammed Davut Darbesi ve İslami Akımın Bastırılması.....	46
2.4. Afganistan'ın İslami Akımı; İslami Cihad Yılları ve Pakistan'ın Rolü	48
2.4.1. Pakistan Askeri İstihbaratı (ISI) ve Afganistan İslami Hareketi	49
2.4.2. Afgan Mücahidlerin İlk Silahlı Ayaklama.....	50
2.5. Afganistan'ın İslami Akımın İçinde Bölünme.....	51
2.6. Afganistan Demokratik Halk Partisi Darbesi ve İslami Akımlar	54
2.6.1. Afganistan ve Pakistan'daki Siyasi Gelişmelerin İslami Akıma Etkisi	54
2.6.2. Ziya-ül-Hak'ın Kabil'deki Başarısız Görüşmeleri.....	55
2.7. İslami Parti ve Örgütler	56
2.7.1. Pakistan Merkezli Sünni İslami Partiler.....	58
2.7.1.1. Hizb-i İslâmî (Gülbeddin Hikmetyar)	59
2.7.1.2. Cem'iyyet-i İslâmî (Burhanuddin Rabbani)	62
2.7.1.3. Hareket-i İnkılab-ı İslâmî (Mevlevi Mohammad Nabi Mohammadi).....	65
2.7.1.4. Cephe-i Necat-i Milli (Sebğatullah Mucaddedi)	67
2.7.1.5. Hizb-i İslâmî (Mevlevi Yunus Halis)	69
2.7.1.6. Me'haz-ı Milli'yi İslâmî (Seyyid Ahmed Geylani).....	70
2.7.1.7. İttihad-ı İslâm-ı Afganistan (Abdul Rab Resül Sayyaf).....	71
2.7.2. İran Merkezli Şii İslami Partiler.....	72
2.7.2.1. Afganistan Nasr Örgütü.....	73
2.7.2.2. Hizb-i Vahdet-i İslâmî-yi Afganistan (Afganistan İslâmî Vahdet Partisi). 74	

2.7.2.3. Harekat-ı İslami-yi Afganistan (Şeyh Muhammed Asıf Mohseni)	75
2.8. Afganistan'ın Sovyet (SSCB) İşgali ve Yeni Bir Dönem	77
2.8.1. Afgan Halkının İşgali Karşı Direnişi ve Cihadın Başlaması	78
2.9. Afgan Cihadı ve Dış Destek	81
2.9.1. Pakistan	81
2.9.2. Suudi Arabistan.....	84
2.9.3. Amerika Birleşik Devletleri ve Mücahitler	85
2.9.4. İran ve Afgan Cihadı.....	87
2.9.5. Komünist Çin ve Afgan Mücahitler.....	88
2.9.6. Hindistan'ın Duruşu	89
2.9.7. Türkiye ve Afgan Cihadı	89

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAMİ ÖRGÜTLER DEVLET KURMA AŞAMASINDA: İKTİDAR TRANSFERİ VE YENİ İÇ SAVAŞ

3.1. İslami Partiler Devlet Kurma Aşamasında	95
3.1.1. Mücahitlerin Yurtdışındaki İlk Devleti.....	97
3.1.2. Sovyetlerin Afganistan'dan Çekilmesi ve Cenevre Anlaşması.....	98
3.1.3. Mücahitlerin Yurtdışındaki İkinci Devleti.....	99
3.1.4. Celalabad Savaşı	102
3.2. Mücahit Komutanların Askeri Konseyleri	104
3.2.1. Şura-yi Nezar	105
3.2.2. Şura-yi Nangarhar (Nangarhar Konseyi).....	106
3.2.3. Şura-yi Sağar.....	107
3.2.4. Şura-yi Sartasari-yi Kumandan	108
3.3. Demokratik Halk Partisi Devletinin Düşüşü ve Mücahitler'e İktidarın Devri	109
3.3.1. Cümbüş-e Milli-yi İslâmî-yi Afganistan.....	111
3.3.2. İktidar Yolunda Mücahitler Arasındaki Anlaşmazlıklar	112
3.3.3. Mücahitlerin Hükümetinin Kurulması ve Mücahitler'e İktidarın Aktarımı....	113
3.3.4. İç Savaşın Başlangıcı ve İktidarın Devri	115
3.3.5. Sebğatullah Mucaddedi'nin İki Aylık Hükümeti	116
3.3.6. Burhanuddin Rabbani'nin Dört Aylık Hükümeti	117

3.4. Yeni İç Savaş; Mücahitler ve İktidar Savaşı: (1992- 1996)	119
3.5. Taliban ve Taliban Sonrası Afganistan	120
3.5.1. Taliban'ın Ortaya Çıkışı	121
3.5.2. Taliban'ın Lideri Molla Muhammed Ömer.....	121
3.5.3. Taliban İktidarda; Afganistan ve Beş Yıllık Taliban Yönetimi.....	122
3.5.4. Taliban ve Eğitim.....	123
3.5.5. 11 Eylül Olayı ve Taliban'ın Düşüşü	123
3.5.6. Taliban Sonrası Afganistan.....	124
SONUÇ	128
KAYNAKÇA.....	133
ÖZ GEÇMİŞ	146

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşmiş Devletleri
ADHP	: Afganistan Demokratik Halk Partisi
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
H.	: Hicri
M.	: Miladi
M.Ö.	: Milattan Önce
S.	: Sayfa
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

GİRİŞ

Bu çalışma, yirminci yüzyılın sonlarında Afganistan'da var olan İslamcı akım ile ilgili bir tartışmadır. Bu çalışmada, Afganlar arasında *Nahdat-i İslami* olarak da bilinen Afganistan'daki İslamcı hareketin oluşum süreci, hedefleri, işlevleri ve Afganistan'daki siyasi süreç üzerindeki etkileri tartışılmaktadır. Bu süreç, yirminci yüzyılın ikinci yarısında İslamcılığın doğuşunu ve onun Marksist sol hareketle kanlı yüzleşmesini ve ardından da Afganistan'daki siyasi iktidar alanındaki yükselişini ve düşüşünü içermektedir.

Afganistan, tarih öncesi çağlardan bu yana, medeniyetlerin beşiği ve kültürlerin geçiş alanı olmuş ve tarih boyunca muktedir devletler bu topraktan ortaya çıkmışlardır. Halkı, tarihî çatışmalarda Çin, Hindistan ve Rusya gibi önemli devletlerin sınır komşuluğu olmasına rağmen, her zaman özgürlüğünü ve ulusal kimliğini korumaya başarmıştır.

"Fatihlerin ve *Cihangüşaların* geçişi" olarak bilinen Afganistan'ın önemi, büyük ölçüde coğrafi konumundan kaynaklanmaktadır. "Asya'nın Kalbi" olarak da bilinen bu ülke, aslında Orta Asya, Batı ve Güney Asya'nın kavşak noktasıdır. Bilimsel kazılar, yaklaşık 6.000 yıl önce insanların Afganistan topraklarında ve komşu topraklarda bir medeniyete sahip olduğunu göstermektedir (Habibi, 2009). Bugünkü Afganistan denilen bu topraklarda M.Ö. 3.000 yıl önce yerleşim vardı, burası müreffeh bir toprak ve kalabalık şehirlere sahipti. *Ariana* ve *Horasan*, bu toprakların önceki ve tarihî isimleridir. Bu ülke aşilamaz dağları ve engebeli arazisi ile yalnızca tarihî medeniyetleri kendine çekmekle kalmadı, Jeo-Stratejik önemi ile, hatta modern zamanlarda, iki büyük tarihsel eğilim üzerinde, yani on dokuzuncu yüzyılın iki büyük imparatorluğu arasındaki rekabet ile Soğuk Savaş'ın sonu üzerinde önemli bir etkisi olmuştur.

Bugünkü Afganistan toprakları, Büyük İskender ve Moğol istilacıları için Hindistan'ın fethi için bir geçitti ve on dokuzuncu yüzyılda iki büyük İngiliz ve Rus

imparatorluğunun etki alanını ve çıkarlarını ayıran tek sınırdı. Yirminci yüzyılda, Orta ve Güney Asya'daki etkilerini güçlendirmeye ve genişletmeye çalışan iki yeni süper güç olan Sovyetler Birliği ve ABD arasında bir endişe ve tartışma kaynağıydı. Sonuçta Afganistan bu durumun bedelini ağır ödemiştir. Her savaş ve istila, daha sonra üstesinden gelinmesi kolay olmayan büyük bir yıkım ve kargaşa bırakmıştır. Tarih şahitlik eder, bu ülkeyi askerî güç kullanarak hiçbir gücün yönetemeyeceğini göstermiştir. Ama büyük güçlerin yenilgisi, özgürlüğü hiçbir zaman gerçek anlamıyla bu ülke ve bu millet için mümkün kılmamıştır. Aksine, dış destekle farklı hükümetler oluşturulmuştur (Tanin, 2015, s. 15).

Afganistan'da son elli yılda yaşanan olaylarla ilgili çalışmalarda, bu ülkenin siyasi akımlarının oluşumunda ve iç çatışmalarda büyük dış güçlerin rolü ve müdahalesi büyük ölçüde göz ardı edilmemiştir. Hâlbuki dünya siyasetini etkisi altına alan II. Dünya Savaşı'ı en önemli sonuçlarından biri, ideolojik ekseninde Soğuk Savaş'ın patlak vermesiydi. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği, dünyanın ekonomik alanlarını bölmek için sıcak savaşa girmeden, rekabet ettiler. Afganistan'ın siyasi akımları da bu küresel eğilimden güçlü bir şekilde etkilenmiştir.

İngiliz İmparatorluğu'nun çöküşü ile birlikte Afgan yönetimi Sovyetlerin desteğini almak için Mokova'ya yüz çevirmeye mecbur kalmıştır. Rusya'nın Afganistan'daki monarşiyi desteklemesinin koşulu, Afganistan'da Sovyet yanlısı komünist akımı faaliyetinin önünü açmaktır.

1964'te Afganistan'ın demokrasiye dayalı yeni anayasası, siyasi partilerin faaliyetlerini tanımış ve siyasi partilerin doğmasına yol açmıştır. Bu partiler, iki gücün, Doğu ve Batı'nın rekabetçi hareketlerinden etkilendiler. **Afganistan Demokratik Halk Partisi**, Sovyetler Birliği'nin düşünce çizgisini izleyerek çalışmaya başlamıştır. **Afganistan İslami Hareketi** (Nahdat-i İslami olarak da bilinmektedir.), Marksist sol partilere karşı Afganistan siyaset sahnesinde bir dizi reaktif faaliyetleri başlatmıştır. İki akım arasındaki rekabet ve çatışma Afganistan'daki siyasi süreci değiştirmiştir.

Muhammed Zahir Şah'ın saltanatının son on yılında (demokrasinin on yılı), Afganistan İslami Hareketi, Sovyet yanlısı Marksist sol akımı ve Çin yanlısı sol akımı dâhil olmak

üzere Marksist sol akımlarla ideolojik çatışmalara girmiştir. Daha sonra da Sovyet Kızıl Ordusu'na ve Sovyet destekli *Afganistan Demokratik Halk Partisi* hükümetine karşı on dört yıl süren cihat ve silahlı mücadelenin ardından savaşı ve mücadeleyi kazanmışlardır. *Kızıl Ordu* Afganistan'ı terk etmek zorunda kalmış ve Mücahitler 1992'de *Kabil*'de iktidarı ele geçirmişlerdir.

Direnış gruplarının (Afgan Mücahitleri) 1992'deki zaferin ardından kendi aralarında kanlı iktidar mücadelesi, istikrarın yeniden sağlanmasını, ulusal birliğin yeniden tesis edilmesini ve etkili bir liderlik yapısının oluşturulmasını engellemiştir. 1992'den sonra devletin ve toplumun çöküş süreci yoğunlaşmış ve merkezi hükümet Mücahitler ve savaş ağası gruplarının rekabetinde, etkili bir ulusal yapı olarak gerçek anlamını yitirmiştir. Aslında hükümet, ordu, ulusal ekonomi ve eğitim sistemi çökmeye ve parçalanmaya maruz kalmıştır.

Aslında bu çalışma, bu ülke halkının cihadına dönmedikçe, Afganistan'daki mevcut durumun tam olarak anlaşılamayacağı inancına dayanmaktadır ve Afganistan toplumunda hâkim olan siyasal kültür tam olarak anlaşılamıyor, ta ki bu ülkedeki İslamcılık akımını ve bu ülkenin siyasetindeki rolünü bilmezsek.

Afganistan'da Afgan cihadını başlatılması'nda İslamcı hareketi rolü ele alım Türkiye ve Afganistan'da akademik olarak incelenmemiştir. Türkiye'de Afgan cihadına büyük bir ilgi söz konusudur. Ne var ki Afganistan'da islami hareketin oluşumu, gelişimi gazete ve dergi haber ve yazılarına aşır akademik düzeyde ele alıp incelenmemiştir.

Sovyet Kızıl Ordusu'nun yenilgisine ve Sovyetler Birliği'nin çöküşüne yol açan *Afganistan İslami Hareketi* nasıl ortaya çıkmıştır? İslamcılığın ilk çevreleri nasıl oluşmuştur? İslamcılık akımı Afganistan'da ve dünyada siyasi ve sosyal gelişmelerde nasıl büyümüş ve yayılmıştır? Afganistan İslami Hareketi savaşa nasıl girmiştir? Pakistan, İran, Suudi Arabistan ve diğer İslami ülkelerin bu süreçteki rolü neydi? İslami hareket, *Demokratik Halk Partisi* ve Sovyet Güçlerine karşı yürütölen savaş sırasında ABD ve Batı tarafından neden ve nasıl desteklenmiştir? Afganistan'daki İslamcı hareket içinde bölünme ve düşmanlık süreci nasıl ortaya çıkmıştır? Afganistan'da siyasi iktidar konumunda İslamcılığın yükseliş ve düşüşünün hikâyesi neydi? Bu çalışmada, bu

sorular ve Afganistan'da İslamcılığın yaşam tarihi ve rolü ile ilgili daha birçok soruları yanıtlanmaktadır.

Bu eserin oluşturabilmesi için birçok (yerli ve yabancı) kaynak incelenmiştir. Mevcut çalışmayla bu konu ile ilgili diğer çalışmalar arasındaki fark ve yeni sonuçlara yol açan farklılardan biri, çok sayıda yerli ve yabancı kaynak kullanımı ve konuların incelenmesinde bilimsel yöntem seçimidir. Bu çalışmada, çeşitli İslami partilerin liderlerinin eserleri, konuşmaları ve yabancı yazarların kitapları kullanılmış ve bu da incelenen konunun derinlemesine anlaşılmasına yardımcı olmuştur. Dolayısıyla bu çalışmanın Türkçe literatürünün zenginliğine katkıda bulunacağına inanılmakta ve özellikle Afganistan siyasetini ve siyasal kültürünü Türkçe’de öğrenmek isteyenlere de yardımcı olacağı kanaatindeyim.

Tezin Amacı ve Önemi

Bu tez çalışmasının ana amacı Afgan siyasal hayatı içerisinde Afganistan’ın *Nahdat-i İslami* olarak bilenen çadaş islamcı hareketi’nin yerini tespit etmek ve hareketi tüm yönleri ile incelenmektedir. Bu inceleme bağlamında temel olarak şu sorulara yanıt aranmaya çalışılacaktır: Afgan İslamcı akımı, Muhammed Zahir Şah saltanatının son on yılında, Marksist-Leninist sol akımlarla, hem Sovyet yanlısı hem de Çin yanlısı (Maoist) akımların bıraktığı ideolojik mücadelelere nasıl girdi? İslamcılığın ilk halkaları nasıl ortaya çıktı? Afganistan’ın İslami Hareketi nasıl savaşa girdi? Pakistan, İran, Suudi Arabistan ve diğer İslam ülkelerinin bu süreçteki rolü neydi? Demokratik Halk Partisi ve Sovyetler Birliği hükümetine karşı savaş yıllarında Amerika Birleşik Devletleri ve Batı ülkelerinin desteği neden ve nasıldı? Afganistan’ın İslami hareketin içinde bölünme ve düşmanlık süreci nasıl ortaya çıktı? Afganistan'daki İslamcı akımın yükseliş ve düşüş hikayesi neydi?

Konu önemli olduğuna rağmen, literatür değerlendirmesini yaptıktan sonra anladım ki sadece Türkçe değil, Arapça, Farsça ve Peştuca da bile konuyla ilgili bir bütün olarak bilimsel çalışma olmamıştır. Dolayısıyla, Afganistan’da İslamcılık hareketini ve aynı zaman’da bu ülkenin çadaş siyasetini anlamak için belirlediğim konuyla ilgili bilimsel çalışma yapmak gerekir.

Tezin Yöntemi

Araştırmada hem arşiv araştırması hem de kaynak taraması modeli kullanılmıştır. Araştırmada temel olarak birinci el kaynaklara ve bu alandaki yazılmış bilimsel makalelere, uluslararası kongreler ve sürekli yayımlara ve en önemlisi Afganistan'daki İslami hareketler tarafından yazılmış kitaplar, eserler ve yayımlara dayanılmıştır.

Bu araştırma yapılırken aşağıdaki veri tabanlarından yararlanılmıştır:

- www.dergipark.gov.tr
- www.tezyokmerkezi.gov.tr
- www.erciyesuniversitesikutuphanesi.gov.tr
- www.academia.edu.
- <https://www.bbc.com/persian>
- <https://www.darivoa.com/>
- <https://www.pajhwok.com/ps>
- <https://www.eslahonline.net/>
- <http://www.dailyshahadat.com/>

Literatür Değerlendirilmesi

Afganistan'ın İslami Hareketi ile ilgili Türkçe literatürü baktığımızda zaman konu ile ilgili hiç bir akademik çalışma görülmemektedir. Afganistan'ın iki resmi dili olarak (Peştuca ve Darice/Farsça'da) ayrıca bir bütün olarak *Nahdat İslami Afganistan* ile ilgili akademik bir çalışma görülmemektedir. Afganistan'ın *Nahdat-i İslami* olarak bilenen Afganistan'ın İslamcı Hareketi ile ilgili bu ülkede varolan farklı İslami partilere mensup olan yazarlar, Afganistan'ın İslami Hareketi ile ilgili bazı makale ve kitaplar yazmışlar, ancak bunlar akademik ve bilimsel çalışmalar değildir. Örnek olarak:

1. **Abuzar Pirzade Gaznavi'nin "Nahdat-i İslami-yi Afganistan"** olan birkaç yüz sayfalık bir kitap kaleme almıştır. Bu kitap 2015 yılında Kabil'de Hamid Resalat Yayıncılık tarafından yayımlanmıştır. Kendisi de Hizb-i İslâmî

Afganistan Partisi üyesi ve yanlısı olan Pirzadeh Gaznavi, Afganistan İslami Hareketi'nin tarihsel olarak ele almış ve Afganistan İslami Hareketi ile ilgili neredeyse kişisel anılarını, görüşlerini ve duygularını yazmıştır. Lakin Gaznavi kitap boyunca üyesi olduğu partiyi (Hizb-i İslâmî) iyi olarak değerlendirmiş ve diğer İslami partileri ise suçlayıcı bir dille ele almıştır. Bu çalışmanın en önemli dezavantajı akademik bir çalışma olmamasıdır. Dolayısıyla gerçekleri olduğu gibi yansıtmamaktadır. Yani kitap İslami Hareketin bir üyesi tarafından yazılmıştır ve akademik bir çalışma sayılmaz (Gaznavi A. , 2015).

2. **Muhammed Ekram Andişmand**'ın "**Nahdat-i İslami-yi Afganistan**" adlı bir kitap yazmış. Bu kitap, 2012 yılında Kabil'de Saeed Yayıncılık tarafından yayınlandı. Bu çalışma da **Abuzar Pirzade Gaznavi**'nin yazdığı kitap gibi bilimsel ve akademik bir çalışma değildir. Muhammed Ekram Andişmand, Burhanuddin Rabbani liderliğindeki Cem'iyet-i İslâmî'nin bir üyesi ve daha önce bu partinin kültür ve yayın departmanı'ndan sorumluydu. Andişmand bu kitapta Afganistan'daki İslami hareketler hakkındaki Cem'iyet-i İslâmî'nin bir üyesi olarak kişisel görüşlerini ve yargılarını yazdı ve akademik bir çalışma değil. Bu çalışmanın en büyük dezavantajı, yazarın İslami hareketleri değerlendirirken tarafsız olmamasıdır. Afganistan'daki çeşitli İslami partiler arasında ciddi farklılıklar ve çelişkiler varken, gerçekleri bulmak için bu partilerden birinin destekçisi veya üyesi olan yazarların eserlerine güvenilemez (Andişmand M. , 2012).
3. **Burhanettin ŞENLİ**'nin "**Afganistan (1945-1989)**" adlı 2017 yılında çalıştığı doktora tezidir. Şenli bu çalışmada İkinci Dünya savaşı'ndan yani 1945 yılında sonra başlayan soğuk savaş dönemi ile bu dönemin sonu ve SSCB'nin dağılmasının başladığı kabul edilen 1989 yılında Rus işgalinin bittiği dönemde Afganistan tarihini incelenmiştir. Ancak bu eserde, İslami hareketlere ve bunların Afgan siyaseti'ndeki rolüne özel ve doğrudan çalışmamaktadır. (Şenli, 2017)
4. **Mohammad Sadiq Sultani**'nin "**Afganistan'da Cumhuriyet Dönemi Siyasi Gelişmeleri (1973-1978)**" adlı 2019 yılında çalıştığı yüksek lisans tezidir. Mohammad Sadiq SULTANİ Antalya'da Akdeniz Üniversitesi'nin mezunu, bu çalışmada, Afganistan'da 1973-1978 yılları arasında yaşanan Cumhuriyet Dönemi'nin siyasi gelişmeleri incelenmiştir. Bu çalışmada, cumhuriyet dönemindeki İslami hareketlerin rolü genel olarak tartışılmış, ancak cumhuriyet

öncesi ve cumhuriyet sonrası dönemlerdeki İslami hareketlerin rolü ele alınmamıştır (Sultani M. , 2019).

5. **Mohammad Aref Salihi'nin "Afganistan'da İktidar Mücadelesi ve Dış Müdahaleler 1973-2014"** adılı 2014 yılında çalıştığı yüksek lisans tezidir. Mohammad Aref SALİHY Ankara Üniversitesi'nin mezunu, bu çalışmada, Afganistan'da iktidar mücadeleleri ve dış müdahalelerin bundaki rolü, siyasi tarih perspektifinde incelenmiştir. Bu çalışmada da İslami hareketler ve bunların Afganistan'ın siyasal yaşamındaki rolü özel ve kapsamlı bir şekilde ele alınmamıştır (Salihy, 2014).
6. **Ezzatullah Askarzada'nın "Afganistan'ın Siyasal ve Toplumsal Dönüşümlerinde Siyasal Partilerin ve Siyasal Grupların Rolü "**adılı 2018 yılında çalıştığı yüksek lisans tezidir. Askarzada Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesinin mezunu olarak, bu çalışmada, genel olarak Afgan siyasi partilerinin son kırk yıl içindeki rolünü incelenmiştir (Askarzada, 2018).

Zaten yapılan literatür taramasında “Afganistan Nahdat-I İslami'in “ bir bütün olarak kapsamlı ele almış olan herhangi bir akademik çalışmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu çalışmada Afganistan Nahdat-i İslami hareketi Afganistan siyasal yaşamının bir örneği olarak ele alınıp siyasal yaşamındaki yeri ve etkileri, tarihsel boyutları ile ele alınmaya çalışılmış; bunun yanı sıra bu hareketin Afganistan'da varolan islamcı akımlarla olan etkileşimleri de incelenmiştir. Çalışma bu yönü ile kendi alınıdaki literatür eksikliğini gidermeyi amaçlamaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHİ ARKA PLAN VE AFGANİSTAN'IN SİYASİ DURUMU

Konumuzu aydınlatabilmek ve önemini daha iyi vurgulayabilmek için Afganistan'ın tarihi, özellikle siyasi tarihi bu bölümde ele alınmıştır. Bu bölümü okuyarak, Afganistan'da İslamcı hareketin ortaya çıkmasına neden olan faktörleri anlaşılabacaktır.

1.1. Tarihi Arka Plan

Bu bölümde okuyucuyu Afganistan'ın tarihi ile tanıştırmak için bu ülkenin çok uzak zamanlardan günümüze olan tarihini kısaca gözden geçirilmektedir.

1.1.1. İslam'dan Önce Tarihi Afganistan

Afganistan'ın bugünkü toprakları Büyük Aryana'nın ve tarihsel Horasan'ın büyük bir kısmından müteşekkil olup coğrafi ve jeopolitik konumu açısından kültürel ve ekonomik alışverişin en önemli kavşaklarından biri olagelmıştır. Yine Orta Asya halklarının göç geçiş yatağı ve yayılmacı saldırganlıkların kavşağı olması açısından da oldukça önemli bir konuma sahiptir (Yegin, 2015, s. 11).

Afganistan'ın İslam öncesi tarihi, iki döneme ayrılmıştır:

1.1.1.1. Tarih Öncesi Dönemler

Bu öyle bir dönemdir ki hat ve yazılı tarihi olmaması nedeniyle, çok fazla bilgi elimizde yoktur ve bu dönemin bilim adamlarının hipotezleri sadece arkeolojik kazılardan ve dil çalışmalarından elde edilen çalışmalara dayanmaktadır. Afganistan, tarihten önceki zamanlardan beri medeniyetlerin beşiği ve antik kültürün kavşağı olmuş. Tarih boyunca muktedir devletler bu topraklardan çıkmışlar. Ünlü Afgan tarihçi

Abdul Hai Habibi'ye göre: Afganistan'da tarihten önceki çağa ait eserlerinin arkeolojik kazıları sene 1936'dan Avrupa bilimsel kurulu tarafından başlanmıştır, ve sonucund Hacer tarih öncesi zamanların izleri bulundu. arkeolojik kazılardan, bu sonucu elde ediyor ki: yaklaşık 6000 yıl önce Afganistan topraklarında ve komşunun toprakları, insanlar bir medeniyetin sahibiydi (Habibi, 2009, ss. 9-10).

1.1.1.2. Antik Tarih

Bu dönem, hattın doğuşundan sonraki dönemdir ki, eski yazılarda çok fazla bilgi bırakılmıştır. M.Ö. yedinci yüzyılın başlarında Madler ve Ahamenişlerin dönemine kadar uzanır ve MS 7. yüzyılda Arapların Afganistan'ı saldırına kadar uzanır (YJC, 2012).

1.1.2. İslamiyetten Sonra

Hiz. Ömerin halifeliğinin sırasında, cihangir Arap-İslam ordusu Pers'in Sasani imparatorluğunu devrildi. İslam Ordusu daha sonra Horasan'ın (Afganistan) fethinin dikkatini çekti. Hiz. Ömer'in halifeliği sırasında Afganistan'ın bazı kuzey ve batı kesimleri Müslümanlar tarafından fethedildi. Ancak, 25 hicri yılın sonra Hiz. Osman'ın halifeliği sırasında Afganistan'da İslami fetihler yaşandı. Arap ordusunun komutanı Abdullah ibn Amer, Kabil'e ulaştı, şehri kuşattı ve şiddetli bir savaştan sonra ele geçirdi (Habibi, 2009, ss. 141-142).

Afganistan'ın bugünkü bulunduğu bölgede İslam, MS 642'de iktidara geldi. İslam Afganistan'ı ele geçirmeden önce, Budizm dini ülkede hüküm sürüyordu ve sembolleri yakın zamana kadar Bamyan'da 2001'de Taliban tarafından yok edilene kadar iki büyük Buda heykeli olarak vardı (Aryan, 2008).

1.1.3. İslami Bağımsız Dönemi

200 H'den sonra Horasan'da yerli ve ulusal kralların hanedanları kuruldu. Abbasi halifelerinin çağdaş olan Taheriler, Samaniler, Saffarılar ve Gazneliler gibi Horasan (Afganistan) krallarının her birinin Neyşapur, Tos, Herat, Zaranc, Büst, Gazni, Buhara, Samarkand, Merv, Belh, Rey ve diğer şehirlerde Dar al-Zarb'ı vardı ve bu hükümetlerin

sikkelerinde, hem kralın hem de halifenin isimleri oyulmuştu. Sultan Mahmud Gaznavi'nin bazı sikkeleri de Sanskrit hattiyle vurulmuştur.

1.1.3.1. Tahirilerin Hükümeti

Tahiri hanedanlığının başı ve ünlü kişi, Puşang'ın en güçlü hanedanlarından, Hüseyin ibn Musab ibn Raziq ibn Mahan'ın oğlu Tahirdir. Tahir ibn Hüseyin 775 yılında Puşang'da(Herat'ın batısındaki şimdiki Zende Can ilçesi) doğdu (Yemeni, 1999, s. 157). Tahir, İslami Horasan'da ilk ulusal hükümeti kurdu. Tahiriler hanedanı 205-259 Hicri yılları arasında Horasan'a (Afganistan) ek olarak İran ve Maveräünnehir'in büyük bir bölümünü yönetti (Habibi, 2009, s. 172). Tahirileri'nin coğrafi bölgesinde, Büyük Horasan'ın dört şehri olan Herat, Nişapur, Belh ve Merv, il olarak biliniyordu. Bu şehirler Horasan tarihinde diğer şehirler arasında özel bir öneme sahiptir (Akbari, 2007, s. 264).

1.1.3.2. Saffariler Devleti

Saffariler, Tahiriler gibi, Sistan'da (Afganistan'ın Nimroz eyaleti), Horasan'da ve İran ve Maveräünnehir'in büyük bölümlerinde 247 ile 393 Hicri yılları arasında hüküm süren bir Afgan hanedanıdır. Emeviler ve Abbasiler döneminde Sistan her zaman siyasi heyecanın merkezidi (Habibi, 2009, s. 176). Abbasi Halifeliği'nin görüşlerini uygulamadan iktidara gelen ilk yöneticiler onlardı ve ondan sonra, Dar al-Halafah'ın güvenini kazanmaya çalıştılar (Behar, 2009, s. 209). Saffarian'ın ikbal yıldızı Yaqub'un ölümünden kısa bir süre sonra ve kardeşi Ömer el-Lais iktidar döneminde düştü ve böylece Ya'qub'un 247 yılında büyük bir çaba ile kurduğu hükümet çöktü (Bayrak, 2012, s. 46).

1.1.3.3. Gazneliler

Gazneliler (Farsça: غزنویان/Ghaznaviyan), 963-1186 yıllar arasında Maveräünnehir, Afganistan, Horasan ve Hindistan'ın kuzeyinde hüküm sürmüş olan Türk-Afgan devletidir. Afganistan tarihinde, Türk dünyasının tarihinde ve İslam tarihinde en büyük, güçlü ve etkili devletlerden sultan Mahmudun kurduğu Gazneli devletidir.

Gazneli Sultan Mahmud, Horasan ve Sistan'ı ele geçirdikten sonra Hindistan'ı fethetti. (Belhi, 1963) Hindistan'ın fethi, Mahmud'a ve birliklerin bol miktarda ganimet kazanmanın yanı sıra, aynı zamanda İslami Halifeliğin topraklarında "Sultan Gazi" ve "Put Şeken"(Put Kırıcı) unvanlarını da kazandı (Mobin, 2008, s. 130).

1.1.3.4. Herat Timurlular Devleti

771'de yılında Timur, Maveräünnehirin hükümdarı Amir Hüseyin'i mağlup etti. 782'de Maveräünnehiri temizledikten sonra Amu Darya'yı geçip Surahs ve Puşnec'i açarak Herat'ın fethi üzerine sırtını döndü ve Ale-Kurt'un Hükümdarlarını yok etti. Timur, Hindistan'ı fethettiğinde Afganistan'ı bir kez daha işgal etti ve Moğol Cengiz Han istilasından sonra Al-Kurt döneminde yeniden inşa edilmiş şehirler yeniden Timur tarafından yıkıldı. Timur çok yıkımdan ve büyük bir imparatorluğun kurulmasından sonra 807'de 71 yaşında öldü ve Semerkant'a gömüldü. Ancak Timur'un oğlu Şahroh, 807 yılında Ramazan ayında Herat'ta tahta çıktı. Şahroh doğu'nun, bilim, kültür ve medeniye seven büyük prenslerinden biridir ve 20 yıldan fazla İslam dünyasının en ünlü kültür ve sanat şehri Herat'ta hüküm sürdü ve Afganistan'daki Cengiz ve Timurluların tüm yıkımlarını merhem koydu (Habibi, 2009, ss. 284-285).

Timur'un oğulları ve torunların dönemi, özellikle Medeniyetlerinin ve bilimsel faaliyetlerinin ana merkezi Horasan, Herat ve Kabil olan Şahroh, Sultan Hüseyin ve Zahiruddin Babar, Timur döneminin karanlığını örtülendi (Tabibi, 1985, s. 2). Horasan Timurlu medeniyetinin döneminde, dikkat çekici yönlerinden biri, dünyanın doğu ve batının uluslararası ilişkilerin güçlendirmesidir. Aslında İpek Yolu bu dönemde kültür, politik kültür, bilimsel ve edebi bir yol haline gelmişti. (Humayoon, 2001, s. 36) Şahroh, güçlü eşi Goharşad Begüm'ün isteği üzerine Horasan'ı mimari yeniliklerin ve yeni binaların merkezi haline getirdi (Aşrafi, 2012, s. 152). Sanatsal ve entelektüel ilerlemeye teşvik ve destek sadece Şahroh'un kendisi tarafından değil, aynı zamanda oğulları ve diğer aile üyeleri tarafından da oluyordu (Ajand, 2006, s. 114).

1.1.4. Yeni Afganistan'ın Ortaya Çıkışı

16. yüzyılın başından itibaren Afganistan ve komşu ülkeleri içinde meydana gelen siyasi olayların hepsi bu ülkenin zararına tamamlandı. Ülke içinde, on altıncı yüzyılın

başından (1505'te Sultan Hüseyin'in ölümünden sonra), Devlet merkezietini ve idari gücünü kaybetti ve güçlü ve ayrılıkçı feodal beyler her köşeden çıktı ve birbirleriyle çatıştı. Aynı zamanda Afganistanın yakın sınırlarında (Maveraünnehirinde Şeibani devleti 1500'de İran'da, 1502'de Safevi devleti ve Hindistan'da 1525'te Baburi) devleti kuruldu. Bu gelişmekte olan devletler kuzey, batı ve doğu Afganistan'ı işgal etti ve sonunda ülkeyi üç bölüme ayırdı: kuzey, batı ve doğu. Bu dönemde Afganistan'da ülke çapında devlet yoktu, bu nedenle ekonomik merkezieti ortadan kaldırıldı ve halk eğitimi yok edildi. Siyasi birliğin olmaması nedeniyle, üç düşmanca yabancı devletin yönetiminin varlığı, Afganistan'ın ulusal birliğinde büyük bir boşluğa neden oldu. Bundan daha fazla, Afganistan kendi topraklarında, bu üç düşman ve savaşan devletin düşmanlıklarının yükünü taşımak zorunda kaldı. Ülke günden güne kötüye gidiyordu. Sonuç olarak, ülke sosyal evrim yolunda dünyanın tüm yaşayan uluslarının gerisinde kaldı. Dolayısıyla, Böyle bir durumda, Afgan halkının mücadeleleri ve dirilişleri sonucunda Afganistan'da yeni yerli devletler ortaya çıktı; Afganistan tarihinde bu aşamaya "yeni Afganistan'ın ortaya çıkışı" denir (Ğubar, 1996, ss. 476-478).

1.1.4.1. Hotaki Hanedanlığı

Hotaklılar (1709-1738) Kandahar'ın *Ğalzai* kabilesinden imparatorluk hanedanıydı. İran Safevi hükümetinin yerini aldı. Hanedanlığın başı ve ilk hükümdarları **Mirvais Han Hotak**'dı. 16. yüzyılda Kandahar ve Herat gibi Afganistanın batısı, İran Safevi hükümeti tarafından yönetiliyordu ve *Gorgin Han Gürcü*, Safevi döneminin Gürcü generallerinden ve Safevi İmparatorluğu'nun Kandahar eyaletinin hükümdarıydı.

Afganistan'ın yeni tarihi Kandahar halkının dirilişiyile başlar. *Gorgin*'in Kandahar'daki zulm ve gaddarlık, Mirvais Han Hotak liderliğindeki Kandahar halkının Dirilişine yol açtı ve bu da Kandaharda Safevi hükümetinin devrilmesine ve sonra da İran'ın Afganlar tarafından fethine yol açtı (Binava, 2002, s. 1). 1707'de *Mirvais Han Hotak* liderliğindeki Kandahar halkı, Pers'in hükümdarı öldürdü, askerlerni Kandahar'dan kuvuldu ve kendisini Kandahar'ın bağımsız hükümdarı olarak ilan etti (Bellew, 2012, s. 36). Şah Mahmud (1725-1716), güçlü bir genç adam ve cesur bir savaşçı olan Mirvais Han Hotaki'nin oğluydu. Şah Mahmud Hotaki, İran ve Safevi devletindeki ikiliği zayıf noktaları hakkında babasından ön bilgi duymuştu ve bu nedenle İran'ın kalbine ilerleme fikri kafasındaydı. Bu nedenle 2 Ekim'de bir ordunun başına Kandahar'ı, Safevi

devletinin başkenti İsfahan'ı ele geçirmek amacıyla bıraktı ve Haziran'dan itibaren İsfahan'ı kuşattı. Sonunda, başkentin altı aylık kuşatmasından sonra, açlık ve kıtlık nedeniyle Şah Sultan Hüseyin Tahttan çekilmek ve Afgan ordusuna gitmek zorunda kaldı ve hayatının ve krallığının kaderini Şah Mahmud'un ayaklarına bıraktı (Sistani, 2008).

1.1.4.2. Abdaliler ve yeni Afganistan'ın Kuruluşu

Ahmet şah (Abdali) Dürrani (1722 Herat-1773) *Dürrani* hanedanının ilk şahıdır ve Afganistan'ın kurucusu olarak Kabul edilmektedir. *Ahmed Şah Durrani* olarak bilinen Ahmed Han, bir zahıflık döneminden sonra Afganistan'da ilk Afgan devletini, Horasan ve Hindistan'da uzun ve geniş bir imparatorluğu kurdu (Farhang, 2005, s. 137). Ahmed Şah Abdali, Hint tarihinin son sayfalarında defalarca adı geçen bir adamdır. Art arda altı saldırısı sırasında, Hindistan'daki istikrarsızlığı ortadan kaldırmaya çalıştı. Ve Hindistan'a en son geldiğinde, *Meratyalıların* yönetimine son verdi (Nadavi, 2010, s. 161-162). Ahmad Şah Abdali, genç yaşta Nadir Şah Afşar'ın ordusuna katıldı ve Afgan Devrim Muhafızları komutan yardımcısı rütbesine kadar yükseldi.

Nadir Şah Afşar 1735'te İran'da tahta çıktı ve Afganların *Hotaki* krallığını İran'dan devirdi ve daha sonra Herat ve Kandahar'ı da Hotaki'den aldı. Aynı yılda, Nadir Şah Afganistan'ın kuzey eyaletlerini Badahşan'dan Belh ve Maimana'ya ve Amu Darya'ya fethetti. Nadir Şah Afşar, 1747'de gece'de Fethabad'da emrindeki komutanlar tarafından gerçekleştirilen suikast sonucu öldürüldü (Habibi, 2009, s. 375-377). Nadir Şah'ın ölüm haberi, Nadir Şah'ın Afgan olan eşlerinden biri tarafından Ahmed Han'a ulaştı. O da Nadir Şah'ı ölü bulduğunda cesaretle ordunun güvenini kazanır, Nadir Şah'ın topçusunu alır ve güçleriyle Kandahar'a taşınır (Bahtiyari, 2015, s. 3). Ahmed Şah, Kandahar'a ait Şir e Surh bölgesinde kurulan bir **Jirga**² sonucunda çeşitli kabilelerin temsilcileri tarafından kral olarak seçildi (Farhang, 2005, s. 144). Ahmed Şah Abdali, yeni krallığını siyasi ve ekonomik açısından birleştirmek için birçok çabalar gösterdi (Gregorian, 2010, s. 70). Ahmed Şah Abdali, Kandahar'ı hükümetinin başkenti yaptı ve hükümetinin

² **Jirga /Loya Jirga** (Peştuca'da: لویه جرگه Büyük Şura), Afgan Ulusal Meclisi. Aşiretlerin temsilcilerinden oluşan ve yüzlerce yıllık geçmişi olan meclis, Peştun, Tacik, Hazara, Türkmen ve Özbeklerin aynı ortamda buluşmasını sağlar. 1747'de Kandehar'da toplanan aşiret liderleri, dokuz gün boyunca yeni kralın kim olacağını tartıştı ve Ahmed Şah Dürrani kral seçilerek Afganistan devletini kuran kişi olarak tarihe geçti.

çevresindeki bölgeleri feth etmeye başladı. Düzenli bir ordu kurdu ve Kabil ile Peşaver'i fethetmeye karar verdi ve savaş olmadan bu bölgeleri fethetti. Bundan sonra, Ahmed Şah Lahore'a gitti ve yedi kez Hindistan'a saldırdı, bunun sonucunda çok ganimet ve zenginlik kazandı ve imparatorluğunun boyutunu da genişletti. Hindistan'ın fethi ile birlikte Nişapur, Maşhad, Belh ve Badahşan'a da saldırdı ve bu bölgeleri de fethetti (Bahtiyari, 2015, s. 7). Ahmad Şah Abdali yeni bir yönetim ve donanımlı bir orduyla, 25 yıllık iktidarı boyunca Badahşan ve Katağan, Belh ve Maimana, Merv, Ğor, Bala Murğab, Herat, Tus ve Nişapur, Sistan ve Baluçestan, Multan, Keşmir ve Çitral, Kabil, Peşaver ve Pencap gibi büyük eyaletlerin fethetmeyi başardı ve büyük Afgan imparatorluğunu kurdu (Ansari, 2005, s. 122).

1.2. Cemaluddin Afgani ve İslamcılığın Küresel Akım; Afganistan Üzerindeki Etkileri

*Seyyed Cemaluddin Afgani*³ İslam dünyası'ndaki çağdaş İslami hareketler ve islami akımlar içinde en etkili figürdür, bu nedenle İslami yazarların çoğuna göre çağdaş İslam uyanışı'nın babası olarak kabul edilir. *Seyyed Cemaluddin*, Afganistan'daki faaliyet alanını kendisine uygun bulamayınca reform planlarını o zamanki Afganistan Kralı'na (Emir Şir Ali Han) sundu ve diğer İslam topraklarına seyahat etmeye başladı. Hindistan, Mısır, İran, Türkiye gibi çeşitli İslami toprakları gezdi ve ayak bastığı her toprağa, İslami uyanışın ve sömürgecilığe karşı mücadelenin tohumlarını attı.

Son iki yüzyılda İslam dünyası'nda ortaya çıkan tüm İslami akım ve hareketlerde, Seyyid Cemaluddin Afgani'nin düşüncesinden doğrudan veya dolaylı olarak etkilenmeyen daha az akım vardır. *Seyyed Cemaluddin*, İslam dünyasında İslami uyanışın dört ana akımına doğrudan etkisi vardır: Hindistan'da *Seyyid Cemal*'in mücadeleleri sonucunda ortaya çıkan ilerici İslami düşünce akımı bir akımdı. Allama Muhammed İkbâl Lahori, *Seyyed Cemaluddin*'in öğrencisiydi ve Mevlana Ebu'l Ala Mevdudi, *Seyyed Cemaluddin*'in düşüncelerinden etkilenmişti. İkincisi, Mısır ve diğer Kuzey Afrika ülkelerindeki İslami Uyanış akımlardır. *Mohammed Abdu* ve *Raşit Reza*, *Seyyed Cemaluddin Afgani*'nin öğrencileriydi ve **Hasan el-Benna**, *Seyyed Cemaluddin Afgani*, Şeyh Muhammed Abduh ve Raşit Rıza'nın fikirlerini takiben İslam dünyasının

³ 1838'de Afganistan'ın Esadabad'da doğdu ve Mart 1897'de İstanbul'da vefat oldu.

en büyük ve en etkili İslami hareketi olan **Müslüman Kardeşler** hareketini kurdu. Müslüman Kardeşler'in kurucusu Hasan el-Benna, hareketi Seyyid Cemalüddin Afgan'ın fikirlerine dayanarak kurduğunu söylemişti.

Üçüncü akım, *Seyyed Cemaluddin*'in fikirlerinden ciddi şekilde etkilenen İran'daki İslamcılık akımıdır. İran İslam akımının liderleri ve İran İslam Devrimi'nin lideri, kendilerini Seyyed Cemalüddin'in fikirlerinden etkilendiklerini söylüyorlar. Dördüncü akım ise Seyid Cemalüddin Afgan'ın Türkiye'deki İslami Uyanışa ve Türk düşünörlere etkisi. Osmanlı Halifeliğinin başkenti İstanbul'a yaptığı birkaç seyahatte Türk düşünörleri ve Osmanlı devlet adamlarını etkilemişti. Siyasi mücadele dünyasında, *Seyyed Cemaluddin Afgan*, o dönemin Müslüman halkı için sömürge egemenliğini ilk tanımlayan kişiydi. *Seyyed Cemaluddin*'den önce, sömürge hakimiyeti denen bir şey Müslüman halk tarafından bilinmiyordu. İran'da, Mısır'da, Türkiye'de, Hindistan'da, Avrupa'da, Orta Doğu'da Asya'da ve genel olarak Afrika'da, Batı'nın siyasi egemenliğini tanıtan, yorumlayan ve insanlara böyle bir gerçekliğin var olduğunu düşöndürten oydu. O dönem sömürgecilik hayatının başlangıcıydı çünkü bu bölgede yayınlandığı sırada sömürgecilik hiç bilinmiyordu ve onu ilk tanıyan *Seyyed Cemaluddin* oldu.

1.2.1. İslamcılık Veya İslami Hareket Nedir?

19. yüzyılda(1857) Hindistan'ın Gurgani veya Moğol İmparatorluğu'nun yıkılması ve daha sonra yirminci yüzyılda Osmanlı İslam İmparatorluğu'nun gerilemesinden sonra batının İslam dünyasına ve Müslömanlara egemen olması, İslami hareketin veya İslamcılığın akımının oluştuğu İslami ilkelere bağılı, batı egemenliğine karşı dini-politik bir akımın yaratılmasına yol açtı.

İslamcılık: savunucular ve muhalifler olan yazarlar tarafından, Siyasal İslam, İslamcılık, İslami Radikalizm, İslami köktencilik, aşırıılık vb. İsimlere bilinen İslami hareket, bir İslam hükömeti kurma ihtiyacından bahsediyor. İslami hareket veya İslamcılık aslında tüm İslam karşıtı değerlere karşı mücadele eden bir ideolojidir, ve bir İslam devleti kurmaya çalışıyorlar (Andışmand, 2012, s. 17). Siyasal İslam yeni bir terimdir ve batı kaynaklıdır. Böyle bir terim, Batı modernizminin ve dünyadaki laiklik doktrininin hakimiyetinden önce kullanılmadı. İslami hareketlerin ortaya çıkışı, tarihsel olarak geçen yüzyılda İslam (Osmanlı) Halifeliğinin çöküşünden ve sömürgeciliğin

İslam dünyasındaki etkisinden kaynaklanan siyasi krizlerden kaynaklanmaktadır (Muradi, 2014, s. 32). Tüm İslami hareketler, İslam ahlakına ve şeriatına dayalı toplumlar yaratmak istemektedir, Ancak buna rağmen İslamcılar, İslam hükümetinin özellikleri, nasıl yönetildiği, kim tarafından yönetildiği ve hangi yollarla kurulması gerektiği konusunda aynı fikirde değiller (Hunter, 2010, s. 161).

1.2.2. İslam Dünyasının Dini Merkezleri ve Afganistan İslami Akımlara Etkisi

Osmanlı Halifeliğinin yıkılmasının son yıllarında, din ve siyaset arasındaki ilişki ve İslam'da hükümetin yeri, Müslüman alimler ve düşünürler arasında en tartışmalı konulardan biri haline geldi. Çeşitli İslam ülkeri alimleri durumu tartışmış ve ne yapılması gerektiği konusunda fikirleri ileri sürmüşlerdir. Bunlardan önemli olan bir kaçını aşağıda anlatmaya çalışacağız.

1.2.2.1. El-Ezher Üniversitesi- Mısır

El Ezher Üniversitesi, modern anlamda üniversite kavramıyla büyük ölçüde uyumlu ilk kültürel ve İslami merkezi olarak bilinir. El Ezher, bundan sonra kurulan diğer bilimsel-İslami ve hatta Avrupa merkezleri için bir model oldu (Daniş, 2014, s. 34). El Ezher Üniversitesi, İslamcı akımların dünyaya yayılmasında önemli bir rol oynamıştır. En iyi İslam alimleri bu üniversitede okudu ve en yüksek akademik, politik ve mezhebi derecelere sahip en önemli öğrenciler bu üniversiteden mezun olmuşlardır (Saadian, 2014, s. 30). Afganistan İslami Hareketinin kurucuları da dahil olmak üzere çeşitli İslam ülkelerinde birçok İslamcı hareketin liderleri ve kurucuları El-Ezher Üniversitesi'nden mezun olmuşlar. El-Ezher Üniversitesinde okuyan öğrencileri arasında çeşitli bilim dallarında birçok bilim adamı ortaya çıktı ve Mısır ve İslam dünyasındaki gelişmelerde önemli roller oynadı. Ayrıca, sömürgecilik ve sömürüye karşı mücadelede önemli bir rol oynadılar (Sarvkamat, 2012, s. 132).

1.2.2.2. Darul Uloom Deoband- Hindistan

Deobandi okulu, bugün İslam dünyasında en önemli dini hareketlerden biridir ve Güney Asya Müslümanları arasında en yayılan ve büyük bir etkisi olan dini ve mezhebi merkez olarak bilinir.

Hindistan'daki ayaklanmanın bastırılması ve bazı Müslümanların İngilizler tarafından öldürülmesinin ardından ülkenin kuzeybatı ruhaniler dağıldı ve bazıları da Haydarabad'a göç etti. Lakin, «Maulana Mohammad Kasim Nanotoi» ve «Raşid Ahmad Gangohi» gibi insanlar «Deoband» okulunu kurdu ve genişletmeye çalıştılar (Hardi, 2000, s. 233). Deoband Okulu, Mahmud al-Hassan tarafından yönetimini ele geçirildiğinde şöhret zirvesine ulaştı ve İslam dünyasında yüksek bir güven kazandı. Bu zaman'da, Hindistan, Güney Afrika, Malaya, Orta Asya, İran ve Afganistan'ın dört bir yanından öğrenciler dini bilimlerde uzmanlaşmak için Deoband Okulu'na geliyordu (Aziz, 1987, s. 45).

Deoband Okulu, Hindistan'daki İngilizlerin sömürgeciliğine karşı mücadelede önemli bir rol oynadı, Güney Asya ülkelerindeki İslamcı hareketlerin birçok üyeleri ve liderleri ya bu okulda okudu ya da fikirinden etkilendi. Pakistan'da Deoband Okulu, Sovyet kuvvetlerinin Afganistan'ı işgalinden sonra ve Zia-ul-Hak'ın Pakistan'daki yönetimi sırasında genişletildi (Arifi, 2008, s. 199).

1.2.2.3. Kum Medresesi-İran

Kum (Farsça: قم, Qum) İran'da Kum Eyaleti'nin yönetim ve İsnâaşeriyye mezhebinin eğitim merkezi konumunda olan şehirdir. Kum; dünyada İran İslam Devrimi'nin temellerinin atıldığı ve başladığı kent olarak ünlenmiştir ve *Mollalar Şehri* veya *Ayetullahlar Kenti* olarak da bilinir. Şiîlerce kutsal sayılan ve İsnâaşeriyye mezhebinin On İki İmam'ın sekizincisi İmâm Ali er-Rızâ'nın kızkardeşine ait Fatıma bint Musa el-Kâzım türbesi de bu kenttedir.

Hucac ibn Yusuf Sakafî döneminde bir grup Şiî, Kufe'dan Kum'a göç etmiş ve orada yerleşmiştir. Ancak Ayetullah Haeri'nin bu şehre gelmesi ve Kum Medreseyi(Huvzayi Elmiyeyi Kum) kurulmasına kadar Kum şehri merkezileşmemiştir. Kum Medresesi 1922 yılında Ayetullah Haeri tarafından kuruldu (Akayii, 2011, ss. 15-17).

Kum Medresesi, İran İslam Devrimi'nin başlatılmasında önemli rol oynadı. İran İslam Devrimi lideri Seyyed Ruhollah Homeini de dahil olmak üzere İran'ın birçok lideri ve politikacı bu okuldan mezun oldu. Ayrıca, Afganistan da dahil olmak üzere diğer ülkelerdeki Şii İslamcı hareketlerin liderleri de Bu okulda okudular. Özellikle Sovyet

kuvvetlerine karşı Afgan cihatında, Kum Medresesi Afganistan'da Şii cihatçı grupların oluşturulmasında ve desteklenmesinde önemli bir rol oynadı. 1940'larda "İslami Rehberlik" partisi ilk Şii İslamcı hareketi kuran Afganistan'da bir Şii din adamı olan Seyyid İsmail Belhi, Kum Medresesinin öğrencilerinden biriydi. İsmail Belhi'ye ek olarak, Afganistan'da Şii- İslamcı akımları oluşturan Şii İslamcı kişilerin çoğu İran Kum Medresesinden etkilendi (Andişmand, 2012, s. 27).

1.2.3. İslamcılığın İlk Doğum Yerleri ve Afganistan İslami Hareketi Üzerindeki Etkisi

İslamcılık derken, geçen bir buçuk yüzyılda İslam dünyasında ortaya çıkan İslami akımlar ve İslami hareketleri kastediyoruz. Bu kastedtiğimiz hareketlerin özellikleri ve amaçları, orijinal İslam'a(Asil İslam) geri dönmek, İslam'ın siyasi egemenliğini tesis etmek ve İslam'ı hayatın her alanına uygulamaktır. Çoğunluğu *Seyyid Cemaluddin Afgan* düşüncesinden etkilenen bu hareketler arasında Mısır'daki *Müslüman Kardeşler*⁴, Hint yarımadası'ndaki *Cemâat-i İslâmî*⁵, Türkiye'de *Millî Görüş*⁶ Ulusal İslam Hareketi, İran ve diğer ülkelerdeki de benzer İslami hareketler yer almaktadır. *Nahdat-i İslami-yi Afganistan*⁷ olarak da bilinen Afganistan'daki İslamcı hareket, bu İslami hareketlerin etkisi altında ortaya çıktı ve büyüdü. Bu bölümde Afganistan'daki İslami hareketlerin diğer ülkelerdeki İslami hareketlerden nasıl etkilendiğini tartışmaya çalışılmaktadır.

1.2.3.1. Hint Yarımadası

Hint kıtası ve özellikle Hindistan'daki Müslüman düşünür ve aydınlar, İslâmıcılığın ortaya çıkmasına rol oynayan ülkelerin başına gelmektedir. İlk İslâm ordusu Hz. Muaviye döneminde 664 yılında Hindistan topraklarına ulaştı. Muaviye ordusu *Kabil* ve *Lahor*'dan geçerek Hindistan'a gitmiştir. Hindistan'da Cihat eden ilk grup da Muhalleb

⁴ **İhvân-ı Müslimîn**: 1928 yılında Mısır'da Hasan El Benna tarafından kuruldu.

⁵ Güney Asya'daki en etkili ve en iyi teşkilâta sahip İslâmî hareket olan **Cemâat-i İslâmî** Ağustos 1941'de, İngiliz Hindistanı'nda İslâmî uyanışı başlatmak isteyen Seyyid Ebü'l-A'lâ el-Mevdûdî'nin çağrısı üzerine yetmiş beş delege tarafından Lahor'da kurulmuştur.

⁶ **Millî Görüş**, 1969 yılında başını Prof. Dr.Necmettin Erbakan'ın çektiği Bağımsızlar Hareketi ile başlayan ve Millî Nizam Partisi ile partileşen bir siyasal İslami akımdır.

⁷ *Afganisntan İslami Hareketi*'nin ilk çekirdeği 1969'da "Müslüman Gençlik" adı altında Kabil'de kuruldu. Afganistan'ın İslami Hareketi ve Türkiye'deki Millî Görüş Hareketi yaklaşık bir yılda kurulmuşlardır: 1969yılında.

b. Ebu Sufra önderliğindeki Müslüman grup idi. Pencab bölgesinin Gaznelilere katılmasıyla bu bölge halkı İslâm'ı kabul etti. Hindistan'da dinin canlanmasında **Şah Veliyullah Dehlevi**'nin rolü büyüktür. Dehlevi, İslâm fikhını Hadis ilmine bağlamış ve çeşitli Sufi tarikatlarından arta kalanları Sünni İslâm içerisinde sindirmiştir (Hashimi, 2017, s. 120).

İngiliz sömürgesinden önceye kadar, Hindistan yarımadasının dini akımı, **Şah Veliyullah Dehlevi**'nin (1551-1642) önde gelen liderlerden biri olduğu, dini bir reform hareketiydi (Andişmand, 2012, s. 21). Daha sonra, Hindistan'daki İngiliz sömürgecinin döneminin başladığında, onun(Şahvaliullah Dehlavi) öğrencileri onun dini reform akımını politik-dini ve sosyal bir harekete dönüştürdüler. Oğlu Şah Abdul Aziz Dehlavi (1746-1824) İngiltere'nin huzurunda Hindistanı Dar ul-Harb olduğunu ilan etti ve cihada fetvayı verdi. Ondan sonra, öğrencisi dini-politik veya İslamcılık akımına ait önemli şahsiyelerden biri Seyyid Ahmad Brilvi (1782-1831), Hindistan'ın kuzeybatısında (Pakistan'ın Hyber Peştunhava eyaleti) İslami bir hilafet ilan etti ve 1831'de Balakott Savaşı'nda öldürüldü (Al-Hassan, 1988). Hindistan yarımadasında bu dini-politik hareketin ardından, ona benzer birkaç akım daha oluştu; Deoband Alimlerin Hareketi (1867), Nadva Tul Ulema (1894), Hindistan'ın Cemiat Ulema (1919), Hilafet Hareketi (1920) ve daha sonra da İslam Küresel Hareketi'ne ait Cemaat-e-Islami gibi (Andişmand, 2012, s. 22).

1.2.3.2. Müslüman Kardeşler Hareketi – Mısır

Her ne kadar İslami hareketin ilk çekirdeği yirminci yüzyıldan önce Hint yarımadasının Müslümanları arasında oluşturulmuş olsa da, çağdaş İslamcılığın akımı yirminci yüzyılda Kuzey Afrika Arap ülkelerinden, özellikle Mısır'dan, Müslüman Kardeşler'in oluşumuyla bir örgüt olarak başladı.

Müslüman Kardeşler 1928'de Mısırın *İsmailiye* şehrinde Mısırlı bir öğretmeni *Hassan al-Banna* tarafından kuruldu (El-Hüseyni, 1996). ve 1932 yazından sonra, genel merkezi Kahire'ye (Mısır'ın başkenti) taşındı (Michel, 2007, s. 102). Hassan al-Banna, öyle bir şahsiyettir ki İslami hareketlerin davacılarının çoğunluğu onu kendi Muktada ve lideri olarak kabul ederler (Maşuof, 2017, s. 5). Müslüman Kardeşler, saf İslam'a(Allah'ın Kitabı ve Peyğambarın Sünnetine göre) dönme sloganını yükselten en

büyük çağdaş İslami harekettir ve Yüce Allah'ın şeriatını, yaşamın her alanında uygulanmasını istiyor (BirGrupYazar, 2018, s. 29). Hasan el- Benna "halifelik"e Müslümanların birliği için bir çerçeve gözüyle bakmakta ve demokratik yönetim sistemini desteklemektedir (El-Katip, 2010, s. 357).

Aslında, bu dini-politik hareketin teorik temelleri Seyyed *Cemaluddin Afgani*, *Mohammad Abdu*, *Abdul Rahman Kavakebi* ve *Mohammad Raşid Reza*'nın fikirleriydi. Müslüman Kardeşler'in kurucuları üzerinde derin bir etki bıraktılar (El-Hüseyni, 1996).

Aslında, İslami hareketi kendi fikirleriyle oluşturan Seyyed Cemaluddin, geleneksel İslami fikirleri modern Avrupa fikirleriyle birleştirdi ve İslam dünyasında yerli nationalism ve pan-İslamcılık fikrini tanıttı. Bununla birlikte, Avrupa'yı İslam ve Müslümanlar için bir tehdit kaynağı olarak, İngilizleri de İslam dünyasında sömürgeciliğin ana nedeni olarak biliyordu (Abdulkayom, 2010). Seyyid Cemaluddin Afgani'nin ardından, öğrencisi Muhammed Abdu (yazar ve Mısır Müftüsü), daha sonra da Abdul Rahman Kavakebi ve Raşid Reza, çağdaş İslamcılıkta, özellikle Mısır'daki Müslüman Kardeşler'in oluşumunda etkili kişilerdir (Andışmand, 2012, s. 23).

Hasan el-Banna, Müslüman Kardeşler'i bu şahsiyetlerin, özellikle Raşit Rıza'nın Selefi fikirlerinin etkisi altında kurdu. Hasan el-Banna bir zamanlar bu etkiden Müslüman Kardeşler'in oluşumu hakkında konuştu: Sayed Cemaluddin Afgani, Müslümanların acı çektiği bilincinin sesidir. Şeyh Muhammed Abdo Moallem(öğretmen) ve Raşid Reza tarih yazarlarıdır; Müslüman Kardeşler sadece bir mesaj değil, cihat, çaba ve iştir. Hassan al-Banna bu hareketi İslami bir devlet kurmak için kurdu ve Batılı sömürge hakimiyetine, özellikle de Filistin'de Yahudi devletinin oluşumuna karşı mücadelede bir çözüm olarak düşünüyordu (Dekmeçyan, 2002).

1.2.3.3. Necmettin Erbakan ve Millî Görüş Hareketi – Türkiye

1969 yıllarına gelindiğinde Türk siyasi hayatında yer almaya başlayan Milli Görüş hareketi Necmettin Erbakan'ın Konya'dan bağımsız seçilmesiyle birlikte Türkiye siyasi hayatına girmiştir. İlk olarak adını 'Bağımsızlık Hareketi' olarak tanımlayan **Millî Görüş** hareketi Milli Nizam Partisi ile partileşmesi ile siyasette yer almaya başlamıştır.

Milli Görüş hareketinin ilk günden son güne kadar liderliğini üstlenen Necmettin Erbakan Milli Görüşü şu şekilde tanımlamıştır:

“Milli Görüş; milletimizin inancı, tarihi ve kimliğidir. Kısacası Milli Görüş milletin kendisidir. Milli Görüş, İstiklal savaşını yapan. Sultan Alparslan’ın ve Sultan Fatih’in görüşüdür. Sultan Alparslan ve Sultan Fatih ne solcu ne sağcı ne de liberal idi. Onlar Milli Görüşçüler idi” (Engin, 2019, s. 32).

Necmuddin Erbakan 29 Ekim 1926'da doğdu, İlköğrenimini Kayseri’de okudu. 1937’de İstanbul Erkek Lisesi’ne girdi ve liseden mezun olduktan sonra İstanbul Teknik Üniversitesi’ne katıldı. 1951 yılında, üniversite tarafından bilimsel çalışmalar yapmak üzere Almanya’nın Aachen Teknik Üniversitesi’ne gönderildi. Birkaç yıl sonra Türkiye’ye döndü ve Gümüş Motor fabrikasını (Türkiye ulusal sanayisinin ilk örneği) kurdu (Cavanmard, 2017, ss. 225-226). Necmettin Erbakan her ne kadar Batı tarzı üniversitelerde eğitim görmüş, modern bilimlerde çalışmalar yapmış ve profesörlüğe kadar yükselmişse de çok iyi bir dini eğitim ve donanıma sahip olduğu da ortadadır. Özellikle gençlik yıllarında topluma Kur’an mesajlarını iletmeyi kendisine gaye edinen Erbakan Kur’an’ı derinlemesine tetkik etmiştir (Çalışkan& Sıcak, 2017, s 75). Teknik ilimlerin yanında dini ilimlere de vakıf olan Erbakan daha lise öğrenciliği yıllarında Hüseyin ve Saffet Efendiler’den hadis, Numan Kurtulmuş Hocaefendi’den akaid, Ömer Nesefi’den amentü şerhi, Fatih Dersiazamlarından Ali Osman Tatlısu’dan Esmâ-ül Hüsna Şerhi ve Celaleyn Tefsiri dersleri almıştır (Aşgın, 2018, ss. 258-259).

Erbakan, gösterdiği çabaların sonucunda Türkiye Başbakanı oldu ve sekiz İslam ülkesinin işbirliği ile **D8** Grubunu kurdu. Erbakan tüm enerjisini ve potansiyelini İslam dünyası için geçirdi. Kendi dış politika yönetimini İslam dünyasına çevirdi (Cavanmard, 2017, s. 227).

Afganistan İslami Hareketi ve Prof. Dr. *Necmettin Erbakan* liderliğindeki Türkiye İslami Hareketi(*Milli Görüş*) yaklaşık aynı zamanda(1969’da) kuruldu. O zamanki Türk hükümeti Afgan cihadı konusunda tarafsızlık göstermiş olsa da, Türkiye ve Afganistan'daki iki İslamcılık akımı birbirini etkiledi. Afgan Mücahitlerin Komünistlere karşı cihatta gösterdikleri başarı, o dönemde zor durumda olan *Milli Görüş* Hareketi'ne daha fazla umut veriyordu ve bu Milli Görüş hareketin lideri Prof. Dr. *Necmettin Erbakan* başta olmak üzere Türkiye İslami Hareketi liderlerinin desteği ve teşvikleri Afgan Mücahidleri daha fazla cesaretlendiriyordu. İnternetteki birkaç video ve foto,

Afgan Mücahidlerin liderlerinin Türkiye'de Milli Görüş tarafından sıcak bir şekilde karşılandığını ve alkışlandığını gösteriyor.

Afgan Mücahidlerinin en ünlü liderlerinden biri olan *Gülbuddin Hikmetyar*, 1985'te (Afganistan'da Mücahidler ile Kızıl Ordu arasındaki savaşın zirvesinde) İstanbul'da "*Milli Gençlik ve Spor Gecesi*" adıyla düzenlenen büyük bir toplantıda, Milli Görüş'ün üyeleri, ve Prof. Dr. *Necmettin Erbakan* ve Türkiye'nin şu anki cumhurbaşkanı *Recep Tayyip Erdoğan* tarafından sıcak bir şekilde karşılandı. Mitingiyle ilgili internette yer alan videolardan birinde, Afgan cihat liderliği *Gülbuddin Hikmetyar*'ın Recep Tayyip Erdoğan ve *Milli Görüş*'ün bir grup gencin, tarafından omuzlarında taşıdıklarını gösterilmekte ve *Milli Görüş*'ün binlerce üye arasında, "Mücahit" sloganıyla karşılanmıştır (Sahil, 2012).

Başka bir fotoğrafta, *Milli Görüş*'ün lideri *Necmettin Erbakan*, binlerce kişinin önünde Afgan Mücahidleri desteklemek amacıyla, *Gülbuddin Hikmetyar*'ın elini yükseltiriyor. (İnternet, Hikmetyar ile Erbakan 1985'te elele, 2018) Bir diğer fotoğrafta Prof. Dr. *Necmettin Erbakan*'ın gülümserken *Gülbuddin Hikmetyar*'a bir çiçek(gül) sunduğunu gösteriyor (İnternet, Erbakan *Gülbuddin Hikmetyar*'a çiçek (gül) veriyor, 2018).

Eylül 2011'de internette yayınlanan bir başka video, bir diğer önde gelen Afgan Mücahid lideri *Burhanuddin Rabbani*'yi *Necmettin Erbakan* da dahil olmak üzere binlerce *Milli Görüş*'ün destekçisinin bir araya geldiğini ve sıcak karşıladığını gösteriyor. (Afganistan Devlet Başkanı RABBANİ; ERBAKAN ve Milli Görüş Aşığıydı, 2011) Başka bir görüntü, *Milli Görüş*'ün önde gelen üyelerinden *Recep Tayyip Erdoğan*'ın *Gülbuddin Hikmetyar*'la bir masada yemek yemesini gösteriyor.

Hizb-i İslâmî Afganistan lideri *Gülbuddin Hikmetyar*, Mayıs 2019'da Afganistan'da TV1'de *Kaktüs* programında yaptığı röportajda *Milli Görüş* ve liderlerinin Afganistan İslami Hareketi ile ilişkilerini ve etkilerini şöyle anlatıyor:

"Türkiye İslami Hareketi (Milli Görüş) lideri Necmeddin Erbakan gerçekten ağır karakterli, güçlü, duyarlı ve anlayışlı bir figürdü ve Tayyip Erdoğan da onun takipçilerindendi, bu hareketle de (Milli Görüş) çok yakın ilişkilerimiz vardı. Bize çok yardımcı oldular, Çok! Hem Türkiye içinde hem de yurtdışında bulunan Türkler, özellikle Almanya'daki Türkler... Onlar (Milli Görüş) her boyutta ve her alanda Nahdat-i (Afganistan Nahdat-i İslami) her zaman desteklediler" (1TV, 2019).

Türkiye İslami Hareketi'nin Afganistan'daki İslami partiler üzerindeki etkisi, Recep Tayyip Erdoğan liderliğindeki Adalet ve Kalkınma Partisi'nin(Akp) 2000 yılından bu yana yükselişi ile, yoğunlaştı. Türkiye içinde merhum Prof. Dr. *Necmettin Erbakan*'ın Saadat Partisi ile Recep Tayyip Erdoğan'ın *Adalet ve Kalkınma Partisi* arasındaki anlaşmazlıklara rağmen, Türkiye İslami Hareketi bir bütün olarak, Afganistan'daki İslami partiler için önde gelen bir *İslamcılık modelidir* ve Afganistan İslamcıları tarafından saygı görmekte ve sevilmektedir.

Recep Tayyip Erdoğan'ın AKP'nin Türk siyaseti'ndeki başarısı, Afganistan'da daha önce Mısırlı *Müslüman Kardeşler*, Pakistan'da *Cemaat-i İslami* ve İran İslam Devrimi'nden etkilenen Afganistan İslamcı partilerin, Türk İslamcılığı deneyimini kendileri için arzu edilen bir model olarak seçmeye yol açtı. Son yıllarda Afganistan İslami Partileri müfredatlarına Türkiye İslami Hareketi'nin kurucusu Prof. Dr. *Necmettin Erbakan*'ın bazı kitaplarına yer vererek üyelerini *Erbakan*'ın eserlerini ve kitaplarını okumaya tavsiye ve teşvik ediyorlar.

Afganistan'daki İslamcı partilerin birçok üyesi, Prof. Dr. *Necmettin Erbakan* ve öğrencisi Recep Tayyip Erdoğan'ın küresel İslami hareketin önde gelen isimleri olarak resimlerini sosyal medyada paylaşarak onlarla gurur duyuyorlar. Afganistan'daki İslamcı partilerin bazı üyeleri, Afganistan'daki İslamcı partilerin (ileri ve ılımlı) Türk İslamcı yöntemini benimseyerek ülkedeki mevcut aşırılığın üstesinden gelebileceğini umuyor.

1.2.3.4. Mısır ve Hint Yarımadasının İslami Akımlarının Afganistan'daki İslami Hareketin Oluşumundaki Etkisi

Afganistanın İslami Akımı veya İslamcılık Hareketi, yirminci yüzyılın ikinci yarısında, hem Hindistan yarımadasının İslami akımlarının hem de Mısır'ın Müslüman Kardeşlerinin etkisiyle ve onlardan ilham alarak, kuruldu.

Hindistan yarımadasının İslami akımının Afganistan'ın İslami akımı üzerindeki etkisi, başlangıçta Deoband'ın siyasi-dini akımından etkilenen geleneksel dini alimler ve medreselere sınırlıydı. Hint Alimler Cemaati ve daha sonra Pakistan'da Mufti Mahmud liderliğindeki, Afganistan'ın geleneksel -dini alimlerinin İslami akımı üzerinde önemli

bir etkisi oldu. Seksenlerde Mevlavi Muhammed Nabi Mohammadi önderliğinde Afganistan İslam Devrimci Hareketi'nin kurulması ondan sonra, 1990'larda Tehreek-e-Taliban'ın ortaya çıkması, Deobandi düşüncesinin ve Hint Alimler Cemaati etkilerinden kabul edilir. Elbette, Ebu'l Ala Mevdudi'nin liderliğindeki Cemaat-e-Islami'nin Afganistan'daki İslami akımlar üzerindeki etkisi de bellidir (Al-Hassan, 1988).

Ancak Mısır Müslüman Kardeşlerinin Afganistan'daki İslam akımının oluşumundaki etkisi temel, geniş ve derindi; Öyle ki, varlığının ilk yıllarında Afganistan İslamı Hareketi (İhvani) olarak biliniyordu. Müslüman Kardeşler İslamcılığı fikri Mısır'daki El Ezher Üniversitesi'nden dönen öğrenciler tarafından Afganistan'a getirildi. Kabil'deki Abu Hanifa Medresesinde ders veren Hayyat ve Cemal Ammar gibi Mısırlı öğretmenleri ve Müslüman Kardeşler üyeleri de bu fikrin aktarılmasına katkıda bulundu. Afganistan'ın İslami akımı, örgütlenme, düşünce çizgileri ve propaganda açısından bile Mısır Müslüman Kardeşler'in taklitçisiydi. Mısır Müslüman Kardeşler üyelerinin yazıları, özellikle bu akımın ünlü yazarı Seyyid Kutub'un eserleri ve Hint yarımadasının diğer İslamcı eserleri, özellikle Ebu'l Ala Mevdudi'nin eserleri, Afganistan'ın İslamcı hareketinin ilk yıllarındaki ana fikri beslenme kaynaklarıydı (Andışmand, 2012, ss. 25-26).

1.2.3.5. İran İslamcılığı ve Afganistan'daki İslami Akım Üzerindeki Etkisi

İran İslamcılığının Afganistan'daki Şii İslami hareketi üzerinde doğrudan bir etkisi olmasına rağmen, Ancak Sünni topluluğunun İslamcı akımı üzerindeki bu etki de çok yaygındı. Özellikle, bu etki, Afganistan İslami Hareketi'nin İran'dan fikri beslenmesinin gemesinden kaynaklanıyordu.

Mısırlı yazarların birçok eseri İran'da Şii İslamcılar tarafından tercüme edilip Afganistan'daki İslami akımı üyeleri tarafından okunuyordu. İran'daki Şii İslamcı yazarlar arasında Ali Şeriatî'nin eserleri, Afganistan'daki Sünni ve Şii İslamcılığın akımı üzerinde derin bir etkiye sahipti. Şeriatî'ye ek olarak, İran'daki Şii İslamcı hareketine ait diğer yazarların eserleri; Mehdi Bazargan, Morteza Motahhari, vb. Afganistan'daki İslamcı akımın fikri beslenmesinin kaynakları arasındaydı. Seyyed Kutub ve diğer Arap İslamcı yazarlarının eserlerinin İran'daki Farsçaya çevrilmesi, İran Şii İslamcı

hareketinin Afganistan İslami Hareketi üzerindeki etkililerdendir (Andışmand, 2012, ss. 26-27).

1.3. İslami Hareket'in Kurulmasından Önce Afganistan'ın Siyasi Durumuna Kısa Bir Bakış (1919-1970)

Bu bölüm Afganistan'ın derin ve uzak tarihini kapsamamaktadır. Daha ziyade, Afganistan'ın *Şah Amanullah*'ın 1919'da bağımsızlığını kazanması'ndan sonraki önemli sosyo-politik olayları işlenecektir. Şah Amanullah'ın iktidara yükselişi ve onun reformları, Afganistan'da çok önemli bir sosyo-politik dönemin başlangıcı oldu. *Afganistan İslami Hareketi*'nin nasıl ve neden kurulduğu, Şah Amanullah'ın iktidara gelmesinden sonraki sosyo-politik olaylara dayanmakta olduğunu inanıyoruz.

1.3.1. Modern Bir Afganistan İnşa Süreci (1919-1929)

Amanullah Han'ın 1919'da Afganistan saltanat tahtına çıkışı, ülkedeki ulusal reformcu grupların zaferini gösteriyordu. Amanullah Han, İngiltere'den Afganistan'ın bağımsızlığının kahramanı ve I. Dünya Savaşı sonrası dönemde Doğu'daki en ciddi ve aktif reformculardan biri olarak ortaya çıktı. Amanullah Han iktidara geldiğinde Afganistan geleneksel bir İslam ülkesiydi. İktidara geldikten sonra iki ana hedefi takip ediyordu: Afganistan'ın dış bağımsızlığını kazanmak ve ülkeyi hızlı ilerlemeye yönlendirmek. Genel olarak, onun istediği, hukuka dayalı modern bir özgür ve bağımsız ulusal devlet ve güçlü bir merkezi hükümetti.

1.3.1.1. Reformlar ve Tepkiler; Değişime Karşı Direnç

Avrupa ve Asya ülkelerine altı aylık bir yolculuktan sonra, Şah Amanullah, ülkede tepkilere yol açan siyasi, sosyal ve kültürel reform programları başlattı. Afganistan'ın ilk anayasasının Loya Cerga aracılığıyla kabul edilmesi, anayasal monarşinin ilanı, köleliğin kaldırılması, zorunlu eğitim, zorla çalıştırmanın yasaklanması, okulların inşası, genç erkek ve kadınların Afganistan dışına eğitim almak için gönderilmesi, Şah Amanullah'ın yurt dışı yolculuktan sonra Afganistan'a yaptığı en önemli reformlardandır (Şahid, 2019). Amanullah Han dönemindeki reformlar şiddetli tepkilere neden oldu ve gerçekleşmedi (Mehrin, 2010).

Amanullah Han'ın reformları, İslam hukukuna aykırı olmadığına rağmen, din adamları bu reformlarına karşı çıktılar. Bu reformlar aslında Seyyid Cemaluddin Afgani ve Muhammed Abdu gibi 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında Müslüman reformcuların fikirlerini yansıtıyordu (Navid, 2009, s. 96). Amanullah Han, kendisi ve onun hükümeti İslam'a karşı olmadığını her zaman itiraf ediyordu:

"Geçmişten bugüne kadar amacım ve arzum sadece Afgan halkının saadeti ve refahıdır. Tabii ki, bu hedefe ulaşmak için bir rehber ve bir lidere ihtiyaç vardı. Bir ulusu ilerletmeye ve refaha neyin getirebileceği sorusuna cevap olarak, İslam hukukundan daha iyi bir yol bulamadım ve bu nedenle, ilahi emirlere ve kutsal emirlere tevessül ettim ve İslam'ın örnek liderlerini takip ederek, rehber olarak bazı düzenlemeleri tesvib ettim. Çünkü mazlumlara kurtarmanın tek yolu hukukun üstünlüğü olacaktır" (Amanullah, 1923).

Amanullah Han'ın reformlarına karşı muhalefet, gün be gün büyüdü ve isyanlar devam ediyordu, Sonunda, Nisan 1929'un sonlarında, Kral Amanullah ülkeyi iyilik için terk etti ve Hindistan üzerinden İtalya'ya gitti (Tanin, 2015, s. 67).

Afganlar arasında Amanullah Han'ın karakteri ve reformları hakkında artıları ve eksileri var. Ama burada, Afganistan İslami Partisinin lideri Gülbuddin Hekmatyar'ın Amanullah Han hakkındaki görüşünü getirerek bu tartışmayı kapatıyorum. Hekmatyar kendi yazdığı kitabında şöyle açıklıyor:

"Avrupa'ya yolculuktan geldikten sonra Amanullah Han'ın eşi Malaka Suraya, kadınların ve erkeklerin katılımıyla hükümet bir toplantısında çarşafını kafasından çıkardı ve çarşafsız olarak toplantı arasında ortaya çıktı. Diğer kadınlardan da aynı şeyi yapmaları istendi. Cuma yerine, Pazar günü tatil günü açıklandı. Kızların ve gençlerin aynı sınıfta ders okumayı başladı, Afgan Ulusal kıyafetlerini Avrupa kıyafetleriyle değiştirdi... Tarihçilerin çoğunluğu Amanullah Han'ın bu eylemlerini kendisine karşı yapılan ulusal dirilişinin nedeni olarak görüyor; Ama iktidarının düşüşünde İngilizlerin rolüne dikkat etmiyorlar. Bundan hiç şüphe yok ki, Afgan halkı, dini duyguları ve ulusal geleneklerin savunulması esasında Amanullah Han'a karşı çıktı. Ancak bu ulusal ayaklanmada, her zaman İngilizlere göre hareket eden ve her zaman İngilizleri destekleyen kişilerin aktif huzuru, Bunu isbat eder ki, İngilizler bu nedenle Amanullah Han hükümetinin çöküşünü destekledi ki, geçmişte olduğu gibi Afganistan'da sadece Londra'dan emir alan bir hükümdar istiyorlardı. İngilizler Amanullah'ın Moskova'ya yaklaştığını kabul edemiyordu..." (Hikmetyar, 2016, ss. 16-17).

Ünlü Hintli âlim İmam Seyyed Abul Hassan Ali Nadavi, Amanullah Han hakkında şöyle yazıyor: 1919'da Abdul Rahman Han'ın oğlu Amir Habibullah Han suikasta kurban gittiğinde, oğlu Amanullah Han kral oldu. İngiliz politikasına karşı güçlü ve erkeksi bir duruş sergiledi ve General Mohammed Nadir Han komutasındaki Afgan ordusu, İngiliz

ordusuna karşı zaferler kazandı. Müslümanlar ve *kurtuluş hareketinin* destekçileri, Amanullah Han'ı sevdiler (Nadavi, 2008, s. 30).

1.3.2. Habibullah Kalakani

Habibullah Kalakani (Doğum:1890- Ölüm: 13 Ekim 1929) Amanullah Han'dan sonra Afganistan'ın kralıydı. 1929'da *Amanullah Han*'ı dinsizlikle suçladı ve onun yönetimine karşı ulusal bir ayaklanma başlattı. Amanullah Han'ı devirerek ve dokuz ay boyunca Afganistan'da iktidarda kaldı.

Habibullah ilk eyleminde anayasayı iptal etti, devlet okulları kapattı, Hicri şemsi ve takvimi yerine hicri kameri takvimini resmi olarak duyurdu, Başörtüsü kadınlar için zorunlu hale getirdi, şeriat dışı vergileri kaldırdı ve şeriat hukukunun uygulanmasına çalıştı (Hassanzadeh, 2009). Ancak 13 Ekim 1929'da Nadir Han iktidara geçtikten sonra, onun bir grup arkadaşıyla birlikte idam ettirdi (Şams, 2014, s. 99).

1.3.3. Muhammad Nadir Şah (1929-1933)

Nadir Şah, 1883 yılında İngiliz Hindistan'ın Deira Dun bölgesinde doğdu (Ansari, 2005, s. 171). Nadir Han'ın Kabil tahtına çıktıktan sonraki ilk eylemi, geçmişten farklı bir şekilde kabine oluşturmaktı ve kardeşini Muhammed Haşim'i bakanların başına Başbakan olarak atadı. Mahkemelerin yönetimini yeniden din alimlerine teslim etti ve kadınları başörtüsü takmaya mükellef etti. Aynı zamanda güçlü bir ordu kurmaya çalıştı (Grigoryan, 2009, s. 367) ve modern silahlarla donatılmış Şah Amanullah'ın ordusundan daha güçlü bir ordu yarattı (Farhang, 2005, ss. 604-605). Ekim 1931'de Nadir Şah yeni bir anayasayı onayladı. Bu anayasadaki önemli noktalar, saltanat ve krallığı Muhammed Nadir Şah ailesine miras etmesi ve iki meclisten oluşan bir parlamento kurulmasıdır (Rasuli, 2009, s. 70). Nadir Şah ayrıca Moskova ile ilişkileri dondurarak, Sovyetlerden uzak durmaya özen göstermiştir (Şenli, 2017, s. 30).

Nader Şah'ın dönemi hakkında farklı görüşler vardır. İslami Partisinin lideri Gülbuddin Hekmatyar kendi kitabında şöyle yazıyor:

"Nadir Şah, İngilizler tarafından ve İngilizlerin desteğiyle Afganistan'a hakim oldu.... Kabil Nadir Han ellin'e düştüğünde, Afganistan tarihinde utanç verici ve siyah bir gündü. Zira, Sonuunda, Afganistan böylece İngilizlere bağımlı fasit bir

ailenin (Nadiri Ailesi) eline geçti, ve Afganistan ulusunu yarım yüzyıl boyunca acımasızca yönettiler" (Hikmetyar, 2016, ss. 11-23).

Ama, Hindistan'da Darul Uloom Deoband'ın müdürü Kari Mohammad Tayeb Kasimi, Muhammed Nadir Şah'ın ölümünden sonra, 1939 yılında Afganistan'a yaptığı ziyaretten sonra Nadir Şah hakkında şöyle yazmaktadır:

"Şehit Nadir Han Müslüman ve Mücahid bir adamdı. Ahlaki ve dini bu kritik dönemlerde Nadir Şah gibi şahsiyetin varlığı, İslami-Afgani gayretinin ümidiydi, Ve dini inançların muhafızıydı. Milletine ve ülkesine çok merhemetli, ve yurt dışından gelen Müslümanlara karşı çok nazikti. 1919'da Onun kılıcı Afganistan'a özgürlük getirdi..." (Kasimi, 2003, s. 2-3).

Sonunda, Kasım 1933'te, Muhammed Nadir Şah, lise öğrencilerinin sertifikalarını dağıtmak için düzenlenen bir toplantıda, Abdul Halik adlı bir öğrenci tarafından öldürüldü (Atayee, 2005, s. 619).

1.3.4. Zahir Şah'ın Dönemi (1933-1973)

Muhammad Nadir Şah'ın oğlu Muhammed Zahir Şah, (1933'ten 1973'e) kırk yıl boyunca Afganistan'ı yöneten son Afganistan kralıydı. Muhammed Nadir Şah'ın öldürüldükten sonra, onun genç oğlu, 19 yaşındaki Muhammed Zahir Şah, kral olarak ilan edildi (Şams, 2014, s. 104). Zahir Şah, kral olarak ilan edildikten sonra, hükümetinin politikasını, babasının politikası olarak tanıttı (Bahtiyari, 2015, s. 116).

"Yeni hükümetimizin politikası, şeriat kurallarına ve kutsal İslam dininin emirlerine göre, rahmetli babamın politikası ile uyumludur. Ve dış politikamız da, babamın dönem antlaşmalarına göre devam edecektir." M. Zhir Şah (Ansari, 2005, s. 178).

Muhammed Zahir Şah babasının suikastından sonra resmen kral olarak ilan edilmiş olmasına rağmen, gerçek güç uzun bir zaman için amcalarının (Muhammed Haşim Han, Şah Vali Han ve Şah Mahmud Han) ve amca oğlunun (Mohammad Daut Han) elinde idi. Etkili bir isim olarak yönetimde Başbakan Muhammed Haşim Han yer aldı (Tanin, 2015, s. 75).

2002 yılında, ülkenin yeni hükümetin gölgesinde onaylanmış Afganistan'ın yeni anayasasında, Muhammed Zahir Şah, "Millet Babası/ (بابای ملت)" olarak adlandırıldı. Birçok tarihçiler, Zahir Şah saltanatını Afganistan tarihinde görkemli bir dönem olarak görüyor. Bu dönemde Afganistan genelinde güvenlik sağlandı ve birçok altyapı

projesileri yapıldı. Mevcut Afganistan Cumhurbaşkanı Mohammad Aşraf Ğani, Muhammed Zahir Şah dönemini Afganistan'da barış ve istikrar dönemi olarak görüyor ve şöyle yazıyor:

Millet Babası Muhammed Zahir Şah, 40 yıllık döneminde, kalkınma, istikrar, modernleşme, devlet inşası ve demokrasi istikrarı, altyapı projeleri, eğitim ve insan hakları alanlarında değerli hizmetler yaptı" (Arg, 2020).

Demokratik Reformlar(1963-1973): Muhammed Zahir Şah'ın kırk yıllık saltanatının son on yılı, "Demokrasinin Onyılı" olarak bilinir. Bu dönemde, Afganistan tarihinde ilk kez siyasi partiler resmi olarak ortaya çıkıyor ve faaliyet gösteriyor ve Afganistan'ın İslamcı akımı da aynı dönemde ortaya çıkıyor. 1 Ekim 1964'te yeni anayasa Muhammed Zahir Şah tarafından imzalandı (Bahtiyari, 2015, s. 128). Yeni anayasanın en önemli maddesi 24. maddeydi. Buna göre, Kraliyet ailesinin üyelerinin, parti pozisyonları, Başbakanlık, Parlamento, bakanlık ve Yargıtay'a katılamazdı (Devletabadi, 2008).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, uluslararası güçlerin dengesi değişti. Afgan hükümeti de yeni bir harici sponsor arıyordu, ve Moskova'nın desteğini arıyordu; ancak, Moskova'nın kendi koşulları vardı. Moskova, Afganistan'daki Rusya taraftarı komünistlerin bir siyasi parti yapmasını istiyordu. Afganistan hükümeti bu nedenle, siyasi partilerin kurulmasına izin veren bir anayasa ilan etti. Yeni anayasa sonucunda ortaya çıkan partiler iki türdeydi: Bunlardan biri Rus desteğine ve Rusya Büyükelçiliği'nin doğrudan rehberliğine çalışmaya başladı ve bir diğeri, ülkedeki mevcut durumdan memnun olmayan ve değişim arayan grubuydu (Hikmetyar, 2016, ss. 44-45).

Ancak demokrasi dönemi çok sürmedi. Demokrasinin on yılında hükümetin zayıflığı nedeniyle, Muhammed Daut Han'ın güç ve iktidara hırs ve aşırı ilgisi (Azimi, 1999, s. 78), Demokrat Halk Partisi'nin ordudaki etkisi (Farhang, 2005, s. 864), Sovyetler Birliği'nin bu on yıldaki etkisini pekiştirmek için müdahalesi (Tanin, 2015, s. 170), Zahir Şah'ın anayasal sisteminin askeri bir darbe ile devrilmesine ve onun yerine cumhuriyet sisteminin kurulmasına, neden olan faktörler arasındaydı. Son olarak, Afganistan'ın çağdaş tarihinde en uzun kranlık, askeri müdahalesi ile sona erdi ve Muhammed Daut Han liderliğinde cumhuriyet dönemi başladı. **Zahir Şah**'ın saltanatın yıkılması SSCB'nin Afganistan'ın işgali için atılan ilk adımı olmuştur (ZEKİ, 2015, s.

15) (Bahtiyari, 2015, s. 136). Muhammed Zahir Şah'ın hükümdarlığı dönemi, bir barış ve huzur dönemi idi ve hiçbir savaş yoktu. İkinci Dünya Savaşı'nda da tarafsızlığını ilan etti (Amini, 2017, s. 2).

1.3.5. Davut Han'ın Cumhuriyet Hükümeti

Sardar Mohammad Davut Han (Daut Han olarak bilinir), (1973-1978) yılları arasında Afganistan Cumhuriyeti'nin kurucusu ve Afganistan'ın ilk Cumhurbaşkanı idi. Ayrıca 1953'ten 1963'e kadar Afganistan Başbakanı olarak görev yaptı. 1973'te kuzeni Muhammed Zahir Şah tarafından yönetilen krallığı, kansız bir darbeyle devirdi, ve Afganistan Cumhuriyeti'ni kurdu ve kendisini Afganistan'ın Cumhurbaşkanı ilan etti (BBC, 2008).

Davut Han, darbeden sonra, Afganistan'da siyasi faaliyetleri yasakladı. (Huram, 2019, s. 18) İktidara geldikten sonra Davut Han, Peştunistan meselesine ve Afganistan ile Pakistan arasındaki sınır meselesine çok önem verdi. Daud Han hükümeti Pakistan'ın Peştunistan eyaletinin Pakistan devleti'ne karşı, peştun ırkçı akımları destekledi. Bu nedenle Pakistan, Davut Han'ın yükselişiyle, Afganistan ordusunun daha modern ve güçlü hale gelmesinden endişe duyuyordu (Şark, 2007, s. 157). Pakistan ise, Afgan hükümetinin muhalifleri, yani Pakistan'a yeni kaçmış olan siyasi İslamcılar (Gulbuddin Hekmatyar, Burhanuddin Rabbani ve Ahmad Şah Mesoud gibi) onları destekledi (Ansari, 2005, s. 181). Pakistan hükümeti, onları silahlandırdı, ve Kabil hükümetinin liderlerinin kâfir olmuş bahanesiyle, Afgan hükümetini devirmek veya en azından kargaşa içinde tutmak için Kabil'e gönderiliyordu (Şark, 2007, s. 157).

Muhammed Davut, hükümeti'nin son zamanlarda batı'ya yüz çevirdi, ABD ile ticari-ekonomik ve askeri alışverişi pekiştirmeye çalıştı (Vardak, 2019, ss. 22-23). Bu da Sovyetleri Davut Han hükümeti'nden şüphesinin nedeni oldu. Sovyetler Birliği, Afganistan'daki iki Sovyet yanlısı komünist partisi (Halk ve Parçam) aracılığıyla, Muhammed Davut Han ve hükümetinin hayatını 7 Mayıs'ta bir darbe ile sona erdirdi (Bahtiyari, 2015, s. 147).

Davud Han'ın Cumhuriyet Dönemi Ekonomi Planı: Afgansitan'ın çağdaş tarihinde ekonomiye en çok önem veren şahıslardan biri Davud Han'dır. Onun her iki dönemde

de Afganistan'daki yetki ve görev zamanlarında düzenlendiği ekonomik planları oldukça önemlidir. Bu ekonomik planların çoğu beş yıllık kalkınma planlarında ortaya konulmuştur. Bu şekilde, ülke için tam 5 yıllık ekonomik büyüme programı belirlenmiştir. Afganistan'daki bu beş yıllık ekonomik planların başlatıcısı Davud Han oldu. Nitekim ilk beş yıllık ekonomik kalkınma planı Davud Han'ın Başbakanlık döneminde başlamıştır. 10 yıllık demokrasi döneminde de bu tür ekonomik planlamalar devam etmiştir. Cumhuriyet Dönemi'nde ise bu planlama 7 yıllık planlamaya dönüştürüldü. Cumhuriyet Dönemi'nde ekonomik büyümeyi daha da hızlandırmak için 5 yıllık ekonomik planlama durdurulup yerine 7 yıllık ekonomik planlama başlatılmıştır. Bu 7 yıllık ekonomik planlamanın başlangıcı 1976 yılına dayanıyordu. 7 yıllık ekonomik planlamada araştırmacılar, en çok karayolları ile tarıma altyapı olarak önem vermişlerdir (Sultani, 2019, s. 49).

1.3.6. Komünist Hükümet, Sovyet İşgali ve Afgan Mücahitlerin Ortaya Çıkışı

27 Mayıs 1978'de askeri darbeden hemen sonra, Davut Han rejiminin devrilmesiyle, **Afganistan Demokratik Halk Partisi** (Farsça: حزب دموکراتیک خلق افغانستان, Peştuca: د حزب دموکراتیک خلق افغانستان) ülkede siyasi gücü ele geçirdi. (Sultani, 2016, s. 45) Yeni iktidara gelen komünist darbeciler, Afganistan'ın tüm siyasi ve sosyal sınıflarını savaşa davet etti. Afganistan'daki siyasi şahsiyetler ve sosyal elitler tutuklandı ve idam edildi (Maşuof, 2017, ss. 48-49). Darbenin ilk iki gününde 15.000'den fazla insanı öldürüldü (Hikmetyar, 2000, s. 125). Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin emriyle Afganistan'da kurulan « **Afganistan Demokratik Halk Partisi** »'nin liderleri (Noormuhammad Taraki ve Babrak Karmal), her ikisi de Sovyet yanlısıydı (Omarzai, 2005, s. 60).

Komünist hükümeti, **AGSA** (Afganistan Çıkarları Koruma İdarası) adında bir polis-politik örgütün kurulmasıyla, radyo ve televizyonda kendilerinin bildiği sloganların(ülke genelinde adalet, eşitlik, kardeşlik, kıyafet, barınma ve ekmek dağıtımı, ücretsiz eğitim ve ücretsiz tıbbi bakım sağlama sloganları gerçekleşmedi, tam aksine terör, vahşet ve korku, dini kutsallıklara ve ulusal geleneklere hakaret, insanların mülklerine el koymak ve toplumdaki ünlü insanları öldürmek ve yok etmek ile işine devam ettiler. Din adamları, mülk ve sermaye sahipleri ve diğer insanları çeşitli bahanelerle hapsedilerek, işkence edip ve öldürüyordu (Şark, 2007, s. 212). Zira, Halk Demokrat Partisinin liderleri, yeni bir Afganistan inşa etmek ve sosyalizmi

gerçekleştirmek için, bir milyon veya en fazla dört milyon sadık yoldaşın ve proletaryanın yeterli olacağına inanıyorlardı. Diğer insanlar gerici, feodal ve karşı-devrimcidir ve yok edilmelidirler (Bineş, 2010, s. 213). Uluslararası Af rgt'nün 1978 tarihli raporuna göre, siyasi tutukluların sayısının 4.000 olduğu tahmin ediliyordu ve her gece yaklaşık 50 ila 100 kişi infaz ediliyordu (Azimi, 1999, s. 165).

1.3.6.1. Sovyetlerin Afganistan'ı İşgali

Sovyet-Afgan Savaşı, Komünist hükümeti (Afganistan Demokratik Cumhuriyeti) Afgan Mücahid kuvvetlerine karşı desteklemek amacıyla, Sovyetler Birliği'nin Afganistanı 9 yıllık işgal ve çatışmayı ifade ediyor. 24 Aralık 1979'da, Sovyet lideri Berijinev'in emriyle, ülkenin 40. Kolordu Afganistan'a girdi ve son olarak Mihail Gorbaçov'un (lkenin son lideri) iktidar sırasında bir geri çekilme başladı ve son grup 15 şubat 1989'da Afganistanı terk etti (şams, 2014).

Afganistan'ın Sovyet işgalini kınayan ve mehkm edenlerden ilk lke, ABD idi. ABD Başkanı Jimmy Carter şöyle şyledi: Sovyetler Birliği bu eylem için ağır bir bedel ödeyecek!

İKİNCİ BÖLÜM

AFGANİTAN SİYASAL YAŞAMINDA İSLAMCILIK HAREKETİ

Bu bölüm, çalışmanın ana konusunu ele almaktadır. Bu bölüm’da, Afganistan İslami Hareketi’nin neden ve nasıl kurulduğunu, kurucu üyelerini ve Afganistan’da nasıl faaliyet gösterdiğini tartışılmaktadır.

2.1. Nahdat-i İslami veya Afganistan’ın Çağdaş İslamcı Akımı

1969’da Afganistan’da kurulan İslamcı hareket çeşitli isimlerle tanındı: örneğin "*Müslüman Gençlik*", "*İhvaniler*" ve... Ancak "*Nahdat-i İslami*" bugüne kadar bu akım için geçerli olan isimdir. Günümüzde Afganistan’daki İslamcı hareketin artık tek bir birliği olmamasına ve birkaç farklı partiye bölünmesine rağmen, yine de bu hareketlerin (Afganistan İslamcı Hareketler) genel adı: *Nahdat-i İslami*’dir. Bu bölüm’de, *Nahdat-i İslami* Afganistan’ın nasıl ve neden kurulduğunu ve bu hareketin ilk liderlerinin kimler olduğunu, vb. ele almaktadır.

2.1.1. Nahdat-i İslami Afganistan’ın Kuruluşu

Nahdat-i İslaminin (Afganistan’ın çağdaş İslamcı akımı) ortaya çıkmasının ana faktörlerden biri, Afganistan’da İslam karşıtı solcu akımı ve Orta Asya’daki Sovyet komünist devletin egemenliğidir; Afganistan’ın İslami akımı buna tepki olarak ortaya çıktı (Andişmand, 2012, s. 29).

1964 yılında Afganistan Anayasası, siyasi partilerin faaliyetlerini demokrasi sistemine uygun olarak tanıdı. Siyasi partilerin faaliyetlerini kolaylaştırdı (Maşuof, 2017). Demokrasi On Yılında, partilerin büyümesine ve faaliyetlerine şahit olduk (Bahtiyari, 2015, s. 179). siyasi partilerin faaliyetleri, Doğu ve Batı olmak üzere iki gücün rakip hareketlerinden etkileniyordu (Maşuof, 2017). O zaman Afganistan’da var olan

ideolojiler iki ideolojiydi, İslamcılık ve Komünizm (Tanin, 2015, s. 179). Sovyetler Birliği'nin yolunu izleyen Afganistan Halk Demokrat Partisi faaliyetlerine başladı (Maşuof, 2017). O zamanlar Kabil'deki entelektüel, politik ve kültürel rekabet çok ciddiye. Komünistler, insanları sosyal adalet, özgürlük, eşitlik ve kardeşlik sloganlarıyla, insanları İslami düşüncelerden uzaklaştırıp ve onları Marksist düşünceye davet ediyordu. Afganistan'da komünist düşüncesi baskı ve zulüm altında Sovyetler desteğiyle büyüyordu ve her gün geçtikçe Müslümanların çocukları komünistlerin düşüncesine düşüyorlardı (Bahtiyari, 2015, s. 179).

Kabil Üniversitesi'nden demokrasi on yılında veya Muhammed Zahir Şah saltanatının son on yılı (1963-1973) Marksist solcu akımların ortaya çıkışı ve faaliyetleri ile birlikte ortaya çıkan Nahdat-i İslami veya Afganistan'ın İslamcı akımı, Aslında, solculuğun akımına karşı bir tepkili hareketti (Andişmand, 2012, s. 30). Kabil Üniversitesi Mühendislik Fakültesi öğrencisi olan Gulbuddin Hikmetyar, o yıllarda Nahdat-i İslami'nin kendisi ve hemfikirleri tarafından kurulmasından bahsederken, yine solcu akımına karşı tepkisinden söz ediyor:

Neden kırmızı bayrakların yanında yeşil bayrağı görmüyoruz? Niye herhangi bir konferanstan veya toplantıdan İslami ifadeyi duymuyoruz ve İslami sloganları görmüyoruz? Kabil'da, özellikle de Kabil Üniversitesinde Müslümanları örgütleyecek ve seferber edecek ve islam sancağını dalgalanacak kimse yok mu? Şeriat Fakültesi profesörler ve öğrenciler neden bunu yapmıyor?...." (Hikmetyar, 2016).

Nahdat-I İslami'in bir başka kurucusu olan Dr. Ömer, ülkedeki ahlaksızlık durumundan ve komünistlerin İslam karşıtı faaliyetlerinden şikayet ediyor ve Müslüman gençleri buna karşı mücadeleye çağırıyor:

"Bugün, ahlaksızlık, şarap içmek, haram cinsel ilişkileri ve ayyaşlık, iffetsizlik, hicabsızlık, oruç tutmamak, dinsizlik, ateizm ve materyalizm zirveye ulaştı. Ve bunlar hepsi hükümet tarafından teşvik ederek destekleniyor. İslami olmayan bu planların uğursuz hedefi de, genç neslimizi nefsin esaretinde köleleştirmektir. Böylece artık ülkelerinin kurtuluşunu ve refahını düşünemezler.... Böyle bir durumun karşısında, sessizlik affedilemez bir suç ve zulümdür. " (Dr.Ömer, 2010, ss. 1-23).

Nahdat-i islami'nin liderin söylediğine göre, başlangıçta İslami akımlar komünist akımlara karşı toplu olarak değil kişisel ve bireysel olarak, hareket ediyorlardı. Daha sonra "**Müslüman Gençlik**" örgütünü kurdular, bu aslında komünizme karşı bir

tepkiydi. Bunlar hükümeti komünizmin destekçisi olarak gördüklerinden dolayı, hükümet karşıtı faaliyetlerde de bulunuyorlardı (Bahtiyari, 2015, s. 180). Hareketin liderlerinden Gülbuddin Hikmetyar'a göre, Rusya, Afgan hükümetinin zayıflığı ve dış yardıma ihtiyaç duyması nedeniyle, yardımını komünist partileri desteklemek şartına bağladı. Afganistan kralı M. Zahir Şah da komünist partileri ve kırmızı bayrağını değil, İslami hareketi ve yeşil bayrağını hükümetine tehdit olarak görüyordu (Tanin, 2015, s. 160). Gülbuddin Hikmetyar, Burhanuddin Rabbani, Ğulam Mohammad Niazi, Abdul Rab Rasul Sayyaf ve Ahmad Şah Messoud gibi kişiler bu hareketin liderlerindendi (Bıgdanof, 2007, s. 12).

Komünist grupların ortaya çıktıktan sonra, bazı Afgan gençler Müslüman Kardeşler ve Cemaat-i İslami genel merkezlerinin tarafından dağıtılmış eserlerle tanıştılar. Amerika Birleşik Devletleri'nde bir araştırmacı ve Kabil Üniversitesi Müslüman Gençlik Hareketi'nin eski bir aktivisti olan Fazl Ğani Mucaddedi, bununla ilgili şöyle söylüyor: 1960'ların sonlarında, merkezi Beyrut'ta bulunan *Müslüman Kardeşler* hareketi, Müslüman Kardeşler İslami Hareketi'nin kitaplarını Peştuca ve Farsça'ya çevirmeye çalıştılar. Bu kitaplar Beyrut ve Kuveyt'te çevrilip ve Afganistan'a gönderiliyordu. Ayrıca Pakistan üzerinden da Mevlana Mavdudi hareketi vesilesiyle, İslami düşüncesi, Afganistan'a aktarıldı. Böylece Afganistan'ın Müslüman gençleri, İslami düşünceden, özellikle şehit Seyyid Kutb ve Muhammed Kutb'dan etkilendi (Tanin, 2015, s. 134).

Afganistan Nahdat-i İslami'nin oluşmasının üç ana nedeni vardı: Birincisi, bu zamanda Afganistan'ın Müslüman toplumu, mevcut çağın gerekliliklerine göre, örgütlü bir İslami-devrimci kurum ve organizasyona ihtiyaç duymasındır. İkinci olarak, bu Organizasyon, o zamanda hakaret edilen Afganistan Müslümanlarının dini değerlerini savunması ve komünizm okulunun ateist fikirlerini durdurulması. Üçüncüsü de, Mısır, Pakistan ve İran gibi Müslüman ülkelerde devrimci-İslami hareketlerin artan varlığı ve büyümesi ve onların yaygın propagandaları Afgan toplumunun, özellikle de gençlerin siyasi İslam'a eğilimi günden güne artıyordu (Ğaznavi, 2015, s. 40).

Sünni İslami hareketi olan Müslüman Gençlik Nahdat-i ile birlikte, Ülke içinde ve dışında Şii ve Hazara hareketleri de oluştu. (Bahtiyari, 2015, s. 181) Şiiler ve Hazaralar arasındaki ilk siyasi grup, *Afganistan İslam Muhafızları* Grubuydu. (Tanin, 2015, s. 136)

2.1.1.1. Müslüman Gençlik Teşkilatı

Afganistan Nahdat-i İslami başlangıçta, **Müslüman Gençlik Örgütü** olarak adlandırılıyordu. Demek ki, Afganistan Nahdat-i İslami'nin ilk teşkilat ismi “Müslüman Gençlik” idi.

Afganistan'ın çağdaş İslami hareketinin(Nahdat-i İslami) adının, kuruluşunun başlangıcında, (3 Nisan 1969'da) "Müslüman gençlik" verildiğine ilişkin olarak, İsmin, hareketin kurucularının ve üyelerinin büyük çoğunluğunun, varlığının başlangıcında genç Müslümanlar olmasından kaynaklandığı söyleniyor. Mevcut kanıtlar gösteriyor ki, bu İslami hareketin kurucular kurulu ve üyelerinin neredeyse tamamı otuz yaşından küçüktü, ve aslında bu genç Müslümanlar harekete önderlik etmişlerdir. O dönemin sivil toplum basınında Nahdat-I İslami'nin faaliyetleri ve mücadeleleri ile ilgili haber ve raporlar yayınlandığında, bu hareketin adı **Müslüman Gençler** olarak geçiyordu (Ğaznavi, 2015, s. 39-40).

2.1.2. Afganistan İslami Akımının İlk Çekirdekleri

Afganistan cihadın sonucu olan Afganistan'daki yeni İslami hareketle ilgili, hareketin başlangıç ve kuruluş tarihi ile ilgili birçok belirsizlik vardır. Kurucusunun kimliği üzerinde birçok farklılık ve anlaşmazlık vardır (Al-Katani, 2018).

2.1.2.1. Cem'iyet-i İslâmî Afganistan'nın İddiası

20 Eylül 2011'de Taliban'ın intihar saldırısında öldürülen Cem'iyet-i İslâmî'nin eski lideri Burhaneddin Rabbani, Kabil Üniversitesi Şeriat Fakültesi'nde profesör olan Ğulam Mohammad Niazi'yi 1957'de Afganistan İslam Hareketi'nin kurucusu olarak tanıtıyor. Rabbani, Seyyed Muhammed Musa Tavana, Vafiullah Samiei, Muhammed Fazel Fazel (Kabil Üniversitesinin öğretmeni), Abdul Aziz Forouğ, Seyyed Ahmed Tercüman ve Hedayat'tan, Ğulam Mohammad Niazi'nin Afganistan'daki İslami akımın şekillendirilmesinde fikir arkadaşları olarak bahsediyor. Halbuki, 1957'de İslami akımının örgütlü oluşumuna dair hiçbir tarihsel belge ve kanıt sunulmamıştır. Şeriat Fakültesi'nde profesör olan ve 1980'lerde Peşaver'deki Cem'iyet-i İslâmî'nin lider

yardımcısı olan Mohammad Musa Tavana, şöyle diyor: 1973'ün başlarına kadar, İslami akımın belirli bir adı ve teşkilatı yoktu. Daha sonra, 1963'te on yıllık demokrasinin başlamasıyla birlikte siyasi akımların aktif hale geldiğinde, üniversite içinde İslami akım *Müslüman Gençlik* olarak adlandırıldı. Muhammed Musa Tavana'ya göre, ilk toplantı, 1972'in sonlarında Kabil'in Hayırhaneh bölgesinde bulunan Burhenuddin Rabbani'nin evinde yapıldı. Böylelikle, görevlerin bölünmesiyle Nahdat-i İslami Hareketinde bir liderlik çekirdeği oluşturuldu (Andişmand, 2012, s. 32-33).

Bu kişiler bunlardan ibarettir:

1. Burhanuddin Rabbani, Genel Amiri ve İcra Kurulu Başkanı
2. Abdul Rab Resul Sayyaf, Amir Yardımcısı
3. Habib-ur-Rehman, Kabil Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi öğrencisi, sekreter ve ordu başkanı
4. Saifuddin Nosratyar, gençlik organizasyonun sorumlu
5. Mevlevi Habib-ur-Rehman, Alimler teşkilatına görevli
6. Seyed Abdul Rahman, Finans Başkanı
7. Mevlevi Abdul Bari, çiftçiler ve işçileri örgütlemekle görevli
8. Seyed Mohammad Musa Tavana, Kültür işlerinden sorumlu
9. Seyed Noorullah Emad, Herat'ta teşkilattan sorumlusu
10. Abdul Kadir Tavana, Belh'taki teşkilattan sorumlusu

2.1.2.2. Hizb-i İslâmî İddiası

Hizb-i İslâmî'nin ve özellikle bu partinin lideri Gülbuddin Hikmetyar'ın Afganistan'daki İslami akımının ilk çekirdeğinin oluşumuyla ilgili hikayesi, Cem'iyyet-i İslâmî'den farklı bir hikayedir.

Hikmetyar, İslami hareketin kurulmasındaki kendi önemli rolünden bahsediyor. O İslami mücadele ruhuna sahip olan şahsiyetleri tanıyarak, Kabil Üniversitesi merkez yurdu camiinde ilk toplantısını yağmurlu bir gecede (1969 baharı) Eğitim Fakültesi'nde kendisi ve diğer yedi kişinin katılımıyla yaptığını söylüyor. Ardından, müteakip çeşitli toplantılarda, gruba dört kişi daha katılıyorlar ve bunlar Nahdat-i İslami'nin kurucuları olarak tanıtılıyor (Andişmand, 2012, s. 34).

Bu on iki kişi:

1. Abdul Rahim Niazi, şeriat Fakóltesi Öğrencisi (Faryab/ Peştun Kot)
2. Gülbuddin Hikmetyar, mühendislik fakóltesi öğrencisi (Kunduz ili/ İmam Sahib)
3. Mevlavi Habib-ur-Rehman, şeriat öğrencisi (Laghman vilayeti)
4. Saifuddin Nosratyar, Mühendislik Fakóltesi (Baghlan vilayeti)
5. Abdul Kader Tavana, şeriat öğrencisi (Belh vilayeti)
6. Ğulam Rabbani Atiş, şeriat öğrencisi (Kabil vilayetinin Pağman ilçesi)
7. Seyyed Abdul Rahman, şeriat öğrencisi (Tahar vilayeti)
8. Gol Mohammad, şeriat öğrencisi (Maidan Vardak vilayeti)
9. Habib-ur-Rehman, Politeknik öğrencisi (Parvan vilayeti)
10. Mohammad Omar, Tıp Fakóltesi Öğrencisi (Badahşan vilayeti)
11. Abdul Habib Hanani, Fen Fakóltesi Öğrencisi (Nangarhar vilayeti)
12. Mahfouz Mansour, Fen Fakóltesi (Baghlan vilayeti).

Bu (birinci)toplantıda, uzun bir tartişmadan sonra, düzenli şalışmaya başlamaya karar verdik. Gençleri İşlam'a davet ediyoruz, halkı uyandırıyoruz, komünistlerle mücadele ediyoruz. Bu işe böyle bir “Gece Nâme” ile başlanmasına karar verildi ki, bir yandan hükümetin İşlami olmayan gerçek yüzünü ve komünist grupların ortaya çıkmasındaki rolünü, ve diğer yandan da komünist grupların gerçek yüzünü ortaya çıkarır. Aynı gecede bu "gece mektubu" hazırlanarak onaylandı. "Gece Nâme"nın sonunda: **"Müşlüman Gençlik"** yazıldı. Bu "gece nâme" Kabil'de tartişmalara neden oldu. Herkes bu Müşlüman Gençlerin kim olduğunu merak ediyorlardı. Ve hedefleri neler? Lideri kimidir ve... Hareket böyle başladı, inançlı gençler harekete geçti, ve düzenli İşlami mücadele başlandı (Hikmetyar, 2016, ss. 127-128).

Daha sonra (70'lerin sonlarında) Hizb-i İşlâmî Afganistan'ın lideri olan Gülbuddin Hikmetyar, Nahdat-I İşlami'nin 12 kurucusu arasında hayatta kalan tek kişidir. Hikmetyar da, Nahdat-i İşlami'nin sözü edilen 12 kişiyle örgütlü oluşumuna dair hiçbir tarihsel belge ve kanıt sunulmamıştır (Andişmand, 2012, s. 35).

2.1.3. Kuruluşunun Başlangıcında Rol Oynayan Önemli İsimler

Afganistan'daki çağdaş İslami hareketin liderliği konusunda da anlaşmazlıklar vardır. Hizb-i İslâmî lideri Gülbüddin Hikmetyar, Nahdat-i İslami hareketin kuruluş tarihini 1969 baharı ve kurucu üyelerini 12 kişi olarak tanıtarak "Müslüman Gençlik" olarak adlandırıyor. Abdul Rahim Niazi, Mühendis Habib-ur-Rehman, Saif-ur-Rehman, Gulbuddin Hikmatyar, Gol Mohammad, Ğulam Habib, Abdul KadEr Tavana, Abdul Habib Hanani, Ğulam Rabbani Atış, Seyyed Abdul-Rahman, Dr.Mohammad Ömer, Mevlavi Habib-ur-Rehman ve Mahfouz Mansour gibi kişileri kurucular ve ilk liderler olarak biliyor (Maşuof, 2017, s. 19). Hizb-i İslâmî'nin takipçisi olan Afgan yazarı Halim Tanvir, söz konusu kişileri teyit ederken, ayrıca İslami Hareketin kurucularından biri olan (Seyyed Mansur Ağa) adında bir kişinin adını da veriyor (Tanvir, 2000, s. 334).

Ancak, bu siyasi-İslami hareketin bir başka lideri olan Burhanuddin Rabbani, 1957'de kuruluş yılını ve kurucusu Prof. Dr. Ğulam Mohammad Niazi'yi tanıtırken, adını Afganistan'ın "Nahdat-i İslami" ve diğer kurucuları da Seyyed Mohammad Musa Tavana, Vafi Allah Samiei, Mohammad Fazel, Abdul Aziz Forouğ, Seyed Ahmad tercümanı ve kendisini tanıtıyor (Andışmand, 2012, s. 21). Burhanuddin Rabbani'ye göre Ğulam Mohammad Niazi, 1972 yılında güvenlik nedeniyle örgütün başkanlığından istifa etti. ve örgütün liderliği kendisine emanet edilmiş ve Nahdat-i İslami'nin adı Cem'iyet-i İslâmî olarak değiştirilmiştir (Maşuof, 2017, s. 19).

Ancak Halim Tanvir, Ğulam Mohammad Niazi'nin Nahdat-i İslami üyeliğini kabul etmiyor ve Niazi'nin son zamana kadar harekete üye olmadığına inanıyor. Ve hatta Davod Han hükümetine karşı Nahdatin askeri faaliyetlerine karşıydı. Hükümetin siyasi eylemlerine ve komünistlerin faaliyetlerine karşı çıkan profesörler arasında, Profesör Ğulam Mohammad Niazi ve Profesör Burhanuddin Rabbani vardı. Onlar Hareketin üyeliğini kabul etmedi ancak Müslüman Gençlik Hareketi'nin davasını desteklediğini açıkladılar. Ğulam Mohammad Niazi şehit olana kadar Nahdat-i İslami üyeliğini kabul etmedi (Tanvir, 2000, s. 442).

Afganistan İslami Hareketi'nin liderliği konusunda anlaşmazlık olduğu göz önüne alındığında, bu hareketin kuruluşunda ve mücadelesinde önemli rol oynayan bazı şahsiyetler aşağıda tanıtılmaktadır.

2.1.3.1. Ėulam Mohammad Niazi

Ŗehit Ėulam Mohammad Niazi, Afganistan'ın çağdaŖ tarihinde büyük bir düşünür ve mubarez bir fikir adamıydı. Bir iddiaya göre, Afganistan'ın İslami-politik akımını dışarıdan destekliyordu ve bir başka iddiaya göre de tüm Afganistan İslami Hareketi'nin entelektüel lideri ve genel mürşidiydi (Ėaznavi, 2015, s. 44).

Afganistan İslami Hareketi'nin kurucusu ve düşünürü Profesör Ėulam Mohammad Niazi, 1932'de Gazni vilayetinin Andar ilçesindeki Rahim Hil köyünde doğdu. Orta ve yüksek öğrenimini Kabil'deki Ebu Hanife dini okulunda tamamladı ve yüksek öğrenim için Mısır'a gönderildi ve El-Ezher Üniversitesi'nde yüksek lisansına bitirdi. Kahire'de Müslüman Kardeşler hareketiyle ilişkilendirildi ve onun takipçilerinden biri oldu. Profesör Niazi, ülkeye döndüğünde, Kabil Üniversitesi'nde sessiz ve gayri resmi olarak siyasi faaliyetlerde bulundu, bu faaliyetler Kabil Üniversitesi'nde İslami bir hareket olarak ortaya çıktı. Daha sonra bu hareketin eteğinde(arkasından), Cem'iyet-i İslâmî ve Hizb-i İslâmî partileri kuruldu. Kabil Üniversitesi Şeriat Fakültesi Dekanı ve Afganistan İslami Hareketin düşünürü, Profesör Ėulam Mohammad Niazi, 4 Mayıs 1974'te Muhammed Davud Han rejimi tarafından hükümeti devirmeyi planlamak suçundan tutuklandı. Ve daha sonra 1979 baharında, 135 Müslüman mücadeleci gençler ile birlikte komünist rejimin tarafından Pul-e-Çarhi hapisanesinde Ŗehit edildi (Rabbani, 2012).

2.1.3.2. Abdul Rahim Niazi

Niazi, 1943'te Faryab eyaletinin PeŖtun Kot bölgesinde doğdu. İlk ve lise öğrenimini Faryab ilinde tamamladı ve oradan başkente geldi ve Kabil Üniversitesi Şeriat Fakültesi'ne katıldı (Ėaznavi, 2015, s. 51). Abdul Rahim Niazi, Ŗeriat öğrencisiydi ve onun ailesi Gazni'den Faryab'a taşınmıştı. Gulbuddin Hikmetyar, Abdul Rahim Niazi'yi Afganistan Nahdat-i İslamii'nin ilk lideri olarak tanıtıyor. (Andişmand, 2012, s. 41) Profesör Abdul Rahim Niazi, "Afganistan Müslüman Gençlik" İslami Hareketi'nin ilk lideriydi. Niazi ki, Siyasi-İslami faaliyetlerini ve mücadelesini 22 yaşındayken başlamıştı, ve aynı genç yaşta, Afganistan çağdaŖ tarihinde ilk kez, Mühendis Habib Al-Rahman gibi diğerk yoldaŖları ile, örgütlü bir İslami-siyasi ve devrimci bir hareketi kurdu ve temelini attı. Afganistan İslami Hareketi'nin liderlerinden biri Mohammad Amin

Vekad bu konuda şöyle söylüyor:" Müslüman gençlik teşkilatın başında ilk günlerinde merhum Abdul Rahim Niazi vardı" (Ğaznavi, 2015, s. 47-49). Hastalanan Profesör Abdul Rahim Niazi, büyük tahmin ile, hükümetin emriyle hastanede zehirlendi. (Hikmetyar, 2016, s. 185). Niazi, tedavi için Hindistan'a transfer edildiğinde 19 Haziran 1971'de öldü (Andışmand, 2012, s. 41). Şehit olduğu sırada 28 yaşında olduğu belirtilmiştir (Ğaznavi, 2015, s. 52).

2.1.3.3. Mühendis Habib-ur-Rahman

Sefatullah Han'ın oğlu Mühendis Habib-ur-Rehman, 1329 yılında Kapisa ilinin Nicrab ilçesine bağlı Şigri köyünde orta gelirli ve dindar bir ailede dünyaya geldi (Cavad, 2011).

Mühendis Habib-ur-Rehman, Kurucu Meclis üyesi ve Afganistan İslami Hareketi'nin kurucularından biriydi. Bir iddiaya göre, 1973'te İslami Hareket'in sekreteri seçildi ve bir başka iddiaya göre bu hareketin Emiri oldu (Ğaznavi, 2015, s. 54). Mühendis Habib-ur-Rehman'ın "İslami Dünya Görüşü" adlı önemli bir kitabı vardır. İnsan onu her okuduğunda yeni bir şeyler bulur, etkili bir kitaptır (Cavad, 2011). Mühendis Habib-ur-Rehman, ülkedeki komünizme ve Rus etkisine karşı çıktığından dolayı, Muhammed Davud Han döneminde hapse atıldı (Ğaznavi, 2015, s. 54). Mühendis, 1974'te 23 yaşındayken şehit oldu. Şehit olan mühendis, ailesinin en genç üyesiydi ve bekardı (Cavad, 2011). Habib-ur-Rehman olağanüstü bir yeteneğe ve derin dini bilgiye sahipti. Devrimci bir şahsiyetti ve muhaleflerle tartışmalarda çok ciddi biriydi (Hikmetyar, 2016, s. 131).

2.1.3.4. Mevlevi Habib-ur-Rehman

Şehit Mevlevi Habib-ur-Rehman, Afganistan İslami Hareketi Kurucu Meclisi üyesiydi. Mevlevi Habib-ur-Rehman, Mevlevi Abdul Hai'nin oğludur ve 1946 yılında Lağman vilayetinin Alingar ilçesine bağlı Basram köyünde doğmuştur. 1965'te Nangarhar vilayetindeki Necm Al-Madares Okulu'ndan mezun oldu ve 1967'de Kabil Üniversitesi Şeriat Fakültesi'ne katıldı. Bu genç alim, Afganistan'da komünizmle mücadele ve Rusya'nın hegemonik politikalarına karşı çıktığından dolayı, Muhammed Davud Han Cumhuriyeti döneminde hapsedildi ve 5 Mayıs 1977'de Dr. Mohammad Ömer ve

Mahfouz Mansour ile birlikte idam cezasına çarptırıldı ve şehit edildi (Ğaznavi, 2015, s. 54-184).

2.1.3.5. Ğulam Rabbani Atiş

Ğulam Rabbani Atiş, Afganistan başkenti Kabilin Pağman bölgesinden ve Kabil Üniversitesi Şeriat Fakültesinin öğrencisiydi (Hikmetyar, 2016, s. 131). Atiş 1350'de Nahdat-i İslami'nin beş üyeli yönetim kurulu liderliğine seçildi. ve 50'li yılların başında Afganistan'daki Müslüman mücadeleçiler adına, Libya'daki İslam dünyasının İslami hareketlerinin toplanmasına katıldı. Ve Afganistan İslami Hareketi'nin İslam dünyasına tanıtılmasında değerli bir rol oynadı (Ğaznavi, 2014). Atiş, Daud Khan'ın otoriter yönetimi sırasında hapsedildi (Hikmetyar, 2016, s. 131) ve 1979'da, Taraki'nin komünist hükümeti sırasında, birçok yoldaşıyla birlikte şehit edildi (Ğaznavi, 2015, s. 55).

2.1.3.6. Dr. Mohammed Ömer

Dr. Mohammed Ömer, Afganistan İslami Hareketi'nin önemli şahsiyelerinden biridir. Mohammed Ömer, 1951 baharında Badahşan eyaletindeki Keşm köyünde doğdu (Peyman, 2005). Dr. Ömer bir tıp öğrencisiydi. Babası Abdul Kaddüs ve dört erkek kardeşi İslam uğruna şehit oldular (Hikmetyar, 2016, s. 132). Dr. Ömer, Daud Han rejimin tarafından tutuklandı ve idam cezasına çarptırıldı. Sonunda 22 Haziran 1977'de şehit oldu (Peyman, 2005).

2.1.3.7. Mühendis Gülbuddin Hikmetyar

Gülbuddin Hikmetyar, kırk yıldır Afganistan'da Hizb-i İslâmî'ye liderlik eden tanınmış bir Afgan siyasi figürdür. Hikmetyar, H. 1326 yılında Kunduz ili İmam Sahib ilçesinde doğdu ve okuldan mezun olduktan sonra Kabil Üniversitesi Mühendislik Fakültesine katıldı (AzadiRadio, 2017).

Mühendis Gülbuddin Hikmetyar, Afganistan İslami Hareketi kurucularından ve beş üyeli yönetim kurulu Liderlik Konseyi'nin üyesidir. Hikmetyar, Afganistan İslami Hareketi kurucuların arasında hayatta kalan tek kişidir (Ğaznavi A. , 2015). Hikmetyar, eski Sovyetler Birliği'ne karşı savaş sırasında sergilediği sert tavrı nedeniyle, diğer eski cihatçı liderler arasında öne çıktı (AzadiRadio, 2017). O Afganistan'da komünizme ve

komünistlere karşı İslami silahlı mücadele başlatan ilk Mücahiddi (Ğaznavi A. , 2015). Gülbüddin Hikmetyar, inançlarına göre kendini Cihadin ve Afganistan'ın siyasi geleceğinin çatışmasız lideri olarak görüyordu. Diğer Siyasi Partiler veya Cihatçı liderlerin kararlarına önem vermeyip boyun eğmemektedir (Askarzada, 2018, s. 27).

Afganistan'daki Taliban rejimin, 2001 yılında ABD liderliğindeki Uluslararası Koalisyon Kuvvetleri tarafından devrildi. Gülbuddin Hikmetyar, daha sonra Afganistan'da Uluslararası Koalisyon Kuvvetleri karşı silahlı mücadele başlattı ve bu güçlerin ülkeden çekilmesini talep etti. Ancak, aynı zamanda son yıllarda Hizb-i İslâmî heyetleri, Afgan hükümeti ile barış görüşmeleri yapmak için birkaç kez Kabil'e geldi. Sonunda, 2016 yılında Afgan hükümeti ile parti arasında bir barış anlaşması imzalandı. 20 yıl sonra Hikmetyar, önce Lağman vilayetinde halka açık bir toplantıya katıldı ve ardından Nangarhar vilayetinde benzer bir toplantıya katıldı. Daha sonra Kabil'e geldi ve Cumhurbaşkanlığı Sarayında bir toplantıya katıldı. Her üç toplantıda da ülkede barışın önemi hakkında konuştu ve silahlı Taliban'ı savaşmayı bırakmaya çağırdı (AzadiRadio, 2017).

2.1.3.8. Profesör Burhanuddin Rabbani

Profesör Burhanuddin Rabbani, ellili yıllarda Afganistan İslami Hareketi'nin genel lideri ve daha sonra da Cem'iyet-i İslâmî'nin lideriydi (Ğaznavi, 2015, s. 57). Rabbani, 1940 yılında doğu Afganistan'ın Badahşan Eyaleti, Faizabad'da doğdu (Şirzad M. A., 2011, s. 126). Okulunu memleketi Badahşan vilayetinde ve daha sonra Kabil'de bir dini okulda tamamladıktan sonar, Kabil Üniversitesi Şariat Fakültesi'ne girdi. Sayın Rabbani, 1968'de Mısır'daki El-Ezher Üniversitesi'nden İslam felsefesi alanında yüksek lisans derecesi aldı ve Kabil'e döndü (BBC, 2009).

Rabbani, Mücahidlerin zaferinden sonra ve Necibullah hükümetinin yenilgisinin ardından 28 Haziran 1992'de Afganistan'ın geçici Cumhurbaşkanı oldu (Hamşahri, 2011). Rabbani 1992 yılında Mücahedin hükümetinin Cumhurbaşkanı olduğunda, başkanlığını tamamladıktan sonra istifa etmek istemedi. Ancak Afganistan 1992'den sonara, sivillere ağır kayıplar veren ve Afganistan'ın başkenti Kabil'i yerle bir edilen kanlı bir iç savaşa girdi. Taliban 1996'da iktidara geldikten sonra, Rabbani, Taliban karşıtı cephe oluşturmak için memleketi, Badahşan vilayetin Faizabad şehrine taşındı.

2001 yılında ABD saldırılarında Taliban rejiminin devrilmesinin ardından, o zamanlara kadar Afganistan Devlet Başkanı olarak bilinen Rabbani, iktidarı resmi olarak Afganistanın geçici yönetiminin başı Hamid Karzai'ye devretti (BBC, 2009).

Rabbani, cumartesi akşamı 20 Eylül 2011'de Kabil'in Vazir akbar Han semtindeki evinde intihar saldırısında öldürüldü (Ehsas, 2011). Burhanüddin Rabbani, oryantasyon açısından Sünni İslamcılara bağlıdır, ancak şiddete ve tekfir'e karşıydı (Rava, 1990, s. 54).

2.1.3.9. Profesör Abdul Rab Resul Sayyaf

Abdul Rab Resul Sayyaf, Sovyet ordusuna karşı mücadelede kilit isimlerden biridir. 1946 yılında Kabil ilinin Pağman ilçesinde doğdu. (BBCpersian, 2013) Profesör Abdul Rab Rasul Sayyaf, ellili yılların ilk yarısında Afganistanın Çağdaş İslami Hareketi'nin Genel Yardımcısıydı (Ğaznavi, 2015, s. 58). 1971'de Mısır'daki El-Ezher Üniversitesi'ne giderek hadis alanında yüksek lisans yaptı. Ülkeye döndüğünde yeniden profesör oldu ve aynı zamanda Müslüman gençlik hareketinde siyasi faaliyetlere başladı (ArianaNews, 2014). Sayyaf, bir süre Cem'iyet-i İslâmî partisinde aktifti, ancak daha sonra partiden ayrıldı ve kendisi liderliğini yaptığı *Afganistan İslam Birliği* adlı bir parti kurdu. Sayyaf, Taliban'ın düşüşünün ardından Kabil'e döndü ve ülkede yeni siyaset yapılarının yaratılmasında çeşitli roller oynadı. Daha sonra Kabil halkının temsilcisi olarak Afgan parlamentosuna girdi (BBCpersian, 2013).

Afganistan'da Sovyetler Birliği'ne karşı yapılan cihad sırasında Sayyaf, Peşaver'de Arap, Afgan ve Pakistanlı profesörlerin ders verdiği Da'vat al-Cihad Üniversitesi'ni kurdu (ArianaNews, 2014). Sayyaf halen hayatta ve Kabil'de yaşıyor.

2.1.3.10. Ahmed Şah Mesud

Dost Muhammed'in oğlu Ahmed Şah Mesud, Eylül 1953'te Kabil'in kuzeyindeki Pancşir bölgesinde doğdu. Mesud'un babası, Zahir Şah döneminde bir askeri subaydı. Mesud ilköğrenimini Bazarak köyünde (şimdi Pancşir vilayetinin merkezi) başladı ve daha sonra babası Herat vilayetinde bir misyona nakledildiğinde, Mesud eğitimine orada devam etti ve orta öğrenimini Herat'ta tamamladı (Sayeedi, 2006).

Kabil Politeknik Üniversitesi Mühendislik Fakültesi'ne girerken aynı zamanda 1973'te Afganistan İslami Hareketin üyeliğini resmen kabul etti, ve 1975'te, hükümete karşı ilk Pançşir ayaklanmasının komutasını yaptı. Ahmed Şah Mesud daha sonra okulu bıraktı ve cihat dönemlerinde ülkenin farklı yerlerinde Rus ve Taliban güçlerine karşı savaştı ve direndi. Afganistan'da Burhanuddin Rabbani liderliğindeki İslami Devleti'nin kurulmasının ardından Sayın Mesud Savunma Bakanı olarak atandı (ArianaNews, 2019).

Komutan Ahmed Şah Mesud, ülkesinin eski Sovyet ordusu tarafından işgaline karşı yıllarca savaştıktan ve Taliban ile direndikten sonra, 9 Eylül 2001'de, kendilerini gazeteci olarak tanımlayan iki Arap erkek, bir intihar saldırısında öldürüldü. Afganistan Acil Durum Loya Cirga, Ahmed Şah Mesud'u "Milli Kahramanı" olarak adlandırdı ve suikastın yıl dönümü olan 9 Eylül "Şehitler Günü" ve Afganistan'da resmi tatil ilan edildi (Sayeedi, 2006). Afganistan İslami Hareketi'nin önemli isimlerinin tanıtılmasının ardından İslami Hareket'in Afganistan'daki diğer siyasi akımlarla mücadelesi ve çatışması tartışılacaktır.

2.2. İslami Hareket, Diğer Siyasi Akımlarla Mücadele ve Çatışma Meydanında

Afganistan'ın İslami hareket, komünist sol akımlara karşı, siyasi mücadele alanında ilk varlığını 1970 Ramazan ayının 21'inde, marksistlerin Kuran'a yönelik hakaretine karşı Kabil Üniversitesi yurdunda bir protesto eylemi gerçekleştirmek ile gösterdi. 1970'te Kabil Üniversitesi Öğrenci Birliği'ne katılımı, akımlar ve siyasi faaliyetler arasındaki varlığının başka bir parçasıydı. Öğrenci Birliği'nin 35 kurucu üyesinin atanacağı seçimde, Gülbuddin Hikmetyar'ın da aralarında bulunduğu İslami akımının 9 üyesi, üye oldular (Andışmand, 2012, s. 36).

Öğrenci Birliği kurulduktan sonra, tüzük hazırlamak için bir toplantı yapıldı. Birliğin komünist üyeleri ile İslamcı üyeleri arasında tüzük başında "Bismillah Al-Rahman Al-Rahim" yazılması konusunda tartışmalar yaşandı. Biz tüzük başında " Bismillah Al-Rahman Al-Rahim" yazılması konusunda ısrar ediyorduk ama komünistler buna karşı çıkıyordu. Sonunda şartımız kabul edildi (Hikmetyar, 2016, s. 173).

Zahir Şah'ın saltanat döneminde demokrasinin son yıllarında, Kabil Üniversitesi Politeknik Gösterim Salonunda ve Kabil diğer sinemalarında "Ateizm" ve "Yousuf ve Zulaiha" filmlerinin gösterimi, Komünistlerin din karşıtı nihai açık propagandasıydı. Bu filmlerin sinemalarda gösterilmesinin amacı, Afgan gençliğini dinsiz yapmaktı. Bu filmin (Rus ateizm filmi) gösterimi Müslüman öğrencilerin sert tepkisiyle karşılaştı. Sinema salonunda bir kargaşa oldu. Sonuçta, Müslüman bir öğrenci Rus profesörler tarafından (Politeknik Fakültesinden) kovuldu, ve birkaçı da baskı altında ve tehdit edildi. Ancak, Müslüman mücadeleçilerin bu protesto ve eylemleri İslami Hareket için çok ağır tamamlandı, ve kovulan öğrenci, Mühendis Habib-ur-Rahman bu hareketin kurucularından biriydi (Ğaznavi, 2015, s. 61).

Andişmand'a göre, farklı siyasi gruplar arasında, özellikle İslami akım, Sovyet yanlısı Marksist sol gruplar (Halk ve Parçam) ve Maoistler (Şuleyi Cavid) arasındaki çatışmalar, Öğrenci Birliğin faaliyetleri yılını boyunca devam etti. Bu çatışmalar, bazen başkentte ve diğer şehirlerde fiziksel çatışmalara neden oluyordu. Hikmetyar, kendisi de yaralandığı Kabil Üniversitesi'ndeki Afganistan Halk Demokratik Partisi'nin "Halk" fraksiyonuyla ilk fiziksel çarpışmadan bahsediyor. O kendi yazdığı Nahdat-i İslami adlı kitabında, Kabil Üniversitesi Politeknik Fakültesi'nde 46 solcu komünist üyesinin yaralandığı ikinci fiziksel çatışmadan da bahsediyor. Hikmetyar bu (ikinci) çatışmaya "Bedir Savaşı" diyor (Andişmand, 2012, ss. 36-37).

2.3. Sardar Mohammed Davut Darbesi ve İslami Akımın Bastırılması

Afganistan'ın ilk cumhurbaşkanı Muhammed Davood Han, 17 Temmuz 1973'te askeri bir darbeyle iktidara geldi ve muzaffer darbesini "devrim" olarak nitelendirdi. Bunu takiben, tüm siyasi, basın ve parti faaliyetlerini yasakladı. *Afganistan Demokratik Halk Partisi*, Davood Han rejimini iki nedenle tanıyan ve destekleyen tek siyasi oluşumdur. İlk, siyasi iktidarı ele geçirebilmek için, Hükümet içinde kendi kadrolarını yerleştirilmesi. İkincisi de, kendine karşı olan muhalif ideolojileri ve fikirleri hükümet aracılığıyla yok edebilmek.

Muhammed Zahir Şah döneminin(1933-1973) son yıllarda önemli gelişmeler ve ilerlemeleri kaydeden İslami Hareket, Davud Han'ın cumhuriyet döneminde birçok zorluklar ve sorunlarla karşılaştı (Ğaznavi, 2015, s. 109). Andişmand'a göre, bu

dönemde İslami akım, hükümetin baskısı ve bastırması altında geldi. İslami hareketi bastırmak için, Demokratik Halk Partisi ve Sovyet yanlısı Marksistler, Davud Han'ın hükümetini İslami harekete karşı kışkırtıyordu (Andişmand M. , 2012, s. 43). Tanınmış Afgan tarihçisi olan Mohammad Siddik Farhang'a göre Üniversitede İslamcılar tarafından dövülen **Parçam** (Farsça: پرچم, Parçam Partisi, Afganistan'daki Sovyet yanlısı Marksist akımının bir fraksiyonuydu) Partisinin üyeleri, mezun olduktan sonra, İslami akımı bastırmaya çalıştı ve Muhammed Davut Han'ı buna ikna etti veya zorladı (Farhang, 1992, s. 23).

İktidarının ilk yıllarında Marksist sola yönelmiş olan Sardar Mohammed Davut, İslami akımı bastırdı. 1991'de Sovyet Komünist Partisi belgelerinin arşivlerinden yayınlanan bir belgede, bu baskıda Sovyet hükümetinin rolünden bile bahsediliyor. Sovyet hükümeti, Demokratik Halk Partisi'nin her iki fraksiyonu(Halk ve Parçam) Muhammed Davut hükümeti ile işbirliği yapmaya ve İslamcılara mücadele etmeye çağırdı. Sovyet Komünist Partisi Uluslararası İlişkiler Ofisi Başkan Yardımcısı tarafından imzalanan 02-01-1974 tarihli 2-CNR025 sayılı belgede, Afganistan Halk Demokratik Partisi liderleri Noor Mohammed Taraki ve Babrak Karmal'ı şu şekilde çağırıyor: "Yeteneğinizi ve çabalarınızı hükümeti desteklemek ve cumhuriyetçi rejimin sosyal temellerini güçlendirmek ve gerici güçlere karşı mücadele etmek için yoğunlaştırın..." İslami harekete karşı mücadeleden bahsediyor (Andişmand, 2009, s. 62).

Davut Han İktidarına Karşı İslami Hareketin Muhalefeti: Ancak bu, İslami akımın bastırılmasının tüm hikayesi değildi. siyasi güç kazanma ve darbenin cazibesi, İslami akımın üyelerini Sardar Mohammad Daud hükümeti ile karşı karşıya getirdi. Davut Han cumhuriyeti sırasında İslami hareket yedi kez darbe girişiminde bulundu; başarısız olan girişimler (Andişmand, 2012, ss. 43-44). İslami Hareket'in Muhammed Davud hükümetine karşı ilk askeri harekatı (darbe) 1973/1352'nin ortalarında Mühendis Habib-ur-Rehman önderliğinde gerçekleşti; Ancak bazı nedenlerden dolayı, yürütmeden önce ifşa edildi ve başarısız oldu. Hükümete karşı planlanan askeri ayaklanmanın (darbenin) ifşa edilmesi ve başarısızlığı ile birlikte, İslami hareket mensuplarının Davood Han rejimi ve onun Parçamlı müttefikleri tarafından tutuklanması yoğunlaştı (Ğaznavi, 2015, ss. 111-113).

Politeknik öğrencisi Mühendis Habib-ur-Rahman, Aralık 1973'te tutuklanarak hapsedildi ve ardından hükümeti devirmek suçlamasıyla 18 Ağustos 1974'te idam edildi (Andişmand, 2012, s. 44). İslami Hareket'in önderliği ve askeri işlerinin başında bulunan Mühendis Habib-ur-Rahman'ın tutuklanıp hapse atılması, hareketin üyelerine ağır bir psikolojik darbe vurdu (Ğaznavi, 2015, s. 114). Habib-ur-Rahman'ın tutuklanmasının ardından, İslami hareketin onlarca aktivistleri tutuklandı ve hapsedildi. Andişmand'a göre bu hareketin tutuklu olan sayısı 300 kişiye ulaşıyordu. Şeriat Fakültesi başkanı ve İslami Akımın liderlerden Ğulam Mohammad Niazi de tutuklular arasındaydı, ve sonra Mohammad Daud hükümeti tarafından ömür boyu hapis cezasına çarptırıldı. Tutuklananlar arasında Kabil Üniversitesinin profesörleri Abdul Rab Rasoul Sayyaf, Abdul Kadir Tavana, Ğolam Rabbani Atiş ve Nangarhar Üniversitesinin Tıp Fakültesi öğrencileri Şams al-Hak ve Abdul Şükür de vardı. İslami akımın aktivistlere yönelik baskı ve bastırma, bir yıla kadar devam etti (Andişmand, 2012, s. 44).

Bu dönemde, Burhanuddin Rabbani, Gulbuddin Hikmetyar, Mohammad Younus Halis, Mohammad Amin Vikad, Calaluddin Hakkani ve Ahmed Şah Mesud gibi bu akımın bir grup liderler Afganistanı terk etmeye zorlandı ve Pakistan'a kaçtılar. İktidar değişimi demokratik çerçevede yürümüyordu. O dönemde Afganistan İslami Hareketi'nin liderleri, şu nedenle darbe yoluyla iktidara gelemeyi tek çözüm olarak görüyorlardı. Ama şimdi Afganistan İslami Hareketi'nin birçok lideri *Davut Han* hükümetine karşı ayaklanmayı Afganistan İslami Hareketi'nin en büyük hatalarından biri olarak görüyor.

2.4. Afganistan'ın İslami Akımı; İslami Cihad Yılları ve Pakistan'ın Rolü

Muhammed Davut Han iktidara geldikten sonra İslami hareket üzerindeki baskısı, bu akımın önemli sayıda üyesinin Pakistan'a kaçmasına ve yerleşmesine neden oldu. Bu baskılar aslında Afganistan İslami akımı Pakistan ordusuna ve askeri istihbaratına (ISI) bağımlı hale getirdi. Afgan devleti ile özellikle Sardar Mohammad Davud ile *Durand Hattı* meselesi üzerinden ilişkileri gergin olan Pakistan, bu nedenle, Afganistan İslami Hareketi'nin mültecilerinden kendi çıkarına yararlandı.

Afganistan ile Pakistan sınır sorunu vardır, ve *Durand Hattı* sorunu iki ülke arasında gerginlik ve çatışmalara neden oldu. Afganistan'daki bu kırk yıllık savaşın nedenlerinden biri de Durand meselesidir. Aslında, Pakistan hükümetinin Afgan İslamcı

cihatçı gruplara verdiği destek de *Durand Hattı*'ndan kaynaklanıyor. *Durand*'ın meselesi, Aslında o zamanki Afgan hükümeti ile Hindistan yarımadasını yöneten İngiliz hükümeti arasındaki bir anlaşmaya dayanıyor. Hindistan Yarımadası'na hâkim olan ve Afganistan'ı da dolaylı olarak kontrol ederek İngiliz hükümeti, 1893'te siyasi coğrafyanın belirleyici çizgisi olarak *Durand Hattı*'nı Emir Abdul Rahman Han ile imzaladı ve Afganistan'ı denize bağlayan stratejik alanları ondan ayırdı. 1947 yılına kadar bu alanda İngilizler tarafından Pakistan adında yeni bir ülke inşa edildi. *Durand Hattı*'nın tartışması da buradan başlıyor. Nadir Şah, *Durand Hattı*'nı tanımadı, ve 1953'te Sardar Muhammed Davud Han'ın başbakanlığı sırasında Afganistan'ın Pakistan ile *Durand Hattı* üzerindeki ilişkileri kötüleşti ve hatta askeri bir saldırıya kadar ileriye gitti (Maşuof, 2017, s. 139).

Gülbuddin Hikmetyar'a göre: Muhammed Davut'un darbesinden sonra İslami Hareketin mensuplarının tutuklanması başladığında, Muhammed Davut hükümetine karşı askeri mücadeleye karar verdiler (Hikmetyar, 2016, ss. 131-132). Dolayısıyla, Pakistan devleti bunu kendine büyük bir fırsat gördü ve Afganistan İslami Hareketi'nin liderleri ve aktivistleri Pakistan tarafından memnuniyetle karşılandı ve desteklendi. Ünlü Afgan gazeteci ve yazar Zahir Tanin, "Yirminci Yüzyılda Afganistan" adlı kitabında şöyle yazıyor: Pakistan'da Zülfikar Ali Butto'nun hükümeti, artık bir Soğuk Savaş sahası olan Afganistan'dan ve Pakistan'ın Kabil'deki uzun zamandır düşmanı olan Mohammad Daud'dan intikam almak için altın bir fırsata sahipti. Pakistanlı yetkililerle temas kuran İslami Hareket aktivisti **Fazl al-Ğani Mucaddidi** o günleri hatırlıyor:

"Pakistan'da Zülfikar Ali Butto, başkanlığı döneminde Davut Han rejimiyle yakın bir ilgisi olmadığı için, bu gençleri (İslami Nahdat-i) Davud Han'a karşı bir baskı aracı olarak kullanabilmek için, karşıladı. Müslüman gençliğin bunu yapmaktan başka seçeneği yoktu, çünkü Pakistan'da yaşıyorlardı...." (Tanin, 2015, ss. 180-181).

2.4.1. Pakistan Askeri İstihbaratı (ISI) ve Afganistan İslami Hareketi

Pakistan'da egemenlik ana gücü elinde tutan tutan, ve Pakistan'ın Hindistan ve Afganistan'a yönelik dış politikasını izleyen Pakistan ordusu ve onun İstihbarat Teşkilatı (ISI), Afganistan İslami akımın davetsiz misafirlerini memnuniyetle karşıladı.

Andişmand'a göre, Pakistan ordusu ve hükümeti için, Muhammed Davut ve Sovyet yanlısı komünistlerle düşmanlık içindeki olan İşlamcılarının varlığı, bir nimetti. Afganistan'daki İşlami akım, solcu Marksist akımı ve (Sovyet ile ve solcularla yakın bağları olan) Mohammad Daud'un aksine, *Durand Hattı*'nı desteklemiyordu. Pakistan'ın siyasetçileri, Afganistan'ın İşlami akımla ilgilendi, ve onları Pakistan'ın ulusal çıkarları için dünya ile siyasi ve istihbarat oyunlarında kullandılar. Pakistan'ın Peşaver'de kuzeybatı sınır(Peştunistan) eyaletin valisi ve Zlfıkar Ali Butto liderliğindeki iktidardaki *Halk Partisi* yesi, General **Nasirullah Babür**, Muhammed Davut'tan kaçan İşlami Hareket liderleriyle yakın ilişkiler kurdu. General Babür, Afganistan İşlami Hareketi üyeleriyle koordineli olarak, Muhammed Davut hükümetine karşı ilk silahlı ayaklanmayı düzenledi (Andişmand, 2012, ss. 47-48).

2.4.2. Afgan Mücahidlerin İlk Silahlı Ayaklama

1975 yılın kışında, Afganistan İşlami Hareketi'nin kırktan fazla yesi, Pakistan'ın Pencab eyaletindeki askeri bir üste askeri eğitim aldılar. İşlami Hareketin kırk yesi, 20 kişilik iki grup şeklinde Pakistanlı subaylardan askeri eğitim aldılar. Bu yirmi kişilik iki grubun başında Ahmed şah Mesud ve Gülbuddin Hikmetyar vardı. İşlami Hareket mensuplarının askeri eğitimden sonraki misyonu, Muhammed Davud hükümetine karşı bir ayaklanma veya silahlı direniş idi. Gülbuddin Hikmetyar, bu operasyonun ciddi bir destekçisi olarak görülüyordu; halbuki, Burhanuddin Rabbani de dahil olmak üzere İşlami hareketin bazı yeleri silahlı isyana karşıydı (Andişmand, 2012, s. 49). Profesör Burhanuddin Rabbani, 1974'teki silahlı ayaklanmayı daha başlamadan karşı çıktı ve bunun erken ve olgunlaşmamış olduğunu düşünüyordu (Ėaznavi, 2015, s. 121). Silahlı ayaklanma, Gülbuddin Hikmetyar'ın merkezi rolü ile gerçekleştirildi. Ayaklanmanın zaferinden emin olan Hikmetyar, Kabil'deki operasyonların komutasını aldı. Bu askeri operasyon Lağman, Badahşan, Nangarhar, Kunar ve Pancşir eyaletleri için planlanmıtı. Kabil'de herhangi bir askeri hareket çağrısı yapmadı. Kunar ve Badahşan'daki isyanlar başlamadan önce ifşa olup bastırıldı. Lağman ve Pancşir'de ayaklanmanın 19 Temmuz 1975'te gerçekleşti, ancak başarısız oldu (Andişmand, 2012, ss. 49-50).

Gaznevi ise bu ayaklanmaları büyük zaferlerin başlangıcı olarak görüyordu: 1975 İşlami Ayaklanması, tam bir zafer olmasa ve birçok devrimci Mşlmanın şehit edilmesi ve hapse atılmasıyla sonuçlanmasına rağmen, aslında, bir sonraki halkın silahlı

ayaklanmalarının başlangıcı ve Afganistan'daki Müslüman ulusun Sovyet yönetimine karşı islami mücadelesinin tarihinde bir dönüm noktası oldu. Bu ayaklanmalar Muhammed Davut'un solcu ve hırslı siyasetinde ciddi bir değişikliğe neden oldu ve Muhammed Davut'un iç ve dış politikalarını yeniden gözden geçirmesine neden oldu (Ğaznavi, 2015, s. 122).

Zahir Tanin de bu ayaklanmaların Muhammed Davut hükümetinin politikasında değişikliklere neden olduğuna inanıyor: 1973-1974 başarısız darbesi ve 1975'te Badahşan, Pancşir ve Lağman bölgelerindeki İslami grupların ayaklanması, Muhammed Davut hükümetini istikrarsız bir duruma soktu. Muhammed Davut Cumhuriyet rejimi gerçek ama ilan edilmemiş bir savaşı karşı karşıyaydı. Muhalefet grupları Muhammed Davud'u ve hükümetini komünizme ve Sovyetler Birliği'ne bağımlılıkla suçlayarak, rejim üzerindeki baskılarını artırdılar. İslami grupların mücadelesi, elbette Muhammed Davut rejimine karşı, gizli bölgesel operasyonun bir parçasıydı. 1973'te İran hükümeti ve Pakistan'daki Zülfikar Ali Butto hükümeti, Afganistan'da Komünistlerin ve Sovyetler Birliği'nin etkisine karşı, ortak bir operasyon başlattılar. Amerikalı bilim adamı *Barnett Rubin*'e göre bu operasyon ABD tarafından destekleniyordu (Tanin, 2015, ss. 185-186). Ancak, Afganistan İslami Hareketi'ne bağlı yazar Abuzar Pirzadeh Ğaznavi, Zahir Tanin'in iddiasını reddederek, bunu komünizme ve Sovyet yanlısı Afgan hükümete karşı ulusal bir ayaklanma olarak nitelendiriyor: Bu İslami ayaklanmaların yabancı hükümetlerle hiçbir bağlantısı yoktu ve ulusal bir hareketti (Ğaznavi, 2015, s. 123). Ama Zahir Tanin, Pakistan'ın Afganistan İslami hareketteki rolünü vurgulamaya devam ediyor: Muhammed Davut'a baskı yapma stratejisi etkili oldu. O ki(Muhammed Davut) bir zamanlar *Peştunistan* davası'nın kahramanı olarak görülüyordu, şimdi Pakistan ile müzakere etmeye ve uzlaşmaya hazırlandı. Afganistan'ın 1975 yılında Pakistan Büyükelçisi Dr. Rahim Şirzuii, Mohammad Daud'un Pakistan Başbakanı Zülfikar Ali Butto'ya ilk **iyi niyet** mesajını ilettili. Dr. Rahim Şirzuii diyor ki:

"Davut Han dedi ki; Butto'ya güçlü bir Pakistan ve Afganistan istediğimizi söylenmelidir.... Bu mesajı Butto'ya gönderdiğimde Butto, Davud Han'ın güçlü ve birleşik bir Pakistan ve Afganistan'ı nasıl istediğine inanamadı" (Tanin, 2015, s. 187).

2.5. Afganistan'ın İslami Akımın İçinde Bölünme

1975 yılın Badahşan, Pancşir ve Lağmanda başarısız silahlı ayaklanma, İslami Hareket içinde ciddi tartışma, ayrılma ve bölünmelere neden oldu.

Mohammad Ekram Andişmand, Afganistan Cem'iyet-i İslâmî'ne yakın yazarlardan şöyle yazıyor: Pancşir ve Lağman'daki başarısız operasyonlardan sonra Burhanuddin Rabbani Suudi Arabistan'a yaptığı bir seyahattan döndüğünde, İslami Hareket üyeleri iki gruba ayrıldı; **Rabbani** taraftar grubu ve **Hikmetyar** taraftar grubu. Ahmed Şah Mesud, Mühendis İshak, Havari, Kefayatullah Mustafa vb. dahil olmak üzere yaklaşık otuz kişi Rabbani'ye destekledi ve Hikmetyar'a karşı çıktılar. Hacı Din Muhammed, Mevlevi Calaluddin Hakkani, Mevlevi Mohammad Yunus Halis, Mevlevi Hussein ve diğerleri gibi diğer kişiler de Hikmetyar'ın yanında yer aldılar.

Gülbuddin Hikmetyar'ın liderliğinde Hizb-i İslâmî'ye yakın yazarlardan Abuzar Pirzadeh Ğaznevi, anlaşmazlığın bölünme hikayesini şöyle yazıyor: Tartışma, 1975 İslami ayaklanmasının başarısızlığı ile zirvesine ulaştı ve bu da İslami hareketi **Muhafazakar** ve **devrimci** olmak üzere iki gruba ayırdı. Devrimci grubun başında Gülbuddin Hikmetyar, muhafazakar grubun başında ise Burhanuddin Rabbani vardı (Ğaznavi, 2015, s. 139).

Afgan cihadı üzerine bir inceleme yazan Faslı bir din bilim adamı ve tarihçi olan **Hassan bin Ali el-Kattani**, Afganistan'ın İslami akımında bölünme meselesini şu şekilde anlatıyor: Peşaver'e göç etmiş olan Hikmetyar ve Üstad Rabbani ile İslami Hareketin bazı üyeleri aynı fikirde değildi. Hikmetyar'ın silahlı askeri mücadele başlatma görüşü vardı ve Rabbani'nin görüşü, bunlar için zamanın doğru olmadığını, ve davetin devam etmesi gerektiğini vurguluyordu. Daha önce meydana gelen Pancşir ayaklanması aslında Müslüman gençler için korkunç bir kıyımdı. Bu da, Rabbani'nin görüşüne daha fazla ısrar etmesine neden oldu, ve şu anda hükümete karşı silahlı cihat yeteneğimiz olmadığını söylüyordu. Hikmetyar'ın görüşüne duymak, İslami hareket için çok erkendi ve bu yıkım demektir. Hikmetyar da, Nahdat-i İslaminin mülklerinin kontrolünü ele geçirip Nahdatin kapattığını ilan etti ve Hizb-i İslâmî adlı yeni bir organizasyon oluşturdu (Al-Katani, 2018).

İslami Hareketin **devrimci** grubununa öncülük eden Gülbuddin Hikmetyar, 8 Nisan 1987 tarihli "Şahadet" gazetesine açıklamada, İslami hareketin anlaşmazlıklarının

Zahir Şah döneminden başladığını ve 1975 silahlı ayaklanmasından sonraki yoğunlaştığını anlatıyor:

"1975 Harekatı'ndan sonra kardeşlerimiz arasında anlaşmazlıklar meydana çıktı. On kişiye kadar az sayıda arkadaşımız silahlı direnişe katılmıyordu. Ve başından beri hükümetle bir anlaşma yapmayı düşünüyorlardı. Bu operasyonların yenilgisinden sonra, Muhammed Davud rejimiyle görüşmek ve uzlaşmak için Kabil'e mektuplar gönderdiler. Ama Allah'a şükürler olsun, Mücahid kardeşlerimizin %98'inden fazlası silahlı direnişin devamını vurguluyorlardı "(Çaznavi, 2015, ss. 139-140).

Ahmed Şah Mesud'un (Burhanuddin Rabbani Cephesinin en önde gelen Afgan mücahit komutanlarından biri) muhalefeti, Gülbuddin Hikmetyar'a karşı başarısız olan Pancşir ayaklanmasının ardından şiddetlendi. Massoud, yıllar sonra Paris merkezli "Al-Vatan Al-Arabi" haftalık gazetesine verdiği görüşmede şunları söyledi:

"Pancşir bölgesinden sorumluydum. Operasyon başarısız oldu. Hikmetyar kendi stratejisine göre hareket etmek istedi ve ben şahsen buna karşı çıktım. Ama bu askeri bir emir olduğu için onu yerine getirmek zorunda kaldım. O zamandan beri aramızda anlaşmazlık ve farklılıklar ortaya çıktı ve sonuç olarak, Hikmetyar Cem'iyet-i İslâmî'den ayrıldı ve kendi partisini(Hizb-i İslâmî) kurdu" (Andişmand, 2012, ss. 52-53).

Andişmand devam ediyor, Hikmetyar liderliğindeki Hizb-i İslâmî üyelerinin iddiasına göre, Afganistanın Nahdat-i İslami liderleri, Peşaver'de bir toplantının yapıldığını ve Muhammed Davud hükümetine karşı silahlı bir ayaklanmayı onayladığını belirtiyor: Daha sonra İslami Hareketin liderliğini seçmek için seçim toplantısı yapmak üzere Mevlevi Nasrallah Mansur, Mevlevi Celaluddin Hakkani ve Mevlevi Rahmatullah Han'dan oluşan bir komisyon kuruldu. Gulbuddin Hikmetyar, Burhanuddin Rabbani ve Mevlevi Habib-ur-Rahman da harekete önderlik edecek adaylardı. Sonuç olarak, oturumun 122 üyesinden 111'i Gulbuddin Hikmetyar'a oy verdiler. Burhanuddin Rabbani, İslami akımının 122 üyeli seçim toplantısında, Gülbuddin Hikmetyar'ın seçilmesine karşı çıktı. Daha sonra 1976'da hem (Rabbani hem de Hikmetyar) Pakistan Cemaati-e-İslami'nin arabuluculukla Muhammed Emin Vakkad liderlik etmeyi ve Emirliği'ne kabul etti. Lakin bu anlaşma da kısa sürdü. (Andişmand, 2012, ss. 54-55) Bütün bu olaylar Afganistan'da komünist darbeden önce gerçekleşti (Al-Katani, 2018).

Pakistan'da Afganistanlı mücahit gruplar arasındaki tartışma ve karamsarlık gün geçtikçe büyüyordu. Afgan halkın cihadını tek bir liderlik altında birleştirmek yerine,

Pakistan'da yedi teşkilat ortaya çıkarıldılar (Şark, 2007, s. 271). Bu farklılıkların çatışmaların temel nedeni, cihatçı örgütlerin liderlerinin bencillikleri ve hırsıydı. Her birisi kendini bir lider olarak görüyordu. En önemlisi, bu cihatçı gruplar ve liderleri, hedefe ulaşmak için tek bir liderliğe sahip olmaları gerektiğini Afganistan tarihinden öğrenmemişlerdi (Osman, 2015, ss. 359-360). İslami gruplarda bölünme devam ederken, Afganistan'da 1977'de komünist bir darbe oldu.

2.6. Afganistan Demokratik Halk Partisi Darbesi ve İslami Akımlar

28 Nisan 1977: Sovyetler Birliği yanlısı *Afganistan Demokratik Halk Partisi* liderliğinde komünist darbesi başarılı oldu. Cumhurbaşkanı Muhammed Davud'un darbeciler tarafından öldürülmesiyle, cumhuriyetçi sistem sona erdi. 30 Nisan 1978'de Halkın Demokratik Partisi Genel Sekreteri *Nur Mohammad Taraki*, Devrim Konseyi'nin bir numaralı kararnamesine göre, Başbakan olarak seçildi. *Babrak Karmal* Başbakan Yardımcılığına, *Hafızullah Amin* (darbenin kahramanı) Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı olarak atandılar.

Sovyet yanlısı Demokratik Halk Partisi'nin Mohammad Davut hükümetine karşı düzenlediği darbe, Afgan halkı için şaşırtıcı oldu. Bu darbe, Afganistan'da halen devam eden 40 yıllık savaşın nedeni olarak kabul ediliyor (Maşuof, 2017, s. 48). Afganistan, bu darbe ile birlikte günümüze kadar süren bir kaos ve istikrarsızlığa sürüklendi.

Demokratik Halk Partisi'nin darbesi ve iktidardaki yaptıkları, Afganistan'daki başarısız olan İslami Hareketini yeniden canlandırdı. Bu arada, Afganistan İslami Hareketi'nin liderleri, Muhammed Davut hükümetine karşı 1975 silahlı ayaklanmasının yenilgisinin ardından zor günler geçiriyorken, bir yandan bölünme ve çaresizlik içindeydiler, diğer yandan Muhammed Davud ve Zülfikar Ali Butto ile müzakere ediyor ve uzlaşıyorlardı, ancak Afganistan'daki Sovyet yanlısı komünist yönetimi ve Pakistan'daki Ziya-ül-Hak hükümetinin iktidara gelmesi, bu anlaşmayı İslami akım lehine dönüştürdü (Andişmand, 2012, s. 59).

2.6.1. Afganistan ve Pakistan'daki Siyasi Gelişmelerin İslami Akıma Etkisi

Kabil'deki Muhammed Davud ve İslamabad'daki Zülfikar Ali Butto hükümetleri askeri darbeyle peş peşe düştüler. Mart 1977'de Pakistan ordusunun komutanı General Ziya-ül-

Hak, Zülfikar Ali Butto'yu devirdi ve dramatik bir yargılamanın ardından onu idam etti. Ziya-ül-Hak, Pakistan'da iktidarı ele geçirdi ve hiçbir siyasi özleminin olmadığını ve iktidarı bir "İslam askeri" olarak ele geçirdiğini ilan etti (Matin, 2008). Afganistan'da ise 28 Nisan 1978'de Demokratik Halk Partisi, belirttiğimiz gibi Davut Han ve aile üyelerini kanlı bir askeri darbeye öldürdü ve iktidarı ele geçirdi (Hosseinzadeh, 2008).

Ziya-ül-Hak da, Mohammad Daut'a yakın olma, müzakere etme ve *Durand Hattı* sorununu çözme ile ilgili Butto'nun politikasını sürdürdü. Ziya-ül-Hak, İran'da Muhammed Rıza Şah'ın ve Amerika Birleşik Devletleri hükümetinin arabuluculuğuyla, Muhammed Davut'a yaklaştı ve sıcak ilişkiler kurdu. Ancak Ziya ül Hak'ın darbesinden ve Muhammed Davut ile ilişkilerinin sıcaklığından bir yıl sonra, *Halk Demokratik Partisi*'nin Kabil'deki darbesi başarılı olunca, bu ilişkilerin sayfası çevrildi. Birçok analistler Kabil darbesini iki taraf (Muhammed Davut ve Ziya-ül Hak hükümeti) arasındaki ilişkilerin sıcaklığına bağlıyor. Pakistan'ın Peştun toplumunun milliyetçi liderlerinden Acmal Hattak da bu bağlantıyı doğruluyor. (Andışmand, 2011, s. 345) *Yirminci Yüzyılda Afganistan* kitabının yazarı **Zahir Tanin** de bu noktaya işaret ediyor. Pakistan'a yakınlık ve özellikle İran ile ilişkilerin güçlenmesi, Sovyetleri endişelendirdi. Eski Sovyet Komünist Partisi Merkez Komitesi'nde Afganistan işleri uzmanı olan **Vladimir Basov**'a göre, Sovyet yetkilileri **Davud**'un nereye gittiği sorusuyla karşı karşıya kaldılar:

"Davud başka bir yol bulmaya çalıştığında ve kendisini Sovyetler Birliği'nden uzaklaştırmak istediğinde, bu hareketi bizi endişelendirdi...,Sovyet diplomatları arasında şu soru ortaya çıktı: Davut nereye gidiyor? Ama ben biliyorum, O öyle bir yola gitti ki ne biz ne de Amerika Birleşik Devletler bunu istiyordu" (Tanin, 2015, ss. 188-189).

2.6.2. Ziya-ül-Hak'ın Kabil'deki Başarısız Görüşmeleri

Pakistan askeri lideri General Ziya-ül-Hak, Kabil'de Sovyet yanlısı bir hükümetin kurulmasından endişe duyuyordu. O ve Pakistan hükümeti, *Durand Hattı*⁸ meselesinde tavır alan Afganistan Demokratik Halk Partisi hükümetini yeni bir düşmanın ortaya çıkışı olarak gördü. Afganistan İslami Hareketi'ne erişimi olan ve Demokratik Halk Partisi hükümetine karşı savaşını destekleyen General Ziya-ül-Hak, yeni hükümetin

⁸ İngilizler tarafından dayatılan ve Afganistan ile Pakistan arasında Kuzeydoğu'dan Güneybatı'ya doğru uzanan 2640 kilometrelik Durand Hattı, iki ülke arasında problem oluşturmaya devam ediyor.

Durand Hattı hakkındaki görüşlerini öğrenmek için Kabil'e geldi (Andişmand, 2012, s. 61). Ancak Afganistan Halk Demokratik Partisi hükümetinin lideri *Noor Mohammad Taraki* General Ziya-ül-Hak ile yaptığı müzakerelerde, Pakistan ile uyumlu herhangi bir konudan bahsetmedi. Aksine, **Peştunların** ve **Beluçlerin** iradesine sahip olma hakkından bahsetti. Pancşiri'ye göre: *Durand*, Afganistan'ın vücuduna bir kılıç gibi girmiş İngiliz sömürge hattı olarak adlandırılırdı (Pancşiri, 2007).

General Ziya-ül-Hak, yeni hükümet (Halkın Demokratik Partisi) ile baş edemediği zihniyetiyle Kabil'den döndü. Afganistan'da sadece Taraki değil, Halk Demokrat Partisi diğer liderleri de, özellikle partinin en güçlü liderlerinden biri *Hafızullah Amin*, Durand Hattı ötesinde Peştunların ve Belucilerin davasını destekliyorlardı. *Hafızullah Amin* dedi:

"Tarih bize kutsal bir mesaj verir, **Hayber**'in ötesinde kardeşlerimizi ve zulüm gören Peştunları unutamayız. Pakistan diyor ki, Peştunlardan ve Beluçlerden bahsetmeyin. Ama biz bunu nasıl kabul edebiliriz?" (Andişmand, 2011, s. 364).

Sonuç olarak, General Ziya-ül-Hak'ın iktidardaki Afganistan *Halk Partisi* liderleriyle başarısız müzakereleri, İslami hareketin güçlenmesinin ve Afganistan Halk Demokratik Partisi hükümetine karşı İslami cihadın yayılmasının yolunu açtı.

2.7. İslami Parti ve Örgütler

1978 darbesi ile iktidara gelen, *Demokratik Halk Partisi*'nin komünist hükümeti, Afgan toplumunun tüm kesimlerini savaşa davet etti (Maşuof, 2017, s. 48). Komünist hükümetin zulüm, baskısı ve bastırma Afgan halkının şehirlerde ve köylerde hükümete karşı dirilişe ve ayaklanmasına neden oldu. Çok sayıda Afgan, Pakistan'a ve İran'a göç etmek zorunda kaldı. Afganların Pakistan'a ve İran'a göçü, daha önce Muhammed Davud yönetimi sırasında Pakistan'a sığınan İslamcı grup için iyi bir fırsattı. İslamcı akım, göçmen insan gücünü kullanarak, Afganistan Demokratik Halk Partisi hükümetine karşı, cihatçı örgütleri kurdu.

Afganistan Demokratik Halk Partisi iktidarının ilk yılında, Hükümetin baskı ve zulmü sonucunda, binlerce Afgan Pakistan'a sığındığında, Pakistan'ın Peşaver eyaletinde daha sonra **cihatçı örgütler** olarak bilinen altı İslami parti veya örgüt ortaya çıktı. Daha

sonraki yıllarda *Abdül Rab Resul Sayyaf* önderliğinde yedinci örgüt de onlara eklendi ve yedi örgüt olarak tanındılar (Andişmand, 2012, s. 67).

Afganistan'daki İslami akımın neden farklı gruplara bölündüğü sorusu üzerinde farklı görüşler var. Afganistan Hizb-i İslâmî Partisi'ne yakın görülen yazar Abuzar Pirzadeh Ğaznavi şöyle yazıyor: Afgan mültecilerin Pakistan'da çoğalması, Afganistan'ın komünist hükümetine karşı slami mücadeleyi genişletme çabaları, bazı cihatçı liderlerin görüş farklılıkları ve bencillikleri ve iktidar hırsı ve bazı destekçi İslami ülkelerin müdahalesi, yeni partilerin ortaya çıkmasına yolu açtı (Ğaznavi, 2015, s. 225).

Nasir Ahmed Sultani, Afganistan İslami akımın farklı örgütlere bölünmesinde, Afgan cihadına katkıda bulunan ve destekleyen ülkelerin, özellikle Pakistan İstihbarat Örgütü'nün (*ISI*) müdahalesini ana faktör olarak görüyor: Pakistan istihbarat servisi (*ISI*) İslami hareketteki bölünmeye müdahale etti ve İslami akımı farklı örgütlere ayırdı. Afganistan'daki İslami akımın parçalanmasında, Pakistan için iki kazanç vardı. İlk olarak, kısa vadede Pakistan için iyi bir ekonomik kaynak sağladı; Bu, cihatçı grupların sayısı arttıkça, donör ülkelerden (ABD ve Arap ülkeleri gibi) daha fazla yardım aldıkları anlamına gelir. İkincisi de, Pakistan'a uzun vadede öyle fayda sağladı ki, gelecekte, onlar arasında tefrike yaratarak, kendi istediklerini onlara yaptırabilirdi (Sultani, 2016, ss. 113-114).

Mir Mohammad Yakup Maşuof *Afganistan'da Cihatçı Örgütlerin Oluşum süreci* adlı kitabın yazarı, Afganistan İslami Hareketi'nin liderlerinden **Mohammad Emin Vekad**'dan alıntı alarak cihatçı örgütlerin oluşum sürecini şöyle anlatıyor:

"1975'te Pakistan'a geldim. Benden daha önce Üstad Rabbani, Şehit Habib-ur-Rahman ve Sayın Hikmetyar gibi diğer kardeşler gelmişti, yanlarında yüz ila yüz elli kişi daha vardı. 1975 yılında Bağlan, Kunar ve Pancşir vilayetlerinde bu kardeşlerin önderliğinde silahlı faaliyetler gerçekleşmişti. Kardeşler arasında çok örgütsel düzen yoktu. Sayın Rabbani ile Sayın Hikmetyar arasında sorunlar vardı. Kardeşlerden bazıları mücadeleyi yoğunlaştırmak için Sayın Rabbani ve Sayın Hikmetyar'ı birleştirmeye karar verdiler.... Ben, Mevlevi Mansour, Mevlevi Celil al-Rahman ve Mevlevi Hakkani, İslami hareketin her iki fraksiyonunu birleştirmek için bir komisyon kurduk. Ancak bundan istenen sonuç elde edilmedi. Şu kardeşlerden oluşan başka bir komisyon oluşturuldu: Mevlevi Rahmatullah Han, Kaari Momin, Mühendis Muhammad ve Mevlevi Mohammad Yakup, bunun sonucunda, İslami hareketin emirliği veya

*liderliği bana verildi. Mayıs 1976'da İslami Hareket İttifakı açıklandı. Bu ittifak bir yıl sürdü. Bir yıldan sonra, İslami Hareketin birliğine engeller bulundu ve her iki grup da tekrar ayrı faaliyetlerine devam ettiler. 1978'de komünistler Kabil'de bir darbe yaptılar. Sonuç olarak, Afganistan'dan bir dizi göç başladı. Bazı âlimler de Pakistan'a göç ettiler ve böylece Afgan cihadı başladı. Cihadın başlangıcında, ulemanın çabalarına dayanarak İslami Hareketin iki fraksiyonu arasında birleşme yeniden kuruldu. 20 Eylül 1978'de "Afganistan İslami Devrim Hareketi" adı altında İslami Hareketin yeni bir ittifakı kuruldu. Ben de istifa ettim. Ancak bu İttifak da üç ay sürdü. Bu dönemde harekete öncülük eden Mevlevi Mohammad Nabi, kendisini "Afganistan'ın İslam Devrim Hareketi" adlı bağımsız bir örgüt ilan etti. Bu sırada Hazreti Sebğatullah Mucaddedi de Danimarka'dan dönmüş ve **Milli Kurtuluş Cephesi**'ni kurmuştur" (Maşuof, 2017, s. 50).*

Böyle ve buna benzer nedenlerin sonucu, Pakistan'da yedi farklı cihatçı örgüt kuruldu ve İran'da da bir dizi Afgan Şiiilerin cihatçı örgütleri kuruldu (daha sonra işleyecektir) ve böylece Afganistan'ın komünist hükümetine ve Sovyet işgaline karşı cihat başlatıldı.

2.7.1. Pakistan Merkezli Sünni İslami Partiler

Davut Han rejimine karşı başarısız İslamcı eylemlerin ardından, İslami partilerin liderlerinin çoğu Pakistan'a gittiler (Andişmand M. , 2012, s. 67). Orada(Pakistan'da), Afganistan'ın Pakistan ile **Peştunistan** meselesiyle ilgili gergin ilişkileri nedeniyle, Mücahitlerin liderleri, *Zülfikar Ali Butto* tarafından memnuniyetle karşılandı. Mohammad Kasim Daniş Bahtiarî'ye göre, *Durand Hattı'nın* ötesini Afganistan ile ilhak etmeye çalışan **Davud Han**, Peştun ve Beluç isyancılarını Afganistan'da askeri eğitim vererek ve silahlı olarak Pakistan'a gönderiliyordu. Buna karşılık olarak, Pakistanlı liderler, Mücahidleri destekleyerek Afganistan'a yanıt vermeye çalıştı. Ancak 28 Nisan 1978'de Afganistan Demokratik Halk Partisi Davud Han rejimine karşı bir darbe yaptıktan sonra, cihatçı partiler Pakistan'da resmen varlıklarını ilan ettiler ve cihat başladı.

Dolayısıyla, Pakistan'da aktif olan yedi büyük cihatçı örgütler şunlardır:

1. **Hizb-i İslâmî** (Gülbeddin Hikmetyar)
2. **Cem'iyet-i İslâmî** (Burhanuddin Rabbani)
3. **Hareket-i İnkılab-ı İslâmî** (Mevlevi Mohammad Nabi Mohammadi)

4. **Cephe-i Necat-i Milli** (Sebğatullah Mucaddedi)
5. **Hizb-i İslâmî** (Mevlevi Yunus Halis)
6. **Me'haz-ı Milli'yi İslâmî** (Seyyed Ahmad Gilani)
7. **İttihad-ı İslâm-ı Afganistan** (Abdul Rab Rasul Sayyaf)

2.7.1.1. Hizb-i İslâmî (Gülbeddin Hikmetyar)

Hizb-i İslâmî, 1980'lı yıllarda Afganistan cihadında en iyi silahlı mücahit örgütü olmuştur (Salihi, 2014, s. 58) ve bu güne kadar da Afganistan siyasetinde etkili siyasi bir akımdır. Ancak bu partinin kurulması hikayesinde farklı görüşler vardır. Daha önce belirttiğimiz gibi Hizb-i İslâmî taraftarları, partiyi 1969'da kurulan **Müslüman Gençlik Hareketi**'nin gelişen bir biçimi olarak görüyorlar. Bir Hizb-i İslâmî yazar olan Ghaznavi, Mühendis Gülbeddin Hikmetyar liderliğindeki Hizb-i İslâmî Afganistan Partisi, demokrasinin on yılı sırasında ortaya çıkan "**Müslüman Gençlik**" hareketinin gelişen bir biçimidir. Başlangıçta (1969 yılında) **Müslüman Gençlik** olarak bilinen bu parti, merhum Abdul Rahim Niazi liderliğindeki on iki üyeli bir konsey tarafından yönetiliyordu. Anack Niazi'nin 1971'de şehit olmasından sonra, hareket beş üyeli bir konsey tarafından yönetiliyordu (Ğaznavi, 2015, s. 225). Hizb-i İslâmî'nin insicam koordinatörü Necmettin Ostovari'den alıntı alarak, Nahdat-i İslami'ye liderlik eden bu beş üyeli konseyin üyelerini, Şehit Habib-ur-Rahman, Mühendis Habib-ur-Rahman, Saif-ud-Din Nusratyar, Ğolam Rabbani Atiş ve Gülbeddin Hikmetyar'ı tanıttıyor (Maşuof, 2017, s. 36).

Ancak, Burhanuddin Rabbani liderliğindeki Cem'iyet-i İslâmî Afganistan partisinin yanlısı yazarlarından Mohammad İkrâm Andışmand, Gülbuddin Hikmetyar liderliğindeki Hizb-i İslâmî Afganistan Partisi'nin 1975 yılında Pakistan'ın Peşaver şehrinde kurulduğuna inanılıyor (Andışmand, 2012, s. 71).

Hizb-i İslâmî, kuruluşundan bu yana, Afganistan'da iktidara gelen tüm hükümetlerle; yani Muhammed Davut Han hükümeti, Halk Partisi'nin komünist hükümeti, Burhanuddin Rabbani liderliğindeki hükümet, Taliban hükümeti ve Hamid Karzai

hükümeti ile muhalefetlerde bulunmuş ve genellikle çatışma halindeydi (Pajhwok Afgan Nesws, 2015).

Afgan hükümetinin Gülbüddin Hikmetyar liderliğindeki Hizb-i İslâmî ile yıllarca süren barış çabaları, nihayet Eylül 2016'da Afganistan Cumhurbaşkanı Muhammed Eşref Ğani ile bir barış anlaşmasının imzalanmasına yol açtı (Cafari, 2017).

Hizb-i İslâmî Afganistan, basın ve medyada alanında da aktif bir rol almış ve siyasi fikirlerini ve askeri başarılarını yansıtmak için, farklı yayınlar yayınlamıştır: Bunlar Farsça ve Peştucada Hollanda'da yayınlanan El-Bedir, Avrupa'da yayınlanan Farsça ve Peştuca Al-Sabh, Peşaver'de Arapça'da yayınlanan Al-Mukif, Kuetta'da, Dari ve Peştuca'da yayınlandı, Al-Bayan, Dari ve Peştuca'da Peşaver'da Rahi Hak, Peşaver'da Dari ve Peştuca dillerinde yayınlanan Şehadet, Şehit ve Şafak, Peşaver'de İngilizce yayınlanan Mücahidin, Hoot Herat Darice, Peşaver'de Müslüman Kadının Mesajı, Kovsar Peşaver, Misak-i İsar Tahran'da (Maşuof, 2017, s. 37).

Gülbüddin Hikmetyar, 1948 yılında Afganistan'ın kuzeyindeki Kunduz ilinde doğdu. Bunun hakkında kendisi şöyle yazıyor: 1948 /1327 H. Mizan ayında, Kunduz ili İmam Sahib ilçesine bağlı Varta Buz köyünde doğdum. Ailem o yıl Gazni'den Kunduz'a taşınmıştı. Ailemiz Ğazni'de göçebe bir hayat yaşardı... (Hikmetyar, 2016, s. 110).

Hikmetyar'ın ailesi Peştunların 'Heroti' kabilesinden olup, yarı tarımsal ve yarı göçebeydi. Hikmetyar, ilköğrenimini Kunduz ili İmam Sahib ilçesi ilkokulunda tamamladıktan sonra, Kabil'deki Mahtab Kale askeri lisesinde sekizinci sınıfa kadar okudu. Lise eğitimini Kunduz ilindeki Şir Han Lisesi'nde tamamladı. Giriş sınavının ardından Kabil Üniversitesi'nin mühendislik fakültesine katıldı (Ğaznavi, 2015, s. 247). Bu dönemde Hikmetyar, Müslüman ve devrimci bir öğrenci olarak, öğrenciler arasında, İslamcı akımın aktif isimlerinden biriydi. ardından Peşaver'de Hizb-i İslâmî Afganistan Partisi olarak adlandırılan bu akımın lideri oldu (Andişmand, 2012, s. 71).

İslami örgütlerin en genç lideri olan Hikmetyar, diğer liderlere kıyasla, radikal düşünceleri ve militan bir ruha sahiptir (Andişmand M. , 2012, s. 72). Afganistan kökenli bir ABD vatandaşı ve Eski ABD'nin Afganistan, Irak ve Birleşmiş Milletler Büyükelçisi **Zalmai Halilzad**, "Elçi; Kabil'den Beyaz Saray'a, Çalkantılı Bir Dünyada

Yolculuğum" adlı kitabında Gülbuddin Hikmetyar'ı baş ağrısı olan aşırılık yanlısı cihatçı bir lider olarak tanımlıyor: "Sovyetlerin Afganistan'dan çekilmesinden sonra Hikmetyar, Afgan iç savaşının başlangıcında merkezi bir figürdü ve Kabil'e roketler yağdırdı. 2001'de Taliban hükümetinin devrilmesinden sonra da Hikmetyar, Pakistan'da muhalif bir grubu örgütlemeye devam etti" (Halilzad, 2016, s. 54).

Üst düzey bir Sovyet askeri politikacı olan **Alexander Leah Khafski**, Gulbuddin Hikmetyar'ı bir numaralı düşmanı olarak adlandırdı ve şunları yazdı: "Hikmetyar, 1976'da Pakistan'a göç etti ve aşırılık yanlısı gruplara (Müslüman Kardeşler ve Müslüman gençlik) dayanan Hizb-i İslâmî Afganistan Partisi'ni kurdu. Parti kurmak için Pakistan ordusundan fon aldı. Bencil, Aşırılık, dizginsiz ve güç arayışında olan bir kişidir. Hikmetyar ateşli bir milliyetçi Peştun'dur..." (Khafski, 2003, s. 245).

Hikmetyar'ın bir diğer özelliği de hedeflerine ulaşmak için sürekli çabalamasıdır. Hikmetyar, sürekli cihatta yer almasına ve Hizb-i İslâmî'nin liderliğine rağmen, İslami örgütlerin birçok liderinin aksine, olağanüstü bir yazma becerisine sahiptir (Andışmand M. , 2012, s. 72). Hikmetyar; siyaset, silahlı mücadele ve cihat alanında öncü olmanın yanı sıra kültür, tebliğ ve irşad alanında da lider olmuştur. Son yıllarda Kur'an-ı Kerim'i tercüme ve tefsir etmnin yanı sıra onlarca siyasi, dini, tarihi entelektüel vb. kitaplar yazmanın yanı sıra, şiir de yazdı (Ğaznavi, 2015, s. 256). Hikmetyar, Mayıs 2019'da Afganistan'da **1TV**'ye verdiği görüşmede yazdığı kitap sayısını (**121**) cilt olarak belirtti (1TV, 2019).

Zamanla Peştunların partisi haline gelen Hizb-i İslâmî Partisi, İhvan-ı Müslimin'in etkisindeki hareketlerden biri olarak üniversite ve benzeri ilmi ortamlarda tabanını genişletmiştir. 1979'da Yunus Halis liderliğinde bir grubun ayrılmasıyla parti iki ana kola bölünmüştür. Bu tarihten sonra ayrılan gruplar partilerinin isimlerini liderlerinin adıyla kurmuşlardır. Bir parti Hizb-i İslâmî-yi Hikmetyar olurken diğer parti Hizb-i İslâmî-yi Halis olarak değiştirildi. SSCB'nin Afganistan'a girdiği süreçte bu parti 1980'li yılların en iyi silahlı mücahit örgütü olmuştur (Koç, 2018).

Hizb-i İslâmî Afganistan Partisi'nin kuruluşundan bu yana, partinin ana gövdesinden birkaç grup ayrıldı ve yeni partiler olarak ortaya çıktı. (Pajhwok Afghan News, 2015) İlk olarak, 1978'de Mevlevi Yunus Halis liderliğinde Hizb-i İslâmî Parti'yi kurdu

(Andişmand, 2012, s. 72). Sonraki yıllarda diğer küçük gruplar da partiden ayrıldı. Ayrılıkçı hareketlerin çoğu da kendilerini " Hizb-i İşlâmî Afganistan" olarak aynı adla tanıtıyor, Bunlar arasında Halid Farooki, Vahidullah Sabavon, Cuma Han Hamdard ve Mohammed Emin Vekad yer alıyor (Pajhwok Afghan News, 2015).

Bir diğer önemli islami siyasi parti *Cem'iyet-i İşlâmî*'dir. Aşağıda bu parti ele alınıp incelenecektir.

2.7.1.2. Cem'iyet-i İşlâmî (Burhanuddin Rabbani)

Afganistan işgalden önce kurulan ikinci teşkilattır. Hizb-i İşlâmî'den sonra en güçlü durumda bulunan bu grubun kurucusu, tanınmış ilim adamlarından Prof. Burhaneddin Rabbani yapmaktadır. Burhaneddin Rabbani Tacik asıllı olup (Koç, 2018) Ölümüne kadar (21 Ekim 2011) Cem'iyet-i İşlâmî'nin liderliğinde veya emirliğinde bulunan Molla Muhammed Yusuf'un oğlu, Burhanuddin Rabbani, 20 Eylül 1940'da Afganistan'ın kuzeydoğusunda bulunan Badahşan vilayetinin merkezi Feyzabad'ın Yaftal köyünde doğdu (Andişmand, 2012, s. 69). 1960'lı yıllarda Kahire'de El Ezher Üniversitesinde İşlâm Hukuku eğitimi görmüş, Afganistan'a döndükten sonra Kabil Üniversitesinde Afganlı İşlâmcıların lideri olmuştur. Bu parti genel olarak Afganistan'ın Taciklerinden oluşuyor (Koç, 2018).

Rava, Cem'iyet-i İşlâmî Afganistanı şu şekilde tanımlar: "İkinci en önemli parti, Cem'iyet-i İşlâmîdir; ana merkezleri Afganistan'ın doğusundaki Badahşan, Pancşir ve batısındaki Herattır. Destekçileri çoğunlukla Taciklerdir" (Rava, 1990, s. 202).

Abdul Hamid Mubariz, Cem'iyet-i İşlâmî'yi ılımlı ve iktidara aç bir parti olarak tanımlıyor ve özelliklerini şöyle yazıyor: "Seyyid Kutub ve Hasan el-Benna'nın ideolojisinden etkilenen ve saf bir İşlami devleti canlandırma ve kurma konusunda Libya ve İran'dan etkilenen, Rabbani'in Cem'iyet-i İşlâmî, tedrici olarak Siyasi eğilimleri köktendinci eğilimlerinin yerini aldı. Artık bir İşlam devletinin canlanması ve kurulması için değil, iktidar için mücadele ediyor."

Cem'iyet-i İşlâmî'in lideri Burhanuddin Rabbani, 28 Haziran 1992'de Mücahedin'in zaferi ve Necibullah hükümetinin yenilgisinden sonra, Sibęatullah Mücaddedi'den sonar Mücahedin hükümetinin ikinci geçici Cumhurbaşkanı seçildi. (Avapress, 2011) Rabbani

14 Haziran 1986'da, Afganistan İslami Hareketi adına Afgan cihatçı liderlerinden (Seyyed Ahmad Gilani, Sibgatullah Mucaddidi ve Mevlevi Mohammad Nabi) oluşan bir heyetin başında, Amerika Birleşik Devletleri'ne gitti. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı **Ronald Reagan** ile görüştü (Ğaznavi, 2015, s. 284).

Rabbani, 19 yıl Pakistan'da yaşadktan sonra, 1992'de İslam Devleti'nin başı olarak Afganistan'ın siyasi iktidarını ele geçirdi. Ancak 1996'da Taliban iktidara gelince Kabil'den ihraç edildi. Afganistan Yüksek Barış Konseyi başkanı olarak Taliban ile görüşürken, 21 Ekim 2011'de Talibanın bir intihar saldırısında öldürüldü. Daha sonra Afgan hükümeti tarafından "Barış Şehidi" seçildi (Andışmand, 2012, s. 70).

Burhanuddin Rabbani, Peştuca ve Darice dillerine ek olarak, Arapça, Urduca ve İngilizceyi de biliyordu. Rabbani, birçok faaliyetlerinin yanında, din ve siyaset bilimleri alanlarında çok sayıda kitap yazmıştır. Bazılarının isimleri şu şekildedir: Kuran'ın gölgelerinde, Seyyid Kutub'un tefsirinin ilk bölümünün çevirisi; Seyed Kutub'un Ma'alem fi Tarik(**Yoldaki İşaretler**) kitabının çevirisi; İslam ve Komünizm; Şehidin Mesajı; Mutezile'nin inançlarını açıklamak; İslam'da eğitimin ilkeleri; Siyasi çözümün hikayesi; Cihat rehberi; Üstad Ğolam Mohammad Niazi'nin Anısı; Afganistan sorununun çözümü; Ülkenin kalbinde diriliş; İslami bakış açısıyla tartışma ve araştırma ilkeleri ve (Ğaznavi, 2015, s. 286).

İngiliz Afghanistanologist *Anthony Hayman*, "Sovyet Egemenliğı Altındaki Afganistan" kitabının 298. sayfasında Cem'iyet-i İslâmî ve Burhanuddin Rabbani'nin cihat sırasındaki liderlik rolü hakkında yazıyor: " Burhanuddin Rabbani'nin Cem'iyet-i İslâmî, ülkenin kuzeydoğusunda Badahşan, Tahar, Bağlan ve Parvan'da yer almaktadır. O (Rabbani), kontrolü altındaki kuvvetlerin iyi ve etkin yönetimi ile itibarını artırmayı ve güçlendirmeyi başardı. Cem'iyet-i İslâmî'nin komutanları genellikle genç ve yüksek eğitimlidir" (Hayman, 1999, s. 298). Afgan Cihadı sırasında Afganistan'da yüksek rütbeli bir Rus subayı olan ve Rus askeri uzmanı General **Gromov**, " Kızıl Ordu Afganistan'da" kitabında şöyle yazıyor: " Cem'iyet-i İslâmî'nin Afganistan'ın gelecekteki hükümetini kurma politikası diğer partilerden tamamen farklıdır. Bu politikada, şeriatın kurallarına sadık Pan-İslamizme dayalı İslam Cumhuriyeti öngörülmektedir. Rabbani'nin silahlı grupları (Afganistan'ın)kuzey, doğu ve batı

illerinde etkiye sahiptir. Cem'iyyet-i İslâmî, muhalefet (Komünist Rejimine karşı) arasındaki güç ve nüfuz açısından Hizb-i İslâmî'den sonra en büyük ikinci partidir."

Cem'iyyet-i İslâmî Afganistan partisi, cihat sırasında Pakistan, İran ve Afganistan'da yüzlerce okul kurdu. Kültür, basın ve medyada alanın'da da aktif rol aldı. Farsça ve Peştuca'da Mocahedin Haftalığı, Misak-i Hoon Aylığı, Maşhal Aylık Urduca, Al-Mücahidon Arapça'da, Pakistan'da İngilizce'de Afganistan News, İran'daki Farsça İttihad-ı İslâm-ı ve ... seksenlerde Cem'iyyet-i İslâmî'nin ana yayınlarından idi (Andışmand, 2012, s. 70).

Cem'iyyet-i İslâmî'nin birçok ünlü komutanı vardı.

Bunlardan en ünlüleri aşağıdakiler gibidir:

1. **Şehit Mühendis Ahmad Şah Mesud**, Pancşir Cephesinin komutanı ve Cem'iyyet-i İslâmî'nin en büyük komutanlarından biri;
2. **Emir İsmail Han**, Cem'iyyet-i İslâmî'nin Herat ve Batı Afganistan'daki ünlü komutanı;
3. Şehit Abdul Kadir, Mazar-e-Şerif ve çevre illerdeki Cem'iyyet-i İslâmî'nin ünlü komutanı;
4. Şehit Safiullah Can Afzali, Herat'taki Cem'iyyet-i İslâmî'nin ünlü komutanı;
5. Molla Nakibullah Ahunda, Kandahar ve komşu illerdeki Cem'iyyet-i İslâmî'nin ünlü komutanı;
6. Atta Mohammad Noor, Belh'taki Cem'iyyet-i İslâmî'nin Komutanı;
7. Merhum Abdul Hai Hakco, Bağlan eyaletindeki Cem'iyyet-i İslâmî'nin komutanı;
8. Dr.Fazlullah Mucaddidi, Logar vilayetindeki Cem'iyyet-i İslâmî'nin Komutanı;
9. Abdul Basir Salangi, Salang Vadisi bölgesindeki Cem'iyyet-i İslâmî'nin ünlü komutanı
10. Ve (Ğaznavi, 2015, s. 280)

Cem'iyyet-i İslâmî 1980'lerde bölünmese de, üyeler bireysel olarak partiden ayrıldı ve diğer kuruluşlara katıldılar. Mühendis Ahmed Şah Ahmadzai, 1978'de Cem'iyyet-i

İslâmî'nin yardımcısı olurken Cem'iyet-i İslâmî'den ayrılıp Abdul Rab Rasul Sayyaf'ın partisine katıldı. Şura-e-Nezar (Farsça: شوراى نظر), Afganistan'da Ahmed Şah Mesud tarafından kurulan Cem'iyet-i İslâmî içindeki en büyük yarı bağımsız askeri-politik organizasyondur. Ancak 2001'de Taliban'ın düşüşünden sonra Cem'iyet-i İslâmî, Nahdat-i Milli, Afganistan-I Nevin(Yeni Afganistan) vb. Gibi daha küçük partilere bölündü (Andişmand, 2012, s. 70).

Cemiyet-i İslâmî **Bonn Konferansı**'nda önemli bakanlıklar elde etti. Rabbani 2002'de hükümeti **Karzai**'ye devretti. Günümüz Afganistan hükümetinin başbakanı Ahmet Şah Mesud'un yakın arkadaşı Dr. Abdullah Abdullah'tır. Dolayısıyla Cemiyet-i İslâmî, Afganistan iktidarının en önemli unsurlarından birini oluşturmaktadır. Geçmişte Sovyetlere karşı savaşan, İhvan-ı Müslimin'e düşünsel olarak da yakın olduğu bilinen Cemiyet'in ABD destekli Afganistan hükümetinde yer alışı Cemiyet için bir tutarsızlık olarak görülmelidir (Koç, 2018).

2.7.1.3. Hareket-i İnkılab-ı İslâmî (Mevlevi Mohammad Nabi Mohammadi)

Hareket-i İnkılâbî İslâmî partisi, ayrı bir parti olarak 1978'de Peşaver'de cami imamlığı yapan Afganistan Meclisinin eski üyelerinden Mevlevi Muhammed Nebi tarafından kurulmuştur. (Koç, 2018) Bu örgüt, Hizb-i İslâmî ve Cem'iyet-i İslâmî Afganistan **ittifakından** ortaya çıktı. Daha sonra, Cem'iyet-i İslâmî ve Hizb-i İslâmî koalisyonunun dağılmasının ardından, Mohammadi, ittifakın adı altında kendisine bağımsız siyasi bir örgüt yaptı (Maşuof, 2017, s. 51).

Muhammedi, 1921'de Logar vilayetinin Baraki Barak ilçesindeki Abbas Şah Mazar köyünde doğdu (Ğaznavi, 2015, s. 299). Mevlevi Muhammed Nebi Mohammadi Peştunların 'Andır' kabilesinden olup geleneksel bir Müslümandır (Gromov, 2009, s. 225). Logar, Maidan Vardak ve Lağman vilayetindeki medreselerde dini ilimleri öğrendikten sonra, kendisi dini ilimleri öğretmeye başladı (Ğaznavi, 2015).

Mohammadi, Mohammad Zahir Şah saltanatın döneminde Kabil'de Afganistan parlamentonun üyesiydi ve burada Afganistanın tanınmış siyasi ve dini şahsiyetlerle görüşüyordu. Bu dönemde, Sebğatullah Mucaddidi'nin babası ve "Kuran'ın

Hizmetkarları" siyasi-dini organizasyon'un başkanı olan İbrahim Mücaddidi ile tanıştı. Bir süre sonra onun müridi oldu (Gromov, 2009, s. 225).

Tanvir, Mohammadi'yi Hizb-i İslâmî üyesi olarak tanıttıyor. Mohammadi'nin Hizb-i İslâmî ve Cem'iyet-i İslâmî koalisyonunun lideri olması da, ona göre, Hikmetyar'ın girişimlerinden biriydi: "Her iki parti de "**Afganistan İslam Devrimci Hareketi**"nin kurulması çağrısında bulundu. Bu ittifakın liderliğinde Hizb-i İslâmî Afganistan alimlerinden biri Mevlevi Muhammed Nebi Mohammadi'yi atıldılar. Mohammadi, Rabbani için de kabul edilebilir bir kişiydi. Mevlevi Muhammed Nebi, Zahir Şah döneminde Logar eyaletinden milletvekili seçildi, ve düşünce açısından, gelenekçi bir molla olarak sayılırdı. O sırada Pakistan'ın Kuetta eyaletin'de bir molla idi ve Hizb-i İslâmî üyesiydi."

Afganistan'daki İslami hareketler ve dünyadaki İslami hareketler üzerine pek çok kitap yazan İranlı yazarlardan Seyyed Hadi Hosroşahi, Mevlevi Muhammed Nebi Mohammadi karakteri ve onun partisi hakkında şöyle yazıyor: "O (Mevlevi Mohammadi) Peştun kabilesindendir ve dindar bir ailede doğmuştur. Kendi bölgesinde nüfuz ve şöhrete sahip ve özel bir saygısı var. Partisinin güneydeki Peştun bölgelerinde ve kuzey Afganistan'daki Türkmenlerde nüfuzu var. Partisi işgalcilere karşı mücadelede özel bir rol oynadı ve birçok insanı cihada çekebildi."

Mevlevi Muhammed Nebi Mohammadi, cihatçı örgütlerin çatışmalar (Afganistan'ın İç Savaşı) sırasında tarafsızlığını sürdürdü. (Maşuof, 2017, s. 53) Burhanuddin Rabbani hükümetinde ilk başbakan yardımcısı oldu (Andişmand, 2012, s. 74) ve Taliban döneminde Taliban'a desteğini açıkladı. Taliban'ın üyelerinin çoğu bu partiden çıktılar (Mesdak, 2011, s. 603). 2006 yılında öldü.

Hareket-i İnkılab-ı İslâmî Afganistan (Afganistan İslam Devrimi hareketi), ortaya çıktığı ilk zamanlarda Afgan cihat sahnesinde güçlü bir parti olarak ortaya çıktı (Ğaznavi A. , 2015). Ancak bu örgüt, daha sonraki yıllarda bölündü. Mevlevi Nasrullah Mansour ve Mevlevi Rafiullah Moazin aynı isimli örgütler oluşturdu (Andişmand, 2012).

Isar Dergisi, Hedayat-ül-İslam, Beşerat, ve Hakikhat-ül-İslam, bu partinin yayınları arasında yer alıyor (Maşuof, 2017, s. 54).

2.7.1.4. Cephe-i Necat-i Milli (Sebğatullah Mucaddedi)

Cephe-i Necat-i Milli Afganistan (Afganistan Ulusal Kurtuluş Cephesi), 1978 yılında Sebğatullah Mucaddedi önderliğinde kurulan Cem'iyet-i İslâmî ve *Muhammed Zahir Şah*'ın destekçilerinden oluşan bir koalisyondu. Danimarka'nın Kopenhag kentinde camiye hocalık eden Mucaddedi, Suudi Arabistan'ın Mekke kentine gelerek Burhanuddin Rabbani, Mohammad Musa Tavana, Halilullah Halili ve Abdul Sattar Sirat ile görüşerek Milli Cephe'yi oluşturdu (Andişmand M. , 2012, s. 74). Ancak kısa süre sonra, bu koalisyon dağıldı ve Mucaddedi bu yeni örgütte liderliğini sürdürdü. (Maşuof, 2017, s. 56)

Sebğatullah Mucaddedi, 1928'de Kabil'de doğan, Hazreti Şah Masum'un oğlu ve Hazreti Fazl Ömer Mucaddedi'nin torunudur. (Bahtiyari, 2015, s. 193) Mucaddedi ilköğrenimini ailesinden, orta öğrenimini Kandahar ve Herat okullarında, liseyi Kabil'de Habibieh Lisesinde tamamladı (Ğaznavi, 2015, s. 311). 1947'de Mısır'a gitti ve El-Ezher Üniversitesi'nde altı yıl İslam hukuku okudu ve yüksek notlarla Şeriat alanında yüksek lisans diploma aldı (Gromov, 2009, s. 294).

Sebğatullah Mucaddedi, (**Hazarat**) olarak bilinen Mucaddedi ailesinin ünlü şahsiyetlerinden biridir. Bu aile, kendisini İslam'ın ikinci halifesi Hz. Ömer'e ait olarak kabul etmektedir (Andişmand, 2012, s. 75). Ayrıca Mucaddedi aşiretinin Arap ülkelerindeki, özellikle Suudi Arabistan'daki zengin Arap ailelerle yakın aile bağları vardır. Sebğatullah Mucaddedi, Kabil'deki Suudi Büyükelçiliği'nde bir süre tercüman olarak da çalıştı. Ayrıca Batı'daki Avrupa ve Amerikan siyasi ve ticari kurumlarıyla da yakın bağları var (Gromov, 2009, ss. 293-295). Mucaddedi ailesi, 20. yüzyılda Afgan krallarının yerleştirilmesi ve kaldırılmasında önemli bir rol oynadı (Mesdak, 2011, s. 603).

Senzel Navid'in verdiği bilgiye göre: Şubat 1928'de, o sırada Hindistan'da bulunan Hazreti Fazl Ömer Mucaddedi (Nur el-Maşayeh), Afganistan Kralı Şah Amanullah Han'a karşı faaliyetleri başladı.... Bu zamanda, Nur el-Maşayeh'in küçük kardeşi

Hz.Muhammed Sadek Mucaddedi ve yeğeni Mia Mohammad Masoom Mucaddedi de, Kabil'de Şah Amanullah'a karşı Kabil'de gizli operasyonlar planlanıyorlardı (Navid, 2009, s. 192).

Sebğatullah Mucaddedi, kendisini Afganistan'da *Nahdat-i İslami*'nin kurucusu olduğunu iddia ediyor; Ancak bu iddia İslami partilerin bazı liderleri tarafından kabul edilmemektedir (Andışmand, 2012, s. 75). Gromov da Sebğatullah Mucaddedi tarafından Afganistan İslami Hareketi'nin kurulmasından bahsediyor: "Sebğatullah Mucaddedi Afganistan'a döndüğünde, onun doğrudan katılımı ve rehberliği altında, Afganistan'da (**Müslüman Kardeşler**) gerici örgütü kuruldu. Bir süre sonra, bu örgütün başka bir bölümü "**Müslüman Gençlik**" adlı ortaya çıktı. Sebğatullah Mucaddedi'nin önerisi üzerine, Gülbuddin Hikmetyar'a da liderliğinde pay verildi" (Gromov, 2009, s. 295).

Mohammad Seddik Farhang, " Afganistan Son Beş Yüzyılda " adlı kitabında bu konuda şöyle yazıyor: Sebğatullah Mucaddedi, Muhammed Davud Han'ın başkanlığı sırasında, Afganistan'da Sovyet etkisine karşı hareket eden ilk kişiydi ve o yüzden beş yıl hapis cezası aldı (Farhang M. , 2005). Arni, Sebğatullah Mucaddedi karakteri ile ilgili şöyle yazıyor: Mucaddedi, beş dilini konuşan, uzun boylu ve ciddi bir adamdır ve kendisini Afganistan'ın eğitimli sınıfının ön saflarında görüyor (Arney, 2003, s. 140).

Sebğatullah Mucaddedi, iki kez Mocahedin hükümetinin başkanı seçildi. Ancak hiçbir dönemde zorlukların ve engellerin üstesinden gelmedi (Andışmand, 2012, s. 75). Birinci kez, 1989 ve 1990'da Pakistan'daki Mücahidlerin sürgünü sırasında hükümet kurulduğunda, Sebğatullah Mucaddedi Afganistan İslam Devleti'nin başkanı olarak atandı (BBC, 2019). İkinci kez, Mocahedin'in zaferinden sonra, 1992'de iki ay için Mocahedin'in geçici hükümetinin başına seçildi. Sebğatullah Mccaddedi iki ay sonra İslamabad anlaşmalarına dayanarak, İslam Devleti liderliğini Cem'iyet-i İslâmî lideri Burhanuddin Rabbani'ye devretti. Sebğatullah Mucaddedi, 12 Şubat 2019'da 93 yaşında vefat etti.

2.7.1.5. Hizb-i İslâmî (Mevlevi Yunus Halis)

1979'da Hikmetyar'ın liderliğindeki Hizb-i İslâmî'den bazı görüş farklılığından dolayı Mevlevi Yunus Halis kendisine bağlı bir grupla ayrılmıştır (Koç, 2018) Mevlevi Mohammad Yunus Khalis, 1919'da Nangarhar eyaletinin Hogyani bölgesindeki Gandumak köyünde dindar ve tarımsal bir ailede dünyaya geldi. Halis babasından temel dini ilimleri öğrendi. Daha sonra Hindistan'daki **Deoband** medresesin'de dini bilimleri okudu.

Halis dini ilimleri öğrendikten sonra din ilimleri öğretti ve öğretmen olarak çalıştı. 1952'de Afganistan'da Bağımsız Basın Departmanı'nda çalıştı; Payam-e-Hak dergisini ve Varangi dergisini yönetmek, onun Pakistan'a göç etmeden önceki kültürel çalışmalarındandır.

Arnie, Mevlevi Halis ve partisi hakkında yazıyor: Köktendinci bir kurumun başında bulunan Mevlevi Yunus Halis, kına sakallı ve siyah saçlı 70 yaşında bir molladır, ve tüm Kuran'ı ezberdir. Yunus Halis bir eylem insanıdır ve bir ideolog(düşüncel) değildir.

Mevlevi Mohammad Yunus Halis, 1987 yılında Mücahitlerin Koalisyonu adına Mevlevi Mohammad Nebi Mohammadi, Sebğatullah Mucaddedi ve Burhanuddin Rabbani ile birlikte Amerika Birleşik Devletleri'ne giderek Cumhurbaşkanı **Ronald Reagan** ile görüştü (Ğaznavi, 2015). Bu görüşmede tercüman olarak görev yapan eski ABD'nin Afganistan, Irak ve Birleşmiş Milletler büyükelçisi **Zulmai Khalilzad**, "**Elçi**" adlı kitabında, Mevlevi Halis ve diğer Mücahitler liderlerinin görüşmesi hakkında şunları yazdı: "Mücahitler'in 1987'de dönemsel liderliği, başka bir köktendinci Yunus Halis'e geçti. Yine (Birleşik Devletler Başkanı) ile görüşmek için başka bir fırsat oldu. En azından Halis (görüşmeyi) kabul etti." Bu toplantının ilginç noktalarından biri, Mevlevi Halis tarafından **Ronald Reagan**'ın İslam'a davetidir. **Halilzad** bu konuda şöyle yazıyor: Ben (tercüman olarak) Başkan Reagan ile Halis arasında oturdum. Mevlevi Halis ilk sözlerini söylediğinde, çevirisini Reagan'ın kulağın'a yavaş yavaş söyledim. Ancak Reagan, odada herkesin duyabilmesi için bunu yüksek sesle söylememi istedi. Dolayısıyla, Halis'ın söylediğini şöyle beyan ettim: "**İslam, hakikatin ve barışın dinidir. Bunun Evrensel gerçeği göz önüne alındığında, Sayın Halis, Sayın Cumhurbaşkanı, İslam'ı kabul etmenizi istiyor. "**

Cumhurbaşkanı *Reagan* da şöyle cevap verdi: "**Peki, lütfen Sayın Halis'e kendi dinimiz var olduğunu söyleyin. Bu arada, bugün, dindarlar ile dinsizler arasında mücadele günüdür. Biz dindarlar hepimiz bir cephedeyiz. Ben Sovyetler Birliği'ne karşı mücadelenizde yanınızdayım.**"

Mevlevi Halis, geleneksel özellikleriyle aşırılıkçı düşünceleri vardı. Şii mezhebine karşıydı. Taliban'ın yükselişinden sonra, onları destekledi ve Celalabad'daki tüm askeri tesislerini Taliban'a devretti. 2006 yılında Temmuz'un 25'inde vefat etti. Ölümünden sonra, oğlu Taliban ve El Kaide ile çalışmaya devam etti ve ABD güçlerine ve Karzai hükümetine karşı savaştı (Andışmand, 2012, s. 76).

2.7.1.6. Me'haz-ı Milli'yi İslâmî (Seyyid Ahmed Geylani)

1978'den sonra kurulan en önemli mücahit grubudur. Grubun kurucusu Seyyid Ahmed Geylanidir. Bu grup Necat-ı Milli gibi tarikat çevresinde kurulmuştur (Koç, 2018). Şir Ahmed Nasri Hakşenas "Afgan Cihadının Siyasi Gelişmeleri" adlı kitabında **Me'haz-ı Milli'yi İslâmî** Partisi'nin nasıl kurulduğunu şöyle anlatıyor: 1978 yazında, Sayın Sebğatullah Mucaddedi ve aynı yılda, Sayın Pir Seyyed Ahmed Geylani, sırasıyla Avrupa ve Afganistan'dan Peşaver'e girdiler ... 1979 yılının Mayıs ayında, Bay Geylani, Me'haz-ı Milli'yi İslâmî'yi kurdu. ve yeğeniyle Paktia sınırlarına gitti ve bir **Cirga** ile takipçilerinden(Müridlerinden) Nor Mohammad Taraki (komünist hükümete) karşı ayaklanmalarını istedi.

Pir Seyyed Ahmed Geylani'nin soyu, **Kadirilik** tarikatının lideri Şeyh Abdul Kadir Geylani'ye (Ğous al-Azam Dastagir olarak bilinir) ulaşır (Andışmand M. , 2012, s. 77). Seyyed Ahmed Gilani 1932'de Kabil'de doğdu. Geylani, dini bilimlerini Kabil'deki İmam Ebu Hanife Dini Medresesi'nde tamamladı ve 1964'te Kabil Üniversitesi'nden ilahiyat ve karşılaştırmalı hukuk lisans derecesi ile mezun oldu. Seyyed Ahmed Geylani, ağabeyi rahmetli Seyyed Ali Geylani'nin ölümünden sonra **Kadirilik** tarikatının şeyhi (piri) oldu.

Gromov, Seyyed Ahmed Geylani hakkında şöyle yazıyor: Geylani, 1979'da Afganistan'a Sovyet kuvvetleri gönderilmesini şiddetle kınadı. Ve tüm Müslümanları bize karşı uzlaşmaz mücadele etmeye çağırdı.... Me'haz-ı Milli'yi İslâmî Partisi'nin lideri, düşünce

açısından ılımlı bir dini-politik şahsiyettir. "İslami demokrasiyi" ve İslami esaslara dayalı bir cumhuriyetin kurulmasını savunuyor.

Bu grup (Me'haz-ı Milli'yi İslâmî)diğerlerine göre Batıyla daha çok ilişki içerisindedir. Seyit Ahmet Geylani daha çok liberal eğitim ve laik düzeni benimsediği için eski Afgan bürokratlarının birçoğu onun etrafında toplanmıştır (Koç, 2018). Hadi Hosroşahi da aynı görüşte ve şöyle yazıyor: O (Seyit Ahmet Geylani) Doğu'ya ve Batı'ya karşı yumuşak bir politikanın destekçisidir. ve ülkede Batı ile iyi ilişkileri olan, bir siyasi sistemi kurulmasını istiyor (Hosroşahi, 1991, s. 43).

Arnie, Pir Seyit Ahmet Geylani'nin siyasi kişiliğini ve faaliyetlerini şöyle anlatıyor: Peşaver'in yedi örgütlerin arasında, en yobazlık olmayan, Seyit Ahmet Geylani'nin Me'haz-ı Milli'yi İslâmî örgütüdür. Geylani, geleneksel veya pir (Mürşid) bir liderdir. Geylani'nin partisi, aslında bir aile şirkettir. Ana pozisyonlarının çoğu yakın akrabalar tarafından işgal edilmiştir. Gilani, ılımlı ve Batı yanlısı düşünce bakışı nedeniyle, eğitilmiş milliyetçi azınlıkların desteğini alıyor.

Gilani, çocukluğundan beri kraliyet ailesiyle ilişkilendirilmişti ve Mohammad Zahir Şah'ın (Afganistan Kralı) resmi olmayan danışmanlarından biriydi. Kırk altı yaşında zengin bir iş adamıydı. Ve Afganistan'da **Pejo** otomobillerini temsilcisiydi. (Hayman, 1999) Ayrıca Celalabad'daki birçok toprakları babasından miras almıştır (Gromov, 2009, s. 287).

2.7.1.7. İttihad-ı İslâm-ı Afganistan (Abdul Rab Resül Sayyaf)

Bu **İttihad**, 1981 yılında Abdul Rab Resül Sayyaf tarafından kuruldu (Hosroşahi, 1991, s. 44). 1979'da Pul-e Çarhi Hapishanesinden çıktıktan sonra, Peşaver'e gelen **Abdul Rab Resül Sayyaf**, altı İslami örgütünden oluşan, **Afganistan'ın Kurtuluşu için İttihad-ı İslâm-ı** koalisyonuna liderlik etti. Ancak, bu ittifak ve koalisyon çöktüğünde, Sayyaf, aynı adlı bağımsız bir örgütün lideri oldu.

Abdul Rab Resül Sayyaf, Sovyet ordusuna karşı mücadelede kilit isimlerden biridir. 1946'da başkent Kabil'in Pağman ilçesinde doğdu. Sayyaf, Peştunların 'Heroti' kabilesinden olup İlköğrenimini Pağman'da, lise eğitimini Kabil'de İbn Sina Lisesi'nde, lisans eğitimini Kabil Üniversitesi'nde ve Mısır'da El Ezher Üniversitesi'nde yüksek

lisansını tamamladı. Sayyaf, 1974'te Muhammed Davut hükümeti tarafından Afganistan'daki İslami hareketin bir grup üyesiyle birlikte hapsedildi. Ancak *Babrak Karmal* yönetimi sırasında bir af üzerine hapishaneden serbest bırakıldı ve Pakistan'a gitti. Orada Afganistan'ın Kurtuluşu için İslam İttifakını kurdu.

Bu cemaat Afganistan içerisindeki askeri etkisinden daha ziyade siyasi faaliyetleri ile bilinmektedir. Kabil ve Paktiya eyaletlerinde daha etkin olan cemaatin, Arap ülkeleriyle temasları olmuştur. Pakistan sınırında bir kaç cephede etkili olan teşkilatın amacı, Kur'an ve Sünnet'e dayalı bağımsız bir devletin kurulmasıdır (Koç, 2018).

Sayyaf, İslami ülkelerinde din eğitimini tamamladığı için, başta Suudi Arabistan olmak üzere bu ülkelerin özel desteğini almıştır. Dr. Necibullah rejiminin 1992'de düşmesinin ardından diğer Afgan cihatçı örgütler ve partilerle birlikte ülkeye girdi ve Burhanuddin Rabbani liderliğindeki hükümetin en önemli destekçisi oldu. 1992 ve 1996 yılları arasında Kabil'deki cihatçı örgütler arası çatışmalarda kilit rol oynadı ve Kabil'in batısında partisinin ve o zamanki Abdul Ali Mazari liderliğindeki *İslami Birlik Partisi* ile yaptığı savaşlar, çok meşhurdur. İki parti, o yıllarda kanlı çatışmalara girdiler, yüzlerce sivil öldürüp yaraladı ve Batı Kabil'i bir harabeye çevirdi (BBC, 2013). Sayyaf, 1980'lerde Peşaver'de Da'vah ve Cihad Üniversitesi'ni kurdu. Üniversite, tıp ve mühendislik fakültelerini içeren, cihatçı örgütler arasında tek üniversiteydi.

Afganistan'ın Sovyetlere karşı cihadında önemli rol oynayan aynı zamanda İran İsam Cumhuriyeti etkisinde bulunan diğer siyasi-cihatçı örgüt ve partiler aşağıda ele alınıp incelenecektir.

2.7.2. İran Merkezli Şii İslami Partiler

Afganistan'daki birçok Şii İslami-cihatçı parti ve örgütü, *Demokratik Halk Partisi*'nin iktidarından sonra, İran'da kuruldu. Bununla birlikte, Şii cemaatinin İslamcı akımı da, Muhammed Zahir Şah'ın saltanatının son on yılında, Sünni İslami akımının oluşumuyla aynı zamanda gelişti ki, Seyyed İsmail Belhi, Seyyed Sarvar Vaez, Mohammad Sarvar Coya, Mir Ali Asgar Şoaa ve.... bu hareketin ünlü isimleriydi. Şii İslami örgütler, aslında bu İslami hareketin devamıdır.

Andişmand'a göre, Afganistan'ın şii İşlami-Cihatçı rgtleri ve onun çeşitli koalisyonları, İran İşlam Cumhuriyeti hükümdarlarının etkisi altında, İran'da kuruldu. Ancak, buna rağmen, Afganistan'daki şii İşlami partilerin, İran'a ve onun siyasi ve mezhebi g merkezlerine bağlılık ve bağımlılık derecesi çeşitlilik göstermiştir. Seyyed Ali Beheşti liderliğindeki şura-e-İttefak ve Mohammad Asif Mohseni liderliğindeki İşlami Hareketi, ılımlıydı ve İran'dan biraz bağımsızdı. Bu arada, Abdul Ali Mazari nderliğindeki Nasr rgt, Hizbullah, Devrim Muhafızları ve diğer bazı örgütleri, aşırılık yanlısı kabul edildi ve Ayetullah Humeyni ile oldukça bağlantılı ve onun fikrinden etkilendiler. Abdul Ali Mazari liderliğindeki **Nasr rgt, Ayetullah Humeyni**'nin doğrudan desteğini aldı (Andişmand, 2012, ss. 79-80).

İran yıllardır şii grupların destekçisi olarak biliniyor ve bu nedenlerden dolayı, bu gruplar (şii islami gruplar), Sovyetler Birliği'ne karşı savaşta, uluslararası topluluğun yardımından mahrum bırakıldı. Ancak Pakistan, Suudi Arabistan ve İran'ın aracılık ettiği **Peşaver anlaşmaları**, geçici Mücahitlerin hükümetinde şii-Hazaralar için herhangi bir pay sağlamadı (Arvin, 2017). şii İşlami örgütlerin sayısı, Sünni İşlami örgütlerin sayısından daha fazlaydı. Ancak bunların en önemlisi: Mohammad Asef Mohseni liderliğindeki **Afganistan İşlami Hareketi**, Abdul Ali Mazari liderliğindeki **Hizb-i Vahdet-i İřlāmī-yi Afganistan (Afganistan İřlāmī Vahdet Partisi)** ve **Afganistan Nasr rgtdr.**

2.7.2.1. Afganistan Nasr rgt

İmam Humeyni'nin takipçisi olan, Hazara şii'lerin Partisi **Afganistan Nasr rgt**, başlangıçta Kabil'de temeli atılmıştı, ancak resmi olarak İran'da kuruldu (Koohsar, 1999, s. 123). Bu grup, 10 Nisan 1979'da İran'ın **Kum** kentinde kuruldu. Bu grubun liderlerinden Hoccatlislam şeyh Kurbanali Erfani Yakavelangi, bu örgütün kuruluşuyla ilgili şöyle söylüyor: " İmam (Humeyni) nderliğinde İran İşlam Devrimi'nin kazandığı zaferden sonra, biz de özel bir vize ile İran'a geldik ve benzer düşünen ve eski kardeşlerimizi bekliyorduk ... Nasr rgtn ilan eden dört kişiydik: Baylar şahit Hosseini ve şahit Vahedi, mbariz kardeşimiz Abdulali Mazari ve ben" (Maşuof, 2017, s. 87). Nasr rgt, Hazaracat, Herat ve güneybatı Afganistan'da nüfuz sahibidir. Nasr Teşkilatı, Afganistan'da İran'ın İşlami sistem özelliklerine sahip olan bir siyasi sistemin oluşumunu desteklemiştir (Hosroşahi, 1991, s. 32).

Bu örgüt, Afganistan'daki diğer Şii gruplarla birçok başarısız ittifak ve koalisyondan sonra, Nihayet, 1989 yazında, diğer Şii cihatçı partilerle (Mohseni İslami Hareketi hariç) birleşti ve **Hizb-i Vahdet-i İslâmî-yi Afganistan (Afganistan İslami Birlik Partisi)**'ni kurdu. Öyle bir parti ki, Nasr örgütü kaderini belirlemede kilit rol oynadı. Ve bu partinin lideri Abdulali Mazari de aynı örgütten(Nasr) seçilerek Vahdat Partisi'ni yönetti (Ğaznavi, 2015, s. 371).

1989'da daha önce İran'da kurulmuş 8 Şii grubun birleşmesiyle **Abdulali Mezarî** liderliğinde kurulmuş. Hizb-i Vahdat-i İslami Afganistan örgütü aşağıda incelenecektir.

2.7.2.2. Hizb-i Vahdet-i İslâmî-yi Afganistan (Afganistan İslâmî Vahdet Partisi)

Şii cihatçı örgütler, 1988'de Peşaver merkezli yedi Sünni örgütlerinden oluşan Pakistan'ın Ravulpendi kentinde geçici *Mücahidin hükümeti* kurulduğunda hükümete giremediler. Birleşik bir Şii partisi kurulması için çaba gösterdiler (Andişmand M. , 2012, s. 81) ve **Hizb-i Vahdet-i İslâmî-yi Afganistanı** kuruldu (Hosroşahi, 1991, s. 220-221). Mohammad Akbari ilk Merkez Konsey başkanı oldu ve bir yıl sonra, **Nasr Örgütü**n lideri Abdulali Mazari partinin ilk kongresinde Merkez Konsey başkanlığına seçildi (Andişmand, 2012).

1947 doğumlu olup ailesinin pek çok ferdi sosyalist rejim döneminde katledilen, eğitimini İran'da yapan ve İran Devrimi içinde yer alan Mezarî, Hazara Müslümanlarının lideri olarak öne çıkmış; Afganistan'ın etnik temelli bir federal devlet olarak yönetilmesi gerektiğini savunmuştur (Koç, 2018).

Hizb-i Vahdet-i İslâmî-yi Afganistan Merkezi Konseyi, Necibullah hükümetinin düşmesi ve 1992 baharında Mocahidin hükümetinin kurulmasının ardından, Bamyân'dan Kabil'e taşındı. Ancak Abdulali Mazari liderliğindeki bu parti, Kabil'de iç çatışmalarla karşı karşıya oldu ve iç bölüme girdi. 14 Eylül 1994'te Hizb-i Vahdet-i İslâmî-yi Afganistan İslami, iki bölüme: Hizb-i Vahdet-i Mazari ve Hizb-i Vahdet-i Akbari gruplarına ayrıldı. Mohammad Akbari, Burhanuddin Rabbani ve Ahmed Şah Mesud liderliğindeki İslami Devleti'nin yanında yer aldı ve Abdulali Mazari, Gülbuddin Hikmetyar ve Abdul Raşit Dostum'a katıldı (Andişmand, 2012, s. 82). Kabil'de Mocahedin hükümetinin kurulmasının ardından, Burhanuddin Rabbani hükümeti ile

Kabil'deki Hizb-i Vahdet-i İslâmî-yi arasında savaş çıktı ve İran'ın bu savaşları durdurma çabaları etkisiz kaldı. 1994 sonbaharında, Vahdat Partisi bölündüğünde, İran, Mazari grubu dışındaki Şii grupları Rabbani'nin hükümetine katılmaya teşvik etti (Arvin, 2017).

Mazari, 11 Mart 1995'te Taliban tarafından yakalandı ve daha sonra öldürüldü. Mazari fraksiyonu Abdul Karim Halili tarafından yönetildi. (Arvin, <https://www.bbc.com/persian/afghanistan>, 2017) Ve bundan sonra partinin iki fraksiyonu arasındaki düşmanlık yoğunlaştı (Andişmand, 2012).

İslami Birlik Partisi(Hizb-i Vahdet-i İslâmî-yi Afganistan), 2011'de Taliban hükümetinin düşmesi ve Hamid Karzai liderliğinde hükümetin kurulmasının ardından, daha da bölündü (Etilaatroz, 2015). Halili liderliğindeki Mazari partisi, üç gruba ayrıldı: Karim Halili liderliğindeki Afganistan İslami Birlik Partisi, Mohammad Mohakik liderliğindeki Afganistan Halkının İslami Birlik Partisi ve Erfani Yakavelangi liderliğindeki Afganistan Milleti İslami Birlik Partisi. Akbari fraksiyonunun Vahdat partisi de, iki fraksiyona bölündü: Akbari liderliğindeki Akbari fraksiyonu ve Mostafa Kazemi liderliğindeki Hizb-i İktidar-ı Milli-yi Afganistan. (Andişmand M. , 2012) Söz konusu bölünmeye rağmen İran'ın yoğun desteğiyle Hizb-i Vahdet-i İslâmî-yi Afganistan, ülke siyasetinde önemli bir yer tutmaya devam etmektedir. (Koç, 2018)

2.7.2.3. Harekat-ı İslami-yi Afganistan (Şeyh Muhammed Asıf Mohseni)

Harekat-ı İslami-yi Afganistan, 1979'da **Muhammed Asıf Mohseni** tarafından kuruldu. Mohseni 1936'da Kandahar'da doğdu ve Şii Kızılbaş'tır. Mohseni, Irak'taki Huvze yi İlmiye yi Necef'te on yıldan fazla bir süre din bilimi okudu ve Afganistan'da Halk Demokratik Partisi'nin iktidarından sonra, 1979'da Tahran'da İslami Hareketi kurdu.

Hadi Hosroşahi, Mohammad Asıf Mohseni liderliğindeki İslami Hareketin nasıl kurulduğunu şöyle anlatıyor: "Kum'daki (İran) bir grup Afgan alimler, uzun tartışmalardan sonra, cihadı düzenlemesi için Suriye'de bulunan Şeyh Asıf Mohseni'yi Kum'a davet etmeyi kabul ettiler. Mohseni de Ulemanın bu telgrafından sonra, Şam'dan Kum'a gitmek üzere ayrıldı ve 8 Nisan 1979'da Afganistan İslami Hareketi'ni kurdu ve ilan etti ve ilk adımda, yaptığı açıklamada, (Taraki komünist rejime karşı) silahlı

mücadelenin yoğunlaştırılması çağrısında bulundu." Hosroşahi bu yazının devamında, Afganistan İslami Hareketi'ni, Afganistan'da ilk Şii partisi olarak tanıtıyor: "Aslında Afganistan İslami Hareketi ilk Şii partisi olarak ortaya çıktı ve ülke içinde silahlı bir mücadeleyi geliştirdi ..." (Hosroşahi, 1991, ss. 23-24).

Asıf Mohseni, kendini (**Ayetullah**) olarak gören tek Afgandır. Muhammed Asıf Mohseni İslami Hareketi, başlangıçta, İran ile ilişkilendirilmek yerine, daha çok bir Afgan ulusal partisiydi (Mesdak, 2011, s. 606).

Rava'ya göre Mohseni'nin İslami Hareketi, Sovyetlerle gerçekten savaştan, tek Şii partisiydi: Şeyh Asıf Mohseni Kandahari tarafından kurulan bu parti, üyelerini herhangi bir etnik grubundan olursa olsun eğitilmiş ve siyasete aşina Şiiler arasından seçiyor: Özellikle Kızılbaş, Hazaralar ve Peştunlar arasından. Bu parti, Sovyetlerle gerçekten savaştan tek Şii partisidir. İdeolojik açıdan bakıldığında, ılımlı İslam'ı takip etmektedir. Mohseni, İranlı ayetullahlarla iyi ilişkilere sahiptir. Ancak muhafızlarla ve İmam Humeyni'nin etrafındakilerle ilişkileri gergindir.... 1979'dan beri Kum'da yaşamasına rağmen, İmam Humeyni çevresindekiler tarafından şüpheleniliyor. 1984'te İslami Hareket Pakistan'ın Kuetta kentine taşınmaya karar verdi.

Asıf Mohseni, Afganistan'da Mücahit gruplar arasındaki iç savaşa karşı olduğunu resmen ilan etti. Ve savaşta var olan Mücahit grupları uzlaştırmak için çabalar sarf etti. Ancak bu çabalar başarılı olmadı (BBCperson, 2019). Mohseni 1997 yılında Pakistan'dan İran'a gitti, ve orada dini dersleri verdi ve Taliban'ın düşüşünden sonra Kabil'e döndü. Mohseni, Şii ve Sünni mezhepleri arasındaki farklılıkları kışkırtmaya çalışıyordu. Kabil'de Hatam al-Nabiin Medresesi olarak bilinen büyük bir medrese inşa etti. Asıl amacı İslam kültürünün tanıtımı olduğu söylenen bir *Tamaddun* televizyon ağı olan Hatem el-Nabiin Üniversitesi'nin kurulmasının yanı sıra, Afganistan Şii Ulema Konseyi'nin kurulması ve Afganistan İslam Kardeşleri Konseyi'nin kurulması da büyük eserleri arasındadır (Şayan, 2019). Asıf Mohseni dini, siyasi ve hukuksal konularda 65'den fazla kitabın yazarıdır (Andişmand, 2012). Mohammad Asıf Mohseni 5 Ağustos 2019'da 84 yaşında hastalık nedeniyle öldü (BBCperson, 2019).

2.8. Afganistan'ın Sovyet (SSCB) İşgali ve Yeni Bir Dönem

Hafızullah Amin tarafından **Taraki**'nin öldürdükten sonra, Sovyetler Birliği (SSCB) 27 Aralık 1979'da Afganistan'ı işgal etti. Halk Demokratik Partisi hükümet başkanı *Hafızullah Emin*i öldürdü ve partinin bir diğer lideri **Babrak Karmal** sandalyeye oturttu.

SSCB müdahalesi ile iktidara gelen ve Afganistanın cumhurbaşkanı olarak işini başlayan Demokrat Halk Partisi "*Parçam*" fraksiyonun liderlerinden biri, *Babrak Karmal* 27 Aralık 1979 akşamı yabancı bir radyo frekansında yaptığı konuşmada, Hafızullah Emin'in iktidarının sona erdiğini duyurdu (Bahtiyari, 2015, s. 168). Afganistan'ın Sovyet güçleri tarafından işgali ve Kabil'de iktidar değişikliği hala dünya haberlerindeydi. Sovyet yetkilileri de Afganistan'a müdahalelerini haklı çıkarmaya çalışıyordu (Tanin, 2015, ss. 293-294).

Cem'iyet-i İslâmî Afganistan yazarlarından **Hafız Mansur**, Sovyetlerin Afganistan'ı işgalinin nedenlerini üç noktada ele alıyor: 1. Komünist ideolojinin yayılması. 2.Stratejik hedeflere yaklaşımı. 3. Kabil'deki komünist rejimin düşüşünü önlenmesi (Mansur, 1992, s. 25). 120.000 donanımlı silahlı kuvvetiyle Sovyet Kızıl Ordusu, uluslararası standartlara ve anlaşmalara bakmaksızın Afganistan'ı karadan ve havadan saldırarak işgal etti. Afganistan'daki Sovyet işgali, tüm küresel denklemleri altüst etti ve iki süper gücü (ABD ve Sovyet) birbirine düşürdü. Afganistan'ın işgali, dünyadaki tüm barışsever ülkeler tarafından kınandı (Maşuof, 2017, s. 67).

Sovyetlerin Afganistan'ı işgali dünya çapında güçlü bir tepkiye neden oldu. ABD, Sovyetler Birliği'ne karşı çıkan ve saldırıyı kınayan ilk ülke oldu. ve ABD'nin Devlet Başkanı **Jimmy Carter** şöyle söyledi: "*Sovyetler Birliği bu eylem için ağır bir bedel ödeyecektir!*" (Sultani, 2016, s. 89). Arap ülkeleri de sert tepki gösterdi. Sovyet Birliğinin Afganistan'dan koşulsuz geri çekilmesini talep ettiler. 1980 yılının Ocak ayının başlarında, BM Güvenlik Konseyi, Sovyet Birliğinin Afganistan'dan çekilmesi çağrısında bulunan acil durum toplantısı düzenledi (Maşuof, 2017, s. 67).

İşgalin ilk günlerinde ABD Başkanı *Jimmy Carter*, bir dizi sembolik eylemle SSCB'ye karşı ekonomik yaptırımlar ilan etti ve Moskova'daki 1980 Olimpiyat Oyunlarına

katılmama kararı aldı. Başkan Carter'ın ulusal güvenlik danışmanı **Zbigniew Brzezinski** şöyle söylüyor:

"Sovyet birliği Afganistan'a girdiğinde, benim görüşüm kabul edildi. Ve böylece, Soğuk Savaş tüm dönemlerinde ilk kez, aktif olarak Sovyet kuvvetlerine karşı silahlı bir direnişi desteklemeye başladık. Bu direniş hareketinin hedefi artık Kızıl Ordu askerleri oldu ve biz de bu saldırılara dolaylı olarak dahil olduk.... "(Tanin, 2015, ss. 294-295).

Sovyet güçleri 27 Aralık 1979'da Afganistan'a girip Babrak Karmal'ı Kabil hükümetine yerleştirdiğinde, Afganistan ülme ve Rohaniler sert tepki gösterdi. 1980'lerin başında Suudi Arabistan'da bir İslam İşbirliği Konferansı toplantısı düzenlendi ve Afganistan'ın Sovyet işgalini kınayarak cihat fetvasını verdiler (Şams, 2014, ss. 115-116). Andışmand'a göre, Demokratik Halk Partisi'ne karşı İslami partilerin veya örgütlerin savaşı, Sovyet askeri işgalinden sonar, **Cihat** olarak meşhur oldu. Sovyet işgaline karşı direnişçi ve savaşçılar **Mücahit** olarak bilinmeye başladı. Cihat ve Mücahidler dünyanın farklı ülkeleri tarafından geniş çapta desteklendi.

2.8.1. Afgan Halkının İşgalı Karşı Direnişi ve Cihadın Başlaması

Sovyet ordusu, büyük bir panik yaratmıştı. Bu ordu, şiddeti ve acımasızlığı ile biliniyordu. Kızıl Ordu askerinin gelişi, Afgan halkının ayaklanmasına yol açtı. Siyasi ve İslami partiler birbiri ardına savaş alanına girdiler ve Afgan halkının mücadelelerini şekillendirdiler.

Mücahitler'in silahlı grupları, Sovyet işgali sırasında, birçok kırsal alanı ve otoyolları kontrol ediyordu; ancak Sovyet işgalı, Afgan halkın milli ruhunu ve İslami duyguları harekete geçirerek, daha fazla gücün Mücahitlerin saflarına katılmasına neden oldu. Sovyet güçlerine ve Kabil rejimine karşı savaş yoğunlaştı ve her geçen gün Mücahiter daha fazla tecrübe ve tesis kazanıyorlardı (Tanin, 2015, s. 317).

Afganistan'daki savaşı, çeşitli İslami örgütler tarafından yönetiliyordu. Her vilayet ve her bölgede **Cihad Cephesi Emiri** olarak bilinen bir savaş komutanı vardı. Sovyet güçlerine karşı Afgan cihadında cihatçı örgütler benzer bir rol oynamadı. Şii İslami partilerin savaşı ve faaliyetleri, Afganistan'ın merkezi bölgeleri (Hazaracat) ile sınırlıydı. Peşaver'deki yedi Sünni partiden iki örgüt: Gülbuddin Hikmetyar

liderliğindeki Hizb-i İslâmî ve Burhanuddin Rabbani liderliğindeki Cem'iyet-i İslâmî, Afganistan'da büyük bir varlığa sahipti. Savaşçıların (veya Mücahid) güçlerinin çoğu bu iki örgütle bağlantılıydı (Andışmand, 2012, s. 99).

1986-1988yılları arasında Pakistan'da BBC'yi temsil eden **George Arney**, Afganların Sovyet işgalcilerle savaşı hakkında şöyle yazıyor: " BBC'nin temsilcisi olarak Pakistan'a gittiğimde, Afganistan'da savaş yoğun bir şekilde devam ediyordu. Yüzbinlerce Afgan'ın öldürülmesi ve beş milyon kişinin komşu ülkelere göçetmesi, çatışmanın ciddiyetini gösterebilirdi. Böyle bir durumda ziyaretçilere neden savaş ettiklerini sormak çok mantıksız olur. Afganların çoğu en az bir aile üyesini kaybetmişti. Peşaver'de gerilla komutanı Hamid Gül ile tanıştığımda bana ailesinden 22 kişiyi kaybettiğini söyledi. Bazı ailelerden sadece bir kişi kalmıştı... Afganlar, vatanına ve halklarına savaş açan bir rejimden nefret ediyorlardı. Dolayısıyla, hükümete (Kabil'in komünist hükümetine) karşı nefret ve intikam duyguları iç içe geçmişti" (Arney, 2003, s. 115).

Savaşın şiddetlenmesi, Mücahitler'nin ana cephelerini yıkmak isteyen Sovyet güçleri, sert davranmaya mecbur ediyordu. Bu cephelerden biri, Sovyet güçlerinin on iki kez kontrolü ele geçirmeye çalıştığı, Kabil'in kuzeydoğusundaki **Pancşir Vadisi** idi. Pancşir Vadisi'ndeki direniş hareketini yöneten **Komutan Ahmed Şah Mesud**, o yıllarda Sovyet güçlerine karşı çıkan savaş ateşinin onları kovulana kadar canlı tutulması gerektiğine inanıyordu:

"....Başarı, Afganistan'da savaşı Ruslara karşı olabildiğince yoğunlaştırabilmemizdir. İşte o zaman Ruslar Afganistan'ı terk etmeye veya en azından müzakere etmeye istekli olabilir." (Tanin, 2015, ss. 318-319).

Ancak, Ahmed Şah Mesud, 1982 yazında Sovyet güçleriyle 1984 baharına kadar süren bir ateşkes anlaşması imzaladı. Tanınmış bir komutan ve Cem'iyet-i İslâmî Afganistan üyesi olan **Ahmed Şah Mesud**, mücahit örgütlerinin en ünlü ve eşsiz komutanlarından biriydi. Afganistan'da Cem'iyet-i İslâmî'den yarı bağımsız bir askeri-politik organizasyon olan **Şura-i-Nezar'ı** (Farsça: **شوراء نظر**) kurdu. Ahmed Şah Mesud'un Sovyet güçleriyle bu ateşkes, 1980'lerde İslami-cihadi örgütler ve Mücahitler'in yabancı destekçileri arasında en tartışmalı konulardan biriydi. Özellikle Gülbuddin Hikmetyar liderliğindeki Hizb-i İslâmî ve Pakistan hükümeti, ateşkese karşı çıktı ve ateşkese cihat

ve Mchidlere ihanet olarak nitelendirdi. Ancak Mesud, ateşkesi önemli başarılarla sahip iyi bir fırsat olarak görüyordu (Andışmand, 2012, s. 100).

Bir milyondan fazla sivilı öldüren ve yaklaşık 3 milyonu yaralayan eski Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali, ülkede kanlı ve bitmeyen bir savaşın başlangıcıydı. İşgal sırasında Sovyetler Birliği, birçok Afgan'ın zihninde hala var olan zulüm, işkence ve katliamlara dair acı hatıralar bıraktı. Afganistan'da çözlmemiş birçok sorunun kaynağı olan bu işgal, milyonlarca sivilin hayatını etkiledi. Modern tarihin en büyük insanlık trajedilerinden biri olan sivil kayıplara ek olarak, 5 milyondan fazla Afgan, evlerini terk etmek ve Pakistan ve İran gibi komşu ülkelere göç etmek zorunda kaldı. Çoğu kadın ve çocuk olmak üzere, yaklaşık 3 milyon mlteci, Pakistan'daki mlteci kamplarında ve İran'da da 2 milyondan fazla mlteci yaşam mücadelesi vermek zorunda kaldı (AnadoluAjansı, 2020).

Afganistan'daki Rus işgaline karşı silahlı direniş, giderek toplumsal desteğini pekiştirdi ve tüm Afgan halkı direnişe destek verdi. Afgan halkı çetin şartlarda uzun yıllar kararlı bir direniş gösterdi. Bu giderek Sovyet askeri yetkilileri yeniden düşünmeye ve Afgan mchitlerine karşı hezimete uğrayan Rusya, 1986'dan itibaren yenilmez ordu diye anılan Kızıl Orduyu geri çekmeye başladı. Kızıl Ordunun geri çekilmesinden sonra Babrak Karmal indirildi ve yerine **Dr. Necibullah** getirildi. Nihayet Ruslar bu yöntemlerin hiç birinin işe yaramadığını, Afganistan'ın Kabil vilayeti dışında bütün bölgelerin mchitlerin kontrolüne geçtiğini görünce Mayıs 1988 tarihinde geri çekilme kararı alarak askerlerini geri çekmeye başladı. Necibullah mchitlerle uzlaşma yoluna gitmeye çalıştıysa da mchitler anlaşmayı kabul etmediler. (Koç, 2018) Kasım 1986'da Dr. Nacibullah yeni bir anayasayı kabul etti. Bu yeni anayasasında "**Demokratik**" kelimesinin "**Afganistan Demokratik Cumhuriyeti**"nden kaldırılmıştı. Necibullah ayrıca, adı **Vatan Partisi** olarak değiştirilen **Afganistan Demokratik Halk Partisi**'nin ikinci parti kongresinde şunları duyurdu: Sovyet birliklerinin Afganistan'a girişı Afganistan'ın ulusal çıkarlarına yardımcı olmadı.... (Giustozzi, 2013, ss. 174-178).

Necibullah'ın en önemli komutanı olan Özbek asıllı **Raşid Dostum**, Cemiyet-i İslâmînin silahlı kanat lideri **Ahmed Şah Mesud**'la anlaştıktan sonra, Mchitler 17 Nisanda Kabil'i ele geçirdi. Böylelikle Afganistan'da 24 Mayıs 1979'da başlayan SSCB işgali 17 Mayıs 1992'de fiilen sona ermiş oldu. SSCB'nin Afganistan işgal ettiği 10 yıllık süre

içerisinde; yüz binlerce kişi hayatını kaybetmiş, bir o kadarı sakat kalmıştır. Milyonlarca Afganlı iltica etmiş, binlercesi ülke içinde yerinden olmuş, ormanlar, yollar, altyapı, sağlık kurumları büyük hasar görmüştür (Koç, 2018).

2.9. Afgan Cihadı ve Dış Destek

Sovyetlerin Afganistanı işgali, Afgan halkının sert ve geniş tepkisine yol açtığı gibi geniş günya kamuoyu ve islam ülkeri tarafından da nefretle karşılanmıştı. Bu da Afgan cihadına geniş bir desteğe yol açmıştı. Mücahitleri destekleyen ülkeler arasında, Amerika Birleşik Devletler, Sovyetler Birliği'nin rakibi ve Batı dünyasının lideri olarak, tüm Batılı ve İslami müttefiklerinin işbirliği ve desteği ile ve nitekim İslam ülkeleri arasında da, Suudi Arabistan, Pakistan ve İran ile komünist Çin, Afganistan'ın Sovyet güçlerine ve onların destekli hükümetine karşı savaşının ve cihadının en büyük destekçileriydi. Afgan Mücahitlerin savaşını desteklemede önemli ve şaşırtıcı bir nokta da, farklı ve hatta düşman ülkeler ve devletlerin işbirliğiydi. Ancak Afgan savaşı ve cihadı desteklemek için ortak noktası, ortak düşman olarak Sovyetler Birliği'ne ve Rus komünizmine muhalefeti idi. Afganistan'a en yakın desteği veren önemli bir komşu ülke Pakistan'dır. Pakistan'ın verdiği destek ve oynadığı rol aşağıda ele alınacaktır.

2.9.1. Pakistan

Pakistan, Afgan cihadının en büyük destekçilerinden biriydi. Pakistan ve Afganistan arasındaki ana çatışmanın kaynağı olan *Durand Hattı* yakınlarındaki Sovyet güçlerinin varlığı, Pakistan'ın yönetici generalleri için bir endişe ve tehdit kaynağıydı. Pakistan'ın dış politika araştırmacısı *Dr. Hassan Askari Razavi*, şöyle yazıyor: Pakistan, Sovyet birliklerinin Afganistan'dan çekilmesi çağrısında bulunup Sovyet birliklerini Afganistan'dan sürmek için, "Afgan Mücahidleri" olarak bilinen anti-Sovyet savaşçıları destekledi.

Afganistan ile Pakistan arasındaki gerilimler, aslında 1947'de Pakistan adında yeni bir ülkenin kurulmasına kadar uzanan *Durand Hattı*'n meselesidir (Mohammadi, 2018, s. 55). Zira, Afganistan Pakistan'ın Birleşmiş Milletler üyeliğine karşı çıktı. ve Pakistan'ın Afganistan'daki ana ilgisi, Afgan Devlet Başkanı Muhammed Davud Han tarafından "*Peştunistan*" meselesinin gündeme getirilmesinden sonra çıktı (Şirzad, 2014, s. 21).

Afganistan ile Pakistan arasındaki ilişkiler, Muhammed Davut Han'ın yönetimi sırasında büyük ölçüde kötüleşti. 4 Mayıs 1955'te Davut Han Pakistan'a karşı savaş için seferberlik ilan etti. Ancak 28 Temmuz 1955'te Suudi Arabistan'ın arabuluculuğuyla kriz durumu çözümlendi (Mohammadi, 2018, s. 167).

Pakistan, Sovyet askeri işgalinden sonra, Afganistan'ı yeni bir siyasi ve askeri pozisyonda buldu. Yüzbinlerce Afgan, özellikle Afganistan'ın güney ve doğu illerinden akın akın Pakistan'a göç ettiler. Göçmen sayısı 1980'lerin sonunda üç milyonu aştı. Bu da bir yandan Pakistan için bir endişe nedeniydi ve ama bir yandan da bir fırsattı. Pakistan'ın Afganistan'daki İslami hareket üzerindeki etkisi de, bu fırsatın ana kaynağıydı. Pakistan hükümeti Mücahidlerin savaşını destekleyerek aslında düşmanına (Afgan hükümeti) karşı savaşmaya başladı.

Bruce Riedel, "Deadly Embrace/Ölümcül Kucaklaşma" adlı kitabında Pakistan hükümetinin Afgan Mücahidlere verdiği destek hakkında şöyle yazıyor: "Zia (Pakistan Başbakanı **Ziya-ül-Hak**) Sovyet birliklerinin Afganistan'a girdiğini duyar duymaz, **General Ahtar Rahman**'ı Afganistan'daki anti-komünist isyancıları (Mücahidler) güçlendirmek için yardım isteyen acil bir mesajla **Riyad**'a (Suudi Arabistan) gönderdi. Prens **Türki el faysal**'a göre, **Kral Fahd** hızlı kabul etti ve **Türki** liderliğindeki Kamu İstihbarat Servisi'ni (**GID**), **ISI** ile yakın temas halinde, Mücahitlerin desteklenmesi için finansman sağlamak üzere görevlendirdi. Suudiler ve Pakistanlılar yakında başka bir ortak da bulacaklar: **CIA**. **ISI-GID** ittifakının üçlü işbirliğinin genişlemesinden önce de var olduğu unutulmamalıdır." (Riedel, 2012, ss. 71-72)

Pakistanlı generaller, İslami örgütleri ve Afgan savaşçıların erişimi ve kontrolü vardı. Ve onlar için Batılı ve Doğulu destekçilerden silah ve sermaye topluyorlardı. İran'da kralık rejimin çöküşü ve ABD'ye karşı **İslam Cumhuriyeti**'nin kurulması da, Pakistan için başka bir nimetti. Bu, ABD ve Batı'yı Afganistan meselesinde, Pakistan hükümetin arkasına durmaya zorunlu duruma getirdi. Özellikle Pakistan Başbakanı General **Ziya-ül-Hak** için altın bir fırsat sağladı. Pakistan'ın askeri lideri Ziya-ül-Hak, Mücahidlerin Sovyet güçlerine ve Afganistan Demokratik Partisi hükümetine karşı savaşın desteklenmesinde kilit rol oynadı. Öyle ki kıdemli bir CIA çalışanı şöyle yazıyor: **Zia olmasaydı Afganistan'da ne savaş olurdu ne de mücahitler galib gelirdi**" (Andişmand M. , 2012, s. 107-108). Zira, başkan (Ziya-ül-Hak) Pakistan'ın son derece

tehlikeli bir durumla karşı karşıya olduğunu biliyordu. Doğu tarafında, 800 milyonluk Hindu ile düşmanı Hindistan vardı. Halbuki şimdi batıda da *Kızıl Kuvvetler* Afganistan'ı işgal etmişti ve iki düşman (Hindistan ve Afganistan) arasında Pakistan'ın haritadan çıkarılma olasılığı görünür hale gelmişti (DegarwalYusuf, 2019, s. 16).

Amerikalı yazarı **Steve Col** "Ghost Wars/ Hayalet Savaşları" kitabında, "CIA, Mücahidlere Pakistan üzerinden yardım ulaştırmakla görevlendirildi ve o örgüt, işbirliği için Pakistan'ın bu alanda tüm koşullarını kabul etti. Diğer bir deyişle, CIA Mücahitler ile değil, yalnızca Pakistan istihbaratıyla temas kuryordu" (Steve Col, 2016, s. 53).

Pakistan'ın Afgan Mücahidleri desteklemedeki hedeflerinden biri, Kabil'de Pakistan'ın kontrol edeceği ve artık **Özgür Peştunistan⁹** davasını⁹ sahiplenmeyeceği bir hükümet kurmaktı (Fayaz, 2008, s. 163). İslam dünyası ve Orta Doğu konusunda uzman ve İngiliz ajanslarında haber koordinatörü ve Afganistan konusunda uzman olan **Peter Marsden**, General *Ziya-ül-Hak*'ın talepleri hakkında, "Ziya-ül-Hak'ın hayali, Kabil'de Pakistan'ın kontrol edeceği bir hükümet kurmaktı. Bunun arkasındaki strateji, Pakistan'ı savunmak için çok önemliydi. Bu hedefler, askeri bir denge kurmak ve Pakistan'dan Orta Asya'ya uzanan bir İslami cephe oluşturarak Hindistan'a karşı stratejik bir bölge kurmaktı" (Marsden, 2000, s. 35).

George Arney de, Pakistan hükümetinin Afgan cihadını destekleme hedefi konusunda benzer bir görüşe sahiptir: Onun (Ziya-ül-Hak), Komünistlere karşı savaşındaki nihai hedefi Kabil rejiminin düşmesi değildi, belki bunun yerine Kabil'de Mücahidler aracılığıyla Pakistan'ın yardımına minnettar olacak ve İslami bir konfederasyona katılacak bir hükümet kurmasını istiyordu" (Arney, 2003, s. 156).

1980'lerde ABD Dışişleri Bakanlığı'nın danışmanlarından **Zalmai Halilzad**:

"Afganistan konusunda ABD-Pakistan işbirliğinin ana yönleri şunlardı: Birincisi, Amerika Birleşik Devletleri bazı ülkelerden işbirliğini çekmede önemli bir rol oynadı. Bu bakımdan Suudi Arabistan'ın payı özellikle önemliydi çünkü mücahidlere yardım etmek için askeri harcamaların neredeyse yarısı bu ülke tarafından ödendi. İkincisi, Birleşik Devletler mücahidler için silah satın almak ve onları Pakistan'a teslim etmekle

⁹ Peştunistan (Peştuca: پښتونستان), Peştun kültürünün, dilinin ve kimliğin temel alındığı günümüz Afganistan ve Pakistan'daki yerli Peştun halkının yaşadığı bir coğrafi bölgedir. Tarihsel olarak bölge için Peştunhva veya Afganistan adı da kullanılmaktadır.

uğraşıyordu. Üçüncüsü, Amerika Birleşik Devletleri Pakistan'a daha fazla güven vermek için Pakistan ile ilişkilerini güçlendirdi. Pakistan ve ABD, Afganistan'daki uluslararası ve siyasi konularda işbirliğini de artırdı. Özellikle Birleşmiş Milletler'deki Afganistanla ilgili tartışmalarında ve siyasi bir çözüm bulma tartışmalarında ve çabalarında, Amerika Birleşik Devletleri ile Pakistan arasındaki anlaşmanın temeli, Amerika Birleşik Devletleri'nin Mücahitlere yardım etmeyi kabul etmesi ve Pakistan'ın yardımın Mücahitler'e ulaşmasına izin vermesi idi. Ancak Amerika Birleşik Devletleri, Pakistan'ın bir rol oynayabilmesi için Pakistan'a yardımın dağıtımında büyük ölçüde özgürlük sağlamayı kabul etti." (Tanin, 2015, ss. 314-315).

Pakistan'ın Mücahit savaşçılarına silah dağıtımı, bu ülkeyi(Pakistan), özellikle de askeri istihbarat servisi (ISI), Afganistan'ın savaşını ve gelecekteki politikalarını etkilemekte özgür bıraktı. Pakistan da, bu fırsatı kullanarak, direniş hareketinde kendisine yakın grupları güçlendirmeye çalıştı.

Pakistan'dan sonar Afganistan'a en fazla destek olan ikinci ülke Suudi Arabistan'dı. Bu ülkenin Afganistan işgaline karşı tutumu aşağıda incelenecektir.

2.9.2. Suudi Arabistan

Afganistan'da iktidardaki komünist rejime karşı olan güçlere Müslüman dünyasının desteği, dünyadaki tüm Müslümanlar tarafından dini bir zorunluluk olarak görülüyordu (Nadaf, 2002, s. 44). Direnişin en başından itibaren Arap ülkeleri ve hareketleri, Mücahidlerin büyük destekçileri olarak ortaya çıktılar. Binlerce Arap savaşçı (Mücahit), savaş meydanlarında Mücahidlerin saflarına katıldı. Suudi Arabistan, Mücahitler'e en büyük bağışçı İslam ülkesi oldu.

SteveCol Suudi Arabistan'ın Afgan Mücahidlere verdiği destekle ilgili şöyle yazıyor: Marksizme çok düşman olan Suudi kraliyet ailesi, Moskova ile diplomatik ilişki kurmamıştı. Suudi hükümeti, (Afganistan'da) Sovyet karşıtı faaliyetlerde on yıl boyunca **CIA** ile işbirliği yaptı. Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesiyle, **Türk Faysal** (Suudi istihbarat servisinin başı) Pakistan ile ilişkiler kurdu. Temmuz 1980'de Türkiye Faysal, ülkesinin Mücahitler'e yardım edeceğini kabul etti. Suudi Arabistan her yıl, anlaşmaya üzerinde varılan meblağı Washington'daki Suudi büyükelçiliğine gönderirdi ve daha sonra Suudi Arabistan'ın ABD Büyükelçisi **Prens Bandar** tarafından İsviçre'deki **CIA** banka hesabına aktarılırdı. **CIA**, bu banka hesabını silah ve mühimmat

satın almak için kullanıyordu. Türki Faysal, Mücahidlere yardım etmekle çok ilgilendiğinden dolayı, ayda beş defaya kadar Pakistan'a gidiyordu. Ve Afganistan'a girmeyi de reddetmiyordu (Stevecon, 2016, ss. 72-73).

Suudi Arabistan'ın rolü, cihada ve Mücahidlere mali destek sağlamakla sınırlı değildi. Arap ülkelerinden Pakistan ve Afganistan'a binlerce *Arap İslamcı savaşçının* gelişi, Suudi Arabistan'ın Afganistan'daki savaş ve cihaddaki yardımının bir başka parçasıydı. On ila yirmi bin arasında genç Mücahit farklı Arap ülkelerinden Afganistan'daki cihada katıldılar. Bu Arap savaşçılar daha sonra *Afgan Araplar* veya *Arap Afganlar* olarak meşhur oldular. Pakistan gibi Suudi Arabistan da, Mücahidler arasında en sevdiği ve kendine en yakın grubu güçlendiriyordu.

Afgan halkının Sovyetler Birliği'ne karşı cihadının en önemli destekçisi Amerika Birleşik Devletleri oldu. Aşağıda ABD desteği ele alınıp analiz edilecektir.

2.9.3. Amerika Birleşik Devletleri ve Mücahitler

Afganistan'ın ABD ile gayrı resmi ilişkileri, iki yüzyılı aşkın bir geçmişe dayanıyor (Stanakzai, 2010, s. 4). Afganistan ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilişkiler yirminci yüzyıla sınırlı kalmasa da bu dönem Afganistan'daki siyasi yaşamın en temel dönemlerinden biridir (Tamanna, 2008, s. 99). Zira, Amerika Birleşik Devletleri 1980'lerde Afgan cihadının ve mücahitlerin büyük bir destekçisiydi. O yıllarda Amerikalılar, ateist komünistlere ve İslam düşmanına karşı savaşan Mücahitleri "Kurtuluş Güçleri" olarak adlandırılıyordu.

Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği'nin dünya çapındaki ilerlemelerini, ulusal çıkarlarına ciddi bir tehdit olarak görüyordu (Maşuof, 2017, s. 157). Sovyetlerin Afganistan'ı işgalinden sonra, Amerika Birleşik Devletleri önce Kabil'deki büyükelçiliğini kapattı ve dikkatini İslami örgütlere ve Mücahidlere çevirdi (Andişmand M. , 2012, s. 130). Afganistan'ın işgalinden 26 gün sonra, 23 Ocak 1980'de siyasi doktrinini anlatan *Jimmy Carter*, Afganistan'ın işgalini II.Dünya Savaşı'ndan bu yana barışa yönelik en ciddi tehdit olarak nitelendirdi (Harrison, 2000, s. 64).

ABD'nin Mücahitler'e askeri ve mali desteğinde kilit bir figür, Cumhurbaşkanı Carter'ın ulusal güvenlik danışmanı *Zbigniew Brzezinski* idi. Ülkesi Sovyet işgalinden sonra,

Amerika Birleşik Devletleri'ne göç eden Polonyalı bir göçmenin oğlu olan **Brzezinski**, cumhurbaşkanına Mücahitler'e yapılacak yardımı onaylamasını tavsiye etti. **Brzezinski**'ye göre bu, Üçüncü Dünyasın'da Sovyetler Birliği'ni utandırmak ve **Vietnam Savaşı**'nın intikamını almak için iyi bir fırsattı. Brzezinski ayrıca, Carter'ı Pakistan'a Mücahidlere yardım etmesi için, baskı yapmaya çağırdı. Çin ve İslam ülkelerinin Mücahitler'i desteklemeye teşvik edilmesi gerektiğini söyleyordu. (Steveol, 2016, s. 45) ABD yardımı, Sovyetlerin Afganistan'ı işgalinden bir gün sonra gizlice başlatıldı (Maşuof, 2017, s. 160). Ancak **Bruce Riede**, ABD'nin hükümet karşıtı isyancılara yardımının Sovyet işgalinden önce başladığına inanıyor: **Carter**, Temmuz 1979'da, (Sovyet işgalinden altı ay önce), **CIA**'nın Kabil'deki anti-komünist isyancılara yardım sağlamasına önderlik etti. Bağışlar, reklam desteği ve makul miktarda para içeriyordu (Riedel, 2012, s. 78).

Jimmy Carter'dan sonra **Ronald Reagan**, Amerika Birleşik Devletleri Cumhurbaşkanı oldu. Sovyetler Birliği'ne muhalefet eden ABD'nin en ciddi başkanlarından biriydi. **CIA** başkanı **William Casey**, **Reagan** yönetiminde, Reagan gibi Sovyet sistemine karşı çıkan yüksek rütbeli bir figürdü. **Brzezinski** gibi Sovyetler Birliği'ne ve komünizme düşman olan **William Casey**, Başkan Reagan'ın Sovyet güçleriyle savaşıma ve Afgan Mücahidleri destekleme vizyonunu şekillendirdi.

1980'lerin ikinci yarısında, Amerika Birleşik Devletleri Mücahitler'e silah desteği politikasını, gayr-ı resmiliyetten kamu ve resmi desteğe çevirdi. Bu yıllarda, Amerikan personeli, özellikle **CIA** ajanları, İslami örgütlerin liderleri ve komutanları ile doğrudan ve açık temas halindeydi. Başkan da dahil olmak üzere üst düzey ABD hükümet yetkilileri, Mücahitler liderleriyle görüşmeler yaptılar. 1 Nisan 1986'da ABD Başkanı **Ronald Reagan**, Burhanuddin Rabbani liderliğindeki mücahit örgütün beş lideriyle **Beyaz Saray**'da bir araya geldi. **Hikmetyar** ve **Sayyaf** görüşmede bulunmadılar ve toplantıya karşı olduklarını ifade ettiler (Andişmand, 2012, s. 135). 1986 sonbaharında Amerika Birleşik Devletleri, **ISI** aracılığıyla cihatçı örgütlere ve bazı cihatçı komutanlara **Stinger** füzelerini sağladı. Bu füzeler Sovyetler Birliği'nin yenilgisinde önemli rol oynadı. ABD desteği sadece doğrudan destekle sınırlı kalmadı. Özgür dünya lideri konumunu kullanarak geniş dünya kamuoyunun desteğini sağlamakta belirleyici önemde rol onaydı.

Aşağıda Afgan cihadının bir başka destekçisi İran'ın Afgan cihadı karşısında tutumu incelenecektir.

2.9.4. İran ve Afgan Cihadı

İmam Humeyni liderliğindeki İran İslam Devrimi'nin zaferi, Afganistan'daki Şiiler için iyi bir ilham kaynağı oldu. Afganistan'daki Şiilerin tüm siyasi hareketleri ve cihatçı örgütleri esas olarak İran'da çekirdeklenmiş ve kurulmuştur. Sünni cihatçı örgütler çoğunlukla Pakistan'da kurulduğu gibi Şii kökenli İslami örgütler İran tarafından desteklendi.

Andişmand'a göre, İran İslam Cumhuriyeti, Sovyetler Birliği'ne karşı savaşta, Afgan Mücahidlerin zayıf destekçilerinden biriydi: İran İslam Cumhuriyeti lideri **Ayetullah Humeyni**, Sovyet büyükelçisi ile yaptığı görüşmede askeri saldırıyı yanlış olarak nitelendirdi. Daha sonra Sovyet büyükelçisiyle görüşmesi hakkında şöyle söyledi: "Sovyet büyükelçisinin bana geldiği gün, Afgan hükümetinin Sovyetlerin oraya asker göndermesini istediğini söyledi, Ona, bunun Sovyetlerin yaptığı bir hata olduğunu söyledim. Elbette, Sovyet hükümeti Afganistan'ı ele geçirebilir, ancak oraya yerleşemez, Afganistan'ı alıp belli bir istikrar verebileceğinizi düşünüyorsanız, bu bir hayaldir " (Andişmand, 2012, s. 139).

İran, Afgan cihad yıllarında çeşitli gruplarla ilişkilendirilmiştir. En çok Hazara Şiilerin halkı ile tanışmış oldu. İran'da ofisi olmayan pek az mücahit grup vardı. Ancak İran'ın politikasını bir grup Şii'nin haklarını savunmakla sınırlamak, İran'ın Afganistan'ın çeşitli grupları arasında yeterince kabul görmesini engelledi (Pehlevan, 2015, ss. 147-148).

1989'dan sonra mücahit örgütler, Mücahitlerin hükümetini kurulurken, İran'ın desteklediği sekiz cihatçı örgüt, Pakistan merkezli Sünni örgütlerle rekabet ediyordu. Afganistan'daki Şiilerin nüfusunun yüzde 9'dan fazla olmamasına rağmen, İran hükümeti, kurulacak herhangi bir hükümette yüzde 25 temsil edilmesini istiyordu. Ancak bu da, yedi Sünni mücahit örgütün liderleri tarafından her zaman reddedilen bir şeydi (Mesdak, 2011, ss. 331-332).

Dolayısıyla Afgan cihadında İran deteği örneğin Pakistan'a göre oldukça sınırlı kaldı ve Afgan toplumunda büyük bir etki bırakmadı. Bölgede önemli bir aktör olan **Çin** de

Sovyet işgaşından endişe duymuş ve mücahitleri destekleyen bölgesel bir aktör konumundaydı. Aşağıda bu husus incelenecektir.

2.9.5. Komünist Çin ve Afgan Mücahitler

Komünist Çin, Afganistan'daki komünist Sovyetler Birliği'ne ve Sovyet yanlısı komünist rejime karşı, Afganistan'daki anti-komünist cihadın destekçilerinden birisi olamsı, öncelikle bir güvenlik endişesi sonucudur. Sovyet yayılmacılığı Çini endişelendiriyordu.

ABD Savunma Bakanı **Harold Brown**, Mücahitler'den Çin Komünist hükümetinin desteğini almak için, Ocak 1980'de Pekin'e gitti. Ocak ayının dördüncü ila on üçünü Çin başkentinde geçirdi ve sonunda komünist Çin'in Afgan Mücahidleri desteklemesini sağladı. ABD'nin Çin Büyükelçisi **Barry Charlize Freeman**, Çin'in 1981'den 1984'e kadar Mücahitler'in Afganistan'daki Sovyetlere karşı savaşına destek için 600 milyon dolar harcadığını belirtti. Çin, CIA, Suudi Arabistan ve diğer ABD müttefikleri tarafından Mücahitler'e bağışlanan para karşılığında Rus silahlarına benzeyen üretim silahlarını satıyordu. Çin silahları arasında Kalaşnikoflar, makineli tüfekler, tanksavar füzeleri ve havan ve toplar vardı. Çin ayrıca bazı Mücahidlere Çin silahlarını iyice kullanmaları için askeri eğitim veriyordu. Mücahitlerinin Çin'e gitmesi **ISI**¹⁰ tarafından düzenlenliyordu (Andişmand, 2012, s. 145).

Sultani'ye göre, Çin hükümetinin, Sovyetlere karşı Mücahitlerin savaşını desteklemede iki hedefi vardı: Birincisi, Çin ve Sovyetlerle arasında, Sovyetin **Macaristan** ve **Çekoslovakya**'nın işgalinden dolayı, gergin ilişkileri vardı. Ve Çin, Sovyetler Birliği'ni saldırgan olarak adlandırılmıştı. İkincisi, Çin'in Hindistan ile toprak ve sınır anlaşmazlıklarıydı. Çin, Mücahidler ve Pakistan'ın yanında yer aldı, çünkü Afganistan'daki Sovyet yanlısı hükümetin Hindistan ile derin dostluk ilişkileri vardı. Bu iki faktör Çin'in Mücahitler'i Sovyetler Birliği'ne karşı savaşta desteklemedeki ana hedefiydi (Sultani, 2016, s. 100). Çin Sovyet yayılmacılığının bölgeyi daha istikrasız hale getireceğini ve Çin'e zarar vereceğini düşünüyordu. Bir başka bölge ülkesi

¹⁰ Halk arasında ISI olarak bilinen Pakistan askeri istihbarat teşkilatı, Pakistan Ordusu tarafından işletilen ana Pakistan istihbarat servsidir.

Hindistan da Sovyet işgaline karşı belli bir tutum geliştirdi. Bu husus aşağıda kısaca ele alınacaktır.

2.9.6. Hindistan'ın Duruşu

Hindistan ile Afganistan arasındaki dostluğun uzun bir tarihi var. Bu ilişkiler, özellikle yeni ülkenin (Pakistan) kuruluşundan bu yana derinleşti ve onları ortak bir düşmana (Pakistan) karşı birleştirdi. Pakistan'ın kuruluşu Soğuk Savaş ile aynı zamanaydı. *Britanya Hindistan'*ı bölündüğünde, Hindistan Sovyetlerle bir araya geldi ve büyük miktarlarda askeri silah ve teçhizat aldı. Karşılığında anti-komünist Pakistan da, ABD'nin yanında yer aldı (Greeneer, 2016, s. 53). Hindistan, sömürgeci İngiltere'ye ve ABD'ye karşı, Sovyetler Birliği'nin yanında yer aldı. Sovyetlere dayanarak ulusal gelişimini ileri taşımak istedi. İngiltere ise Pakistan'ın Hindistan'dan ayrılmasını desteklenmişti.

Pakistan hükümeti Mücahidleri destekledi ve Hindistan, Afganistan hükümetinin yanında yer aldı. Yeni Delhi'nin cihat sırasında (1979-1989) Afgan Mücahidlerle çok sınırlı teması vardı; Bunun yerine Hindistan'ın Afganistan'daki komünist hükümetle daha güçlü bağları vardı (Halil, 2016).

2.9.7. Türkiye ve Afgan Cihadı

Abartmadan Türkiye ile Afganistan arasındaki ya da Afganlar ile Türkler arasındaki ilişkilerin uzak geçmişten bugüne kadar çok samimi, sıcak ve güvenilir olduğu söylenebilir. Uzun vadeli kültürel ve tarihi ilişkiler, iki ülke arasındaki dini ve mezhebi(Hanefi Mezhep) ve bir ölçüde etnisite ortaklıklar ve bölgesel ortak çıkarlar, Afganistan ile Türkiye arasındaki sıcak ilişkilerin nedenleridir.

Modern Afganistan'ın temelleri, **Hotakiler**'in yükselişiyle ve nihayetinde Ahmed Şah Dürrani'nin (Abdali) hükümdarlığı sırasında **Dürraniler**'in iktidara gelmesi ile atıldı. Bu tarihsel dönemler, Osmanlı hükümetinin o dönemdeki Afganistan ile ilişkilerinin başlangıcına neredeyse denk geliyor. Yeni Afganistan'ın kurucusu *Ahmed şah Dürrani*, Osmanlı hükümeti ile iyi ilişkiler kurmak amacıyla 1765 yılında *Dindar Han* ve *Osman Han* adlı iki kişiyi büyükelçi olarak Osmanlı sarayına gönderdi. Osmanlı hükümeti de

Abdali hükümetinin elçilerini sıcak bir şekilde karşılar ve iki hükümet arasında iyi ilişkiler başlar (Çınar, 2017, s. 3).

Ancak Afgan ve Türk yetkililerin en çok dikkatini 19 Ağustos 1919'de Afganistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra bu ülke arasındaki ilişkiler oluşturmaktadır. Mustafa Kemal Atatürk liderliğindeki Türkiye Cumhuriyeti hükümeti, eski Sovyetler Birliği'nden sonra Afganistan'ın bağımsızlığını tanıyan ikinci ülkeydi. Mustafa Kemal Atatürk ve Afganistan kralı Amanullah Han aynı fikirde ve yakın dostlardı.

Türk halkının 1919'da Kurtuluş Savaşı'na başladığı sırada bağımsızlığını kazanan Afganistan'ın Türkiye için özel bir önemi vardır. Afganistan, 1 Mart 1921'de imzalanan Moskova Anlaşması'yla Türk Devleti'ni tanıyan ilk ülke olmuştur. Ankara'ya elçi gönderen ilk ülke de yine Afganistan'dır. Türk - Afgan ilişkilerinin en canlı olduğu dönem Atatürk devri(1923 - 1938) olmuştur (Türkiye Genelkurumay Basımevi, 2009, s. 87). Afganistan Kralı Amanullah Han Türkiye'ye geldiği zaman şöyle söylemişti: **“Türkler Afganların ağabeyleridir, benim iki gözüm var biri sizsiniz, diğeri Afganlardır.”** Şah Amanullah döneminde (1919-1929), iki ülke arasındaki ilişkiler sıcaktı ve Türkiye, Afganistan'ın kültürel, siyasi ve askeri alanlarına önemli ölçüde girmişti.

Amanullah Han'dan sonra *Nadir Han* ve *Muhammed Zahir Şah* dönemlerinde de Türkiye Cumhuriyeti ile Afganistan Hükümeti arasındaki ilişkiler sıcak ve dostane idi. Bununla birlikte, bu ilişkiler, Kabil'de Muhammed Davud Han tarafından yönetilen ve batıya eğilimli Muhammed Zahir Şah monarşisinin devrilmesine yol açan 17 Temmuz 1973 darbesinden sonra nispeten soğuk hale geldi. Çünkü Muhammed Davud Han Cumhuriyeti Doğu bloğuna yaklaşıırken, Türkiye Cumhuriyeti Batı bloğuna doğru eğildi. *Afganistan Demokratik Halk Partisi*'nin 27 Nisan 1978'de Afganistan'daki komünist darbesiyle, Afganistan-Türkiye ilişkileri en aza indirildi.

Türkiye, birçok İslam ve Batı ülkesi gibi, SSCB ordusunun Afganistan'ı işgali sırasında Afgan Mücahitleri destekledi ve bu Kabil-Ankara ilişkilerini etkiledi. Türkiye hükümetinin Afgan cihatçı gruplara verdiği destek Pakistan, Suudi Arabistan ve İran gibi diğer İslam ülkeleri kadar yaygın ve etkili olmasa da, Afgan halkının Sovyetlere

karşı cihadı Türk halkı ve Türkiye’de İslami hareketleri arasında ciddi bir ilgi ve heyecan uyandırmıştı.

Neredeyse Afganistan İslami Hareketi(*Nahdat-i İslami*) ile aynı dönemde (1969 yılında) kurulan, Türkiye’de Profesör *Necmettin Erbakan* liderliğindeki *Milli Görüş* İslami Hareketi, Afgan cihatçı gruplara önemli destek sağladı. Bu destek çoğunlukla iki ana cihatçı parti, Gülbuddin Hikmetyar liderliğindeki *Hizb-i İslâmî* ve Burhanuddin Rabbani liderliğindeki *Cem’iyyet-i İslâmî*’ye yapılıyordu. O zamanda *Necmettin Erbakan*’ın daveti üzerine İstanbul’a gelen bu cihatçı partilerin liderleri, *Milli Görüş* Hareketi’nin binlerce destekçisi tarafından karşılanıyordu. İnternette yer alan resim ve videolar Gülbuddin Hikmetyar’ın 1985 yılında İstanbul’a geldiğinde binlerce *Milli Görüş* destekçisi tarafından *Necmettin Erbakan* ve şimdiki Türkiye Cumhurbaşkanı *Recep Tayyip Erdoğan* tarafından karşılandığını gösteriyor. İnternette bulunan bir fotoğrafta *Necmettin Erbakan*’ın Gülbuddin Hikmetyar’a bir çiçek(gül) verdiğini, diğerinde Hikmetyar ve *Tayyip Erdoğan*’ın masanın etrafında yemek yerken olduğu görülüyor. Kesin tarihi bilinmeyen bir başka videoda, İstanbul’daki Afgan Mücahitlerin liderlerinden Burhanuddin Rabbani, *Necmettin Erbakan* ve Türk halkı tarafından sıcak bir şekilde karşılanıyor.

Hizb-i İslâmî Afganistan lideri *Gülbuddin Hikmetyar*, Mayıs 2019’da Afganistan’da TV1’de *Kaktüs* programında yaptığı röportajda *Milli Görüş* ve liderlerinin Afganistan İslami Hareketi ile ilişkilerini ve etkilerini şöyle anlatıyor:

"Türkiye İslami Hareketi (Milli Görüş) lideri Necmeddin Erbakan gerçekten ağır karakterli, güçlü, duyarlı ve anlayışlı bir figürdü ve Tayyip Erdoğan da onun takipçilerindendi, bu hareketle de (Milli Görüş) çok yakın ilişkilerimiz vardı. Bize çok yardımcı oldular, Çok! Hem Türkiye içinde hem de yurtdışında bulunan Türkler, özellikle Almanya’daki Türkler... Onlar (Milli Görüş) her boyutta ve her alanda Nahdat-i (Afganistan Nahdat-i İslami) her zaman desteklediler"(1TV, 2019).

Ayrıca, Afgan halkının cihadına katılmak ve Mücahitlere yardım etmek için bir dizi Türk gençler de Afganistan’a geldiler. 1956 Sivas doğumlu olan *Bahattin Yıldız*, Afgan Cihadına katılan ve Afgan Mücahitler ve Afganistan için hayır işlerine yardım edenlerden biridir.

Ancak, Sovyetler Birliği'nin dağılması'ndan önce aktif bir dış politikası olmayan ve daha çok Türkiye'ye odaklanan Türk hükümeti, Afgan cihad meselelerine fazla ilgi göstermedi. Türkiye'nin bölgedeki dış politikası 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte hız kazanmıştır. Türkiye için İstanbul'dan Kafkasya, Orta Asya ve Doğu Türkistan'a kadar yayılan bölgeye ulaşma imkanı doğmuştur.

Kabil'deki eski Sovyet destekli hükümetin çöküşünden (28 Nisan 1992) ve Mücahitler'in yükselişinden sonra da iki ülke arasındaki ilişkiler normale dönmedi. Çünkü SSCB'nin dağılmasından sonra, dış politikasında milliyetçilik ve pan-Türkizm politikası izleyen ve Afganistan'daki Türk gruplara destek veren Türkiye Cumhuriyeti hükümeti, çoğu Afgan yetkilileri ve hatta Afgan cihatçı liderleri Türkiye ile sıcak ilişki kurmaktan caydırdı.

Türkiye Cumhuriyeti önce Özbek asıllı **Azad Beg Kerimi** liderliğindeki *İttihad-ı İslami Velayat-i Şimali Afganistan* (Kuzey Afganistan İlleri İslam Birliği) hareketini ve daha sonra **General Raşid Dostum** liderliğindeki *Cümbüş-i Milli İslami Afganistan* hareketi'ni destekledi. Türkiye'nin Dostum'a verdiği destek güçlü ve kapsamlı oldu ve hatta **Recep Tayyip Erdoğan** liderliğindeki mevcut Türk hükümeti de Abdürreşit Dostum'u ve partisini güçlü bir şekilde destekliyor. Bu destek, Türkiye'nin Orta Asya'daki "pan-Türkizm" dış politikasına dayanmaktadır.

Türkiye'nin General Abdürreşit Dostum'la dostluğu 1990'lı yılların başına dayanmaktadır. Dönemin Cumhurbaşkanı **Turgut ÖZAL**, kendisine Türkiye'de bir ev ve araba hediye etmiştir. Ayrıca General Dostum zaman zaman Türkiye'ye gelerek Gülhane Askerî Tıp Akademisinde tedavi olmuştur. General Dostum, Afganistan'daki iç savaş döneminde eşi ve dokuz çocuğunu Türkiye'de bırakmış ve çocuklarından birine Türkiye sevgisinin ifadesi olarak "Mustafa Kemal" adını vermiştir (Türkiye Genelkurumay Basımevi, 2009, s. 87). Türkiye, bu dönemde *Pan-Türkist* bir dış politika izlemiş ve Afganistan'daki Türk azınlıkları aktif bir şekilde desteklemiştir.

1980'lerde, Sovyet işgaline karşı Afgan cihadı devam ederken, milyonlarca Afgan Pakistan ve İran'a göç etmek zorunda kaldılar. O dönemde Türkiye Cumhuriyeti hükümeti 4.500 Afgan mülteciyi Pakistan'ın *Quetta* kenti'nden Türkiye'ye nakletti ve onları *Tokat* ve diğer şehirlerde yerleştirdi. Çoğunluğu Afganistan'ın *Bağlan* ilinden

olan ve genellikle Özbek asıllı olan bu göçmenlerin bir kısmı, Hatay'ın **Ovakent** mahallesinde yaşıyorlar. Hatay'dan bir süre önce yaptığım bir seyahatte bu mahalleyi ziyaret ettim. Mahallede yaşayanlara göre, mahallede yaşayan yaklaşık 4.000 Afgan aile vardır ve işten ve orada yaşamaktan ve ayrıca Türk hükümetinin onlara yaptığı muameleden memnundurlar.

1990'larda Türkiye'nin Afganistan'daki "pan-Türkizm" politikası Kabil'i rahatsız etti. Türkiye'nin Özbek etnik azınlığa ve bir dereceye kadar Afganistan'daki Hazaralara verdiği destek ve özellikle Türkiye'nin General Abdürreşid Dostum ve Abdul Ali Mazari ile sıcak ilişkilerden Kabil hükümeti memnun değildi. *Burhanuddin Rabbani* liderliğindeki Mücahitler hükümeti, Türkiye'nin iki muhalefet liderinin önderliğindeki silahlı gruplarla sıcak ilişkilerinden memnun değildi. Ayrıca Afganistan'da Türkiye'nin milliyetçilik ve pan-Türkizm politikasını sürdürmek ve Afganlar arasında komünist ve laik bir şahsiyet ve Afganistan Demokratik Halk Komünist Partisi üyesi olan ve aynı zamanda Afganistan iç savaşının faillerinden biri olarak tanınan Abdürreşid Dostum'u desteklemek, Afgan halkını Türkiye ile sıcak ilişkiler kurmaktan caydırdı. Türkiye böyle bir politika ile bir yandan bir dünya İslam devleti kuracağını iddia eden bir ülke olarak ve bir yandan da Laik ve milliyetçi grupları desteklerken bu, Afganistan'daki İslami akımların çoğu üyesi için bir paradoks gibi görünüyor.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: Afganistan ile Türkiye köklü bir kültürel ve tarihi ilişkiye sahiptir ve geleneksel olarak Türkiye ile Afganistan karşılıklı güven içindedir. Afganlar Türkiye'yi güvenilir bir dost ve kardeş ülke olarak görüyorlar. Türkiye'de biraz zaman geçiren çoğu Afganlar, Türkiye'yi "ikinci vatanı" olarak görüyorlar. Türk halkının da Afganlara özel bir sevgisi vardır. Türk halkı cihat sırasında Afgan Mücahitlerin yanındaydı. Ancak her hükümet kendi ulusal çıkarlarının peşinde olduğu gibi, o zamanki Türk hükümeti de Afganistan'ın cihat döneminde ve cihat sonrasında Afganistan'da bir pan-Türkizm milliyetçiliği politikası izlemiştir. Bu politikaya göre Türkiye Cumhuriyeti, Afgan hükümeti ile ilişki kurmak yerine Özbek ve Türkmen etnik azınlık gruplarını desteklenmiştir ve Türkiye'nin bu tür politikası, Afganistan'daki diğer etnik grupların rahatsız olmasına sebep olmuştur. Ancak Afganistan halkı ve Afganistan hükümeti, Türkiye ile iyi ve samimi ilişkilere sahip olma konusundaki yoğun ilgisi nedeniyle bu sorunu görmezden geldi. Mevcut Türkiye hükümeti de, Pan-Türkizm

politikasına uygun olarak Abdürreşit Dostum liderliğindeki *Cümbüş-i Milli İslami* partisi'ne destek verirken, aynı zamanda Afganistan hükümeti ve Afgan halkıyla ilişkilerine zarar vermemeye özen göstermektedir.

Yazara göre, Afganistan ile Türkiye arasında iyi ve samimi ilişkilerin varlığı, iki Müslüman ve kardeş ülke için korunması gereken büyük bir fırsattır. Türkiye Cumhuriyeti'nin Afganistan'da pan-Türkizm ve etnisite politikasını sürdürmenin iki ülke ilişkilerinin geleceğine zarar vereceğine inanılmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti, Afganistan'da milliyetçilik yerine *İslami kardeşlik* politikası izlerse ve Afganistan'da küçük bir etnik grubu desteklemek yerine kapsayıcı bir milli hükümetten destekliorsa, Afganistan'da belirleyici bir rol oynayabilir. Türkiye, Afganistan ile Pakistan arasında arabuluculuk yaparak iki Müslüman ülkenin tarihi ve sınır sorunlarını çözme yeteneğine sahiptir. Ayrıca Afganistan'daki neredeyse tüm siyasi ve sosyal gruplar ve hatta bölgedeki ülkeler de Türkiye'nin Afganistan'daki rolünden memnun görünüyor, bu nedenle Türkiye Taliban'la diyalogda ve Afganistan'da barış ve istikrarın tesis edilmesinde yapıcı ve temel bir rol oynayabilir.

Ancak Türkiye'nin Afganistan'daki pan-Türkizm politikası, Türkiye'nin Afganistan'daki etki alanını sınırlamıştır ve diğer etnik gruplar, özellikle Afganistan'daki en büyük iki etnik grup olan *Peştunlar* ve *Tacikler*, Türkiye hükümetinin politikalarına pek güvenmemelerine neden oldu. Afganistan, son yıllarda ulusal birlik eksikliği ve güçlü bir merkezi hükümetten muzdarip olan bir ülkedir. Böyle bir durumda Türkiye de dahil yabancı ülkelerin Afganistan hükümetine muhalefet eden gruplara ve çevrelere verdiği destek ve ülke içindeki güç adalarının güçlenmesi, bu ülkedeki milli birlik ve milli yönetim sorunlarına katkıda bulunuyor. Afganlar bunu dost, kardeş ve Müslüman bir ülke olarak Türkiye'den beklemiyor. Türkiye, Afgan hükümeti aracılığıyla ilişkileri sürdürerek Afganistan için iyi bir dost ve güvenilir bir müttefik haline gelebilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAMİ ÖRGÜTLER DEVLET KURMA AŞAMASINDA: İKTİDAR TRANSFERİ VE YENİ İÇ SAVAŞ

Afganistan'daki İslami grupların Sovyet güçlerine ve Afganistan Halk Demokratik Partisi hükümetine karşı cihatta başarı oldu ve Kızıl Ordu'nun yenildi. Ancak aynı başarıyı devlet inşasında gösteremediler. Yalnızca savaş tecrübesi olan Afgan Mücahidleri, devlet inşası için önceden planları veya hazırlıkları yoktu. (Dinsiz) düşmanın yenilgisinden sonra, devlet kurma alanında kargaşa yaşadılar ve bağımsız bir İslam devleti kurmak yerine, iktidar mücadelesine girdiler. Afganistan, günümüze kadar süren iç savaş ve kargaşaya sürüklendi.

Afganistan'ın Sovyet işgali sırasında Pakistan'ın Peşaver kentindeki Mücahitlerin ofis başkanı olan **Abdullah Anas El-Cezayiri**, kitabında Savaş ve şehadete kıyasla verimli bir hükümet ve gelişmiş bir toplum kurmanın zorluğundan bahsediyor. Kitabının başlığı "Cezayir'den Afganistan'a Cihatçı Yaşam"’dır. (Afgan Arapların) lideri **Şeyh Abdullah Azzam**'ın da damadı olan **Abdullah Anas El-Cezayiri**, "Eğitim, sağlık, ekonomi, insan hakları ve özgürlüğe sahip bir hükümet kurmak, savaşmaktan daha zordur. 1992'de komünist sistemin çökmesinden sonra Afganistan'ın sorunları da buna bağlıdır. Kurtuluştan sonra neden Afganistan'da bağımsız bir hükümet kurulmadı? " (ÖzTürk, 2019).

3.1. İslami Partiler Devlet Kurma Aşamasında

1980'lerin başlarında, Afganistan'da savaş şiddetlenirken, İslami örgütler ve Mücahidler tarafından bir hükümetin kurulmasından söz edilmiyordu. Mücahitlerin liderleri, cihadın zaferinden ve İslami hükümetin kurulduğundan müjde verirken de, pratikte **İslami hükümetin** ne olduğunu ve nasıl bir islami hükümet istediğinin resmini sunmadılar.

Mücahitleri'nin dış destekçileri de Mücahitleri'nin siyasi güç kazanması ve bir hükümet kurması için net bir politikaya ve ne de bir planına sahiplerdi. Mücahitlerin ana destekçisi olan Pakistan bile Sovyet birliklerinin Afganistan'dan çekilmesine inanmıyordu. Pakistan Ordusunun Genelkurmay Başkanı **Arif**, 1983'te Amerikalı bir muhabire şunları söyledi: " Biz bir yandan **Cenevre Müzakereler** üzerinde çalışırken bir yandan da Rusların Afganistan'dan ayrılmayacağını düşünüyorduk. " Böyle bir inanmazlık durumunda General **Ziya-ül-Hak**, Rusların Afganistan'dan çekilmesini bir mucize olarak nitelendirdi (Andışmand, 2012, s. 150).

Mücahitler'i destekleyen ve Mücahitler'i desteklemek için büyük meblağlar harcayan Amerika Birleşik Devletleri'nin de Afganistan ve Mücahitler'nin siyasi geleceğiyle ilgili herhangi bir siyasi gündemi yoktu. Amerikalılar, Mücahitler'i yalnızca, küresel rakibini Sovyetler Birliği ile savaşmak için, inanç ve dini duyarlılıkla dolu savaşçılar olan iyi ve kullanışlı araçlar olarak görüyorlardı. Amerika'nın bu savaşa ilgisi, **Vietnam Savaşı**'nın intikamını Ruslardan almaktı.

Ancak, **Harrison**'a göre ABD, direniş gruplarının siyasi zayıflıklarını telafi etmek için 1985'in başlarında politikasını değiştirdi: Amerika Birleşik Devletleri, Afganistan'daki Sovyet hedeflerine karşı İslami bir **alternatif** yaratmaya ve sürdürmeye yardımcı olmak için, yeni ekonomik yardım geliştirdi. ABD, 1985'in başından, Pakistan merkezli direniş gruplarının siyasi zayıflıklarını telafi etmek için, direniş gruplarına ekonomik yardımı artırmaya çalıştı. Bu ekonomik yardımın hedefleri insani olmaktan çok politikti. **Reagan** yönetimi yetkilileri planı gizlemeden, bu çabaların yedi direniş partisini birleştirmesini umduğunu ifade ediyorlardı. Mücahitler, bizim yardımımızla sosyal hizmet ağları geliştirerek halkına hizmet edebilecek. Yardımımız, Mücahitlerin **bir hükümet** gibi çalışmasını sağlayacak. ABD'li yetkililer bu yardımı, Kabil'de rakip bir Afgan hükümeti kurmak için uzun vadeli bir çaba olarak görüyordu öyle bir hükümet ki, sonunda Birleşmiş Milletler'deki Kabil rejiminin yerini alıp ve Amerika Birleşik Devletleri'nin tanınmasını kazanacaktır (Harrison, 2000, ss. 213-214).

3.1.1. Mücahitlerin Yurtdışındaki İlk Devleti

1987'nin sonundaki **Cenevre Müzakerelerinin**¹¹ 11. turunun başında, anlaşmanın imzalanması ve Sovyet birliklerinin Afganistan'dan çekilmesine dair işaretler ortaya çıktığında, Pakistan hükümeti bir Mücahitlerin hükümeti kurmaya çalıştı. Pakistan, yedi mücahit grubu hükümet kurmaya mecbur etti.

Mücahitlerin yurtdışındaki ilk hükümetinin kurulmasına ilişkin yedi cihatçı örgütün liderlerinin ilk zirvesi Pakistan Dışişleri Bakanı'nın katılımıyla gerçekleştirildi. Zirve 11 Şubat 1988'de **İslamabad**'da Mevlevi Mohammad Younus Halis başkanlığında yapıldı. Zirvi on gün sürdü. Cihatçı liderler tarafından imzalanan on günlük müzakere anlaşmalarının ana noktaları şunlardır:

- ❖ Ülkeyi yönetmek için geniş tabanlı olan bir geçiş idaresi veya hükümet kurulması.
- ❖ Yedi örgütün liderlerinden oluşan Yüksek Konseyin oluşumu.
- ❖ Yüksek Konsey başkanı hükümete de başkanlık eder.
- ❖ Başbakan veya Hükümet Başkanının Yüksek Konsey tarafından tanıtılması.
- ❖ Kabine yüzde 70 Mücahitler, yüzde 20 göçmenler ve yüzde 10 Afganistan içindeki nüfus'undan oluşuyor.
- ❖ Geçiş hükümetinin seçimlere kadar sürmesi. (Maşuof, 2017, s. 122)

Ahmed Şah Ahmadzai, 22 Şubat 1988'de Mücahitler'in ilk yurtdışındaki hükümetinde ilk başbakan olarak tanıtıldı. Ahmedzai, Abdul Rab Rasoul Sayyaf liderliğindeki **İttihad-ı İslâm-ı Afganistan** partisinin başkan yardımcısıydı. Geçiş hükümetine yapılan yedi partinin liderleri tarafından yapılan açıklamada, 28 bakanlık değerlendirildi. On dört bakanlığı cihatçı örgütlere, yedi bakanlığı mültecilere ve yedi bakanlığı da "Afganistan'daki Müslümanlar"a verildi. İran merkezli Afgan Şii partileri hükümete dahil edilmedi. Kabine üyelerinin parti liderleri tarafından aday gösterilmesi, uzmanlığa veya liyakate dayalı değildi (Andişmand, 2012, ss. 155-156). Bu hükümetin yapısındaki

¹¹ Cenevre Anlaşması, 14 Nisan 1988'de, Birleşmiş Milletler'in Cenevre'deki merkezinde Afganistan ile Pakistan arasında, Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği'nin garantörlüğünde imzalanan anlaşma. Anlaşmayla birlikte iki ülke arasında ikili ilişkiler konusunda karşılıklı uzlaş sağlanmış ve 1979'dan beri Afganistan'da bulunan Sovyet askerî birliklerinin ülkeden çekilme süreci başlamıştır.

önemli başka bir nokta, hükümetin oluşumundaki yedi liderin, Afganistan'daki işgalcilere karşı savaşı ve cihat eden üst düzey cihatçı komutanlarla hiç danışmamış olmasıdır. Ve cihatçı komutanlardan hiç kimsi hükümete dahil edilmeden *Peşaver*'de hükümetini ilan ettiler (Maşuof, 2017, s. 123).

3.1.2. Sovyetlerin Afganistan'dan Çekilmesi ve Cenevre Anlaşması

Cenevre Anlaşması (14 Nisan 1988) o zamanki Afganistan¹², Pakistan, Sovyet ve ABD hükümetlerinden yetkililer arasında, BM Afganistan Özel Temsilcisi *Diego Cordoviz*'in arabuluculuğunda yapılan 41 tur müzakerenin ardından imzalandı.

Bu belgeler, Birleşmiş Milletler'in altı yıllık yorulmak bilmeyen çabaları sonucunda hazırlanmıştı; Bu belgelerin arasında, Afganistan meselesinin müzakere ile çözülmesi, dokuz ay içinde tüm Sovyet kuvvetlerinin Afganistan'dan çekilmesi, Afganistan ve Pakistan birbirlerinin işlerine karışmaması ve Afgan mültecilerin ülkesine dönüşmesi (Arney, 2003, s. 209).

Bu sözleşmede Mücahitler adı hiç geçmiyor. Sovyet ordusundan da doğrudan söz edilmiyor ve Afganistan'daki Sovyet varlığından açıkça bahsedilmiyor. "Yabancı güçler gitmeli" dendi ama hangi yabancı güçlerin, nerede ve neden olduğu söylenmedi. Pakistan istihbarat servisinin Afganistan bürosu müdürü Muhammed Yusuf, *Dami Hirs* kitabında: Pakistan Dışişleri Bakanlığı o zamanda *Cenevre Müzakerelerinde* Mücahit liderlerinin görüşlerini kabul etmeye hazır değildi. Ve onlara bu müzakereleri veto etme hakkı vermedi (Arvin, 2014).

Pakistan, Cenevre Anlaşmasından önce bir Mücahit hükümetinin kurulması konusunda ısrar etmesine rağmen, Cenevre görüşmeleri Mücahitlerin hükümeti dahil olmadan gerçekleşti, Cenevre Anlaşmaları Mücahidlerin rızası olmadan imzalandı. Pakistan'ın Cenevre görüşmelerinde, Mücahitlerin hükümetini kullanma ihtiyacının olmaması, ve onun görüşüne önem vermemesi, bu ilk Mücahit hükümetinin itibarını kaybetmesine yol açtı (Andışmand, 2012, s. 156).

Birçok Mücahit liderin *Cenevre anlaşmasına* tepkisi olumsuzdu. Cenevre Anlaşmasını kınadılar ve Demokratik Halk Partisi hükümetinin devrilmesine kadar savaşı

¹² Dr. Necibullah o zamanda Afganistan hükümetinin başındaydı.

sürdürmekten söz ettiler. **Hikmetyar** bunu Afgan cihadına ihanet olarak nitelendirdi. Cenevre Anlaşmasının imzalanmasından iki gün sonra, yedi mücahit lideri de, mültecilerin bir toplantısında anlaşmayı eleştirdi ve kınadılar (Arney, 2003, s. 210).

3.1.3. Mücahitlerin Yurtdışındaki İkinci Devleti

Sovyet Kızıl Ordusu, **Cenevre Sözleşmelerine** uygun olarak, 15 Şubat 1988'de Afganistanı terk etmeye başladı. Genel izlenim şuydu, Sovyet birliklerinin Afganistan'dan çekilmesiyle Kabil'deki komünist hükümetin bir an önce düşeceği ve yerine cihatçı partilerden oluşan bir İslam devleti kurulacaktı. Bu amaçla, Pakistan'ın Peşaver kentinde zaferin eşiğinde olan yedi parti, iktidara hazırlanmak ve devleti kurmak için yüzlerce üyeli bir danışma konseyi kurdular.

Aralık 1988'de Peşaver Yedi cihatçı parti'nin liderleri, yeni bir hükümet kurmak için Pakistanlı yetkililerle özellikle de **ISI** yetkilileriyle birkaç toplantı yaptılar. Bu toplantılarda, yedi parti liderlerinin hükümeti kurma yetkisine sahip olduğu önceki hükümetin (**Mücahitlerin İlk Hükümeti**) aksine, birkaç yüz kişilik bir konsey, hükümet kurulmasına karar verildi (Andışmand, 2012, ss. 160-161). Konseyin sayısı ve oluşumuyla ilgili olarak, Pakistan'daki yedi cihatçı örgütün her birinin, 10'u İran ve Pakistan dışından gelen din alimleri ve Afgan göçmenlerden oluşan 60 kişiyi aday göstermesine karar verildi. Yedi partinin liderlerinin kararına göre, Mohammad Amin Vekad, Mevlevi Rafiullah Moazen ve Mevlevi Nasrullah Mansour'un örgütlerinden de 34 üye bu konseye dahil edildi (Hakşenas, 2016, s. 206).

Konsey oluşumunda örgüt liderleri arasında tartışılan konulardan biri de, İran merkezli Afgan Şii cihatçı partilerin oluşturduğu sekiz üyelik koalisyonunun katılmasıydı. İran'daki sekiz üyeli Şii koalisyonu, "**Hükümet Oluşturma Konseyi**" nde 120 üye, liderlik konseyinde altı ve kabinede sekiz bakan çağrısında bulundu. **Sibğatullah Mucaddedi**, konsey ve hükümet konusunda sekiz üyeli koalisyonu ile bir anlaşmaya varmak için Yedi cihatçı partinin temsilcisi olarak Tahran'a gitti. Tahran'da Mucaddedi, **Ravulpindi Konseyindeki** Sekiz üyeli Koalisyonun 100 temsilcisinin üyeliği, Liderlik Konseyi'ne altı üye ve kabinede yedi bakanın üyeliği konusunda anlaştı. Ancak, geri döndükten sonra Peşaver'deki partilerin diğer liderlerini anlaşma ile ilgili haber verdikten sonra, **Mevlevi Muhammed Yunus Halis** anlaşmanın kabul edilemez

olduğunu söyledi. Daha sonra Tahran'dan Sekiz Şii Koalisyonu heyetinin **Muhammed Kerim Halili** başkanlığındaki İslamabad'a ziyareti ve Yedi Örgütün(yedi parti) liderleri ve Pakistanlı yetkililerle görüşmeler de başarısız oldu. Delegasyon eli boş olarak Tahran'a döndü ve sekiz üyeli koalisyon, Mücahitlerin hükümet oluşum konseyine ve yeni hükümet kabinesine katılmaktan hakaret edici bir şekilde mahrum kaldı (Andişmand, 2012, ss. 161-162).

Pakistan Danışma Konseyi'nde, Tahran'daki sekiz Şii partisi haksız paylaşımları nedeniyle toplantıya katılmadı ve karara karşı olduklarını dile getirdi. Her ne olursa olsun, Tahran'da yaşayan partiler olmadan Mücahitlerin geçici hükümetinin planı nihayet Pakistan'da sona erdi; ve geçici hükümet **Necibullah hükümetinin** devrilmesinden sonra, iktidarı ele geçirmeye hazırlanıyordu (Parstoday, 2020).

28 Şubat 1988'de Mücahitlerin **Geçici Hükümeti** üyeleri, **Rawalpindi Danışma Konseyi'nde** yapılan oylama sonucunda ilan edildi ve bu temelde yeni hükümetin liderliği şöyleydi:

- **Sebğatullah Mucaddedi**, 174 oyla İslam Devleti Başkanı
- **Abdul Rab Rasul Sayyaf**, 173 oyla İslam Devleti Başbakanı
- **Mevlevi Mohammad Nabi Mohammadi**, 139 oyla Savunma Bakanı
- **Gülbuddin Hikmetyar**, 126 oyla Dışişleri Bakanı
- **Mevlevi Mohammad Younes Halis**, 102 oyla İçişleri Bakanı
- **Burhanuddin Rabbani**, 99 oyla İmar-i Mucadad Bakanı
- **Seyed Ahmed Gilani**, 86 oyla Yargıtay Başkanı

Mücahitlerin hükümetindeki örgütlerin liderleri tarafından tanıtılan diğer kabine bakanları şunlardı:

- **Sardar Mohammad Roşan**, Eğitim Bakanı, Me'haz-ı Milli'yi İslâmî'den
- **Hedayat Amin Arsalan**, Maliye Bakanı, Me'haz-ı Milli'yi İslâmî'den
- **Najibullah Lefraei**, Davet ve İrşad Bakanı, Cem'iyet-i İslâmî'den

- Hacı Din Muhammed, Ulusal Güvenlik Bakanı, Hizb-i İslâmî (Mevlevi Yunus Halis)
- Abdul Razzak, Hac ve Ovkafe Bakanı, Hizb-i İslâmî (Mevlevi Yunus Halis) Partisi'nden
- Kazi Neciyullah, Adalet Bakanı, Hikmetyar liderliğindeki İslami Parti
- Ali Ansari, Sınır Bakanı, Hikmetyar liderliğindeki Hizb-i İslâmî Parti'den
- Mevlevi Mohammad İslam, Tarım Bakanı, Hareket-i İnkılab-ı İslâmî (Mevlevi Mohammad Nabi Mohammadi)
- Mühendis Ahmed Şah Ahmadzai, İletişim Bakanı, İttihad-ı İslâm-ı Afganistan (Abdul Rab Rasul Sayyaf)
- Mohammad Nadir Horram, Sağlık Bakanı, Cephe-i Necat-i Milli (Sebğatullah Mucaddedi)

İslam Devleti'nin ilk yedi pozisyonu cihatçı örgütlerin yedi liderine verildi ve Bakanlıkların geri kalanı da, cihatçı partilerin payıyla orantılı olarak bu partilerin üyeleri arasında bölündü (Maşuof, 2017, s. 127). **Mark Adkin**'e göre Mücahitlerin bu geçici hükümeti, Pakistan'ın önderliği ve desteği altında kuruldu: "Pakistan destekli yedi örgütten oluşan Afganistan Geçici Hükümeti ISI'nin desteğine sahipti" (Adkin, 2015, s. 164).

ISI tarafından kurulan Mücahitlerin bu geçici hükümetinin siyasi niteliği, siyasi arenada itibar kazanamadı: Sovyetlerin çekilmesinden sadece beş gün önce, yaklaşık 500 Afgan, Mücahitlerin hükümetini seçmek için İslamabad'daki Hac Kompleksi'nde toplandı. Danışma Konseyi, tüm direnişi temsil etmeliydi, ve politikacıları, komutanları, dini liderleri, Batı'da sürgün edilmiş milliyetçileri ve büyük mültecileri bir araya getirmeliydi. Ancak sonuç gülünçtü. Peşaver partileri, konseyi kendi temsilcilerinden doldurdular. Sonuçta, birçok komutan katılmayı reddetti. Benzer şekilde, Tahran politikacıları(Tahran'da yaşayan Şii cihatçı liderler) da geri döndü ve yeni hükümette kendilerine temsil edilmediğinden şikayet ettiler.... 13 gün süren hararetli tartışmalardan ve perde arkası anlaşmalardan sonra, yeni hükümet nihayet seçildi. Herkes bu hükümetten nefret ediyordu. Suudi Arabistan liderliğindeki yalnızca sınırlı sayıda

Müslüman ülkeler, Afgan Mücahidlerinin geçici hükümetini tanıdı. İslam Konferansı Örgütü bile onu tam olarak tanımadı (Arney, 2003, s. 239).

Mücahitlerin geçici hükümetinin Dışişleri Bakanı **Gulbuddin Hikmetyar**, İran, Suudi Arabistan, Libya, Malezya, Singapur, Irak, Avustralya ve diğer birçok ülkeye bir heyete başkanlık etti. Bu çabaların sonuça, Mücahitlerin geçici hükümeti Suudi Arabistan, Malezya ve Sudan hükümetleri tarafından tanındı (Parstoday, 2020).

Gulbuddin Hikmetyar kendisi şöyle yazıyor: Öncelikle İran'ın geçici hükümetimizi tanımmasını istedim. O yüzden ilk seyahatimi İran'a yaptım. İran hükümetine dedik: Bu tarihi onuru kazanmanıza izin verin ve Mücahitlerin hükümetini tanıyan ilk ülke olun. Bu hem İslam dünyasındaki itibarınızı güçlendirecek hem de Afganlara olan sevginizi artıracaktır. Necibullah'ın hükümeti yakında devrilecek ve yerine Mücahitlerin hükümeti geçecek. Ancak İran'ın bununla iki sorunu vardı: biri, Geçici hükümette İran'da bulunan Şii partilerin üye olmaması. İkinci de, İran, Tahran-Moskova ilişkilerinin bozulmasından endişeliniyordu (Hikmetyar, 1999, ss. 37-38).

15 Şubat 1989'da son Sovyet birlikleri Afganistan'ı terk ederken, **Rawalpindi**'de Mücahid hükümetinin kurulmasının ardından, Necibullah hükümetine karşı, **Celalabad'da** (Afganistan'ın Pakistan sınırında vilayeti) Mücahitlerin tarafından savaş başlatıldı. Aşağıda Celalabad Savaşı, önemi ve sonuçları incelenecektir.

3.1.4. Celalabad Savaşı

Bu savaşın amacı **Celalabad** şehrini işgal etmektir. **Rawalpindi**'de kurduğu Mücahid hükümetini o şehre (Celalabad) transfer edebilererek ve ardından ülke çapında o zamanki hükümete (Necibullah hükümeti) karşı büyük çaplı saldırıları başlatacaklardı. **Celalabad Savaşı**, Sovyet birliklerinin çekilmesinden bir ay sonra, **Afganistan Demokratik Cumhuriyeti hükümetini** devirmeye yönelik ilk büyük yerel, bölgesel ve uluslararası bir eylemdi. Celalabad, **Torham sınırına** 50 km uzaklıkta bulunuyor ve savaşçıların tedariği Pakistan ordusu tarafından kolaylıkla sağlanabiliyordu. (Muhinyar, 2018) **Necibullah** hükümetini devirmek amacıyla başlatılan Mücahitler'in bu büyük savaşı, hükümet güçlerinin (Afganistan) şiddetli direnişiyle karşılaştı. **Dr.Najibullah** o günlerde Celalabad'a yapılan saldırıdan Pakistan askeri istihbaratının ve komandolarının

sorumlu olduğunu iddia etti: **Askeri istihbarat (Pakistan'ın)** tarafından düzenli bir planın sonucu olarak, Komando ve milis ile birlikte Celalabad kentinde çeşitli yönlerden muhalif güçlerin kitlesel saldırısı gerçekleşti. Celalabad şehrini iki ila üç gün içinde ele geçirmek istiyorlardı (Tanin, 2015, s. 341).

Necibullah'ın hükümet ordusunda üst düzey bir general olan ve kendisi de Mücahitler'e karşı **Celalabad savaşını** düzenleyenlerden olan **General Nabi Azimi**, Celalabad savaşı hakkında, "... **Dr. Necibullah** başkanlığındaki Afgan Silahlı Kuvvetleri Yüksek Komutanlığı toplantısı hemen yapıldı. Yüksek Komutanlık, saldırıyı organize etmek için saat 19 ila 22 arasında 4,000 Pakistanlı milislerin Mücahid gruplarına katıldığını bildirdi. Raporda, Pakistan topçularının Mücahidlere doğrudan yardım ettiğini belirtti. Çok sayıda Arap da gönüllü olarak Mücahidlere katılmıştı ve lojistik sorunları Pakistan ordusu tarafından sağlıyordu. Amaçları, Kabil'in ilk savunma hattı olan Celalabad'ı devirmek. Celalabad'da geçici hükümetlerini kurmaya karar verdiler ve sonra da **Surobi** ve **Kabil**'e yeni saldırılar başlayacaklardı" (Azimi, 1999, s. 376) .Ancak hükümet güçleri Celalabad'daki Mücahitlerin saldırısını geri püskürttü ve Mücahitleri yenildi. Bu savaşta elde edilen zafer Necibullah'ın hükümetine özgüven verdi ve ordunun ve destekçilerinin moralini yükseltti (Tanin, 2015, s. 341).

Üst düzey cihatçı komutanlardan biri olan **Ahmed Şah Mesud**, Mücahitler'in Celalabad şehrine yönelik saldırısına karşıydı. Andişmand'a göre, Ahmed Şah Mesud Celalabad savaşını Pakistan hükümetinin Gülbuddin Hikmetyar'ı Afganistan'da iktidara getirme planı olarak görüyordu: Sebğatullah Mucaddedi liderliğindeki yeni kurulan Mücahit hükümetinin Celalabad kentine yapılan savaşın kaderi bu hükümetin kaderine bağlıydı. Celalabad savaşı, Mücahit hükümetin önemini ve güvenilirliğini büyük ölçüde azalttı. Mücahit partileri arasında anlaşmazlıklar yayıldı. Örgütlerin liderleri ile Afganistan'daki bazı cihatçı komutanlar arasındaki ilişkiler gerginleşti. Mücahitler hükümetinin oluşumundan memnun olmayan bazı Mücahit komutanları, **Celalabad savaşıyla** koordinasyon ve işbirliği yapmadı. Mücahitler'in en önemli komutanlarından biri olan **Ahmad Shah Mesud**, ISI ve CIA'nın çabalarına ragmen, Celalabad savaşıyla koordinasyon yapmaktan kaçındı. Mesut, **Ravalpindi**'de Mücahit hükümetinin kurulmasını bir Pakistan komplosu olarak ve Celalabad Savaşı'nı Hikmetyar'ı siyasi iktidara getirmek için bir ISI planı olarak görüyordu. **Mesud**, hatta Celalabad savaşı

sırasında, kendisiyle gizli ilişkileri olduğu hükümet birliklerini Celalabad'ın düşüşünü önlemek için ayağa kalkmaya teşvik ediyordu (Andışmand M. , 2012, s. 166). Mücahitler'in Celalabad Savaşı'ndaki başarısızlığı, Mücahitler arasında bölünmeler yaratmanın yanı sıra, **ISI**'yi de utandırdı. Ve **General Hamid Gül**'ün Pakistan istihbarat teşkilatı başkanlığından çıkarılmasına neden oldu (Maşuof, 2017, s. 138).

Celalabad'a saldırı (ISI) planına karşı çıkan, Mücahitler'in kıdemli komutanı **Ahmed Shah Mesud**, bir muhabir tarafından sorulduğunda (Muhinyar, 2018) Celalabad savaşında Mücahitlerin yenilgisinin nedenlerini şöyle açıkladı:

Kabil-Celalabad karayolu, hükümet güçlerinin ciddi kontrolü altındaydı ve bu otoyoldan doğu cephelerinin erzak sevkiyatı yapılıyordu.

Mücahidler depoların ganimetlerini almakla meşgul oldular, ve savaşın ilerlemede ciddi bir boşluk bıraktı.

Afganistan'daki Mücahid komutanlar, Pakistan ordusunun doğrudan planı ve desteği altında böyle bir savaşı istemediler; Bu nedenle Pakistan'da komutanlar ve liderleri arasında koordinasyon yoktu.

Hizb-i İslâmî Afganistan lideri **Gülbuddin Hikmetyar**, Celalabad savaşının başarısızlığının **Necibullah** hükümetinin özgüvenini güçlendirdiğini ve Mücahitlerin moralini zayıflattığını söylüyor, ve bu savaşın başarısızlığının ana nedeni olarak, **Ahmed Şah Mesud** ve diğer bazı cihatçı komutanların muhalefetlerini biliyor (Hikmetyar, 1999, s. 42).

Afgan cihadında İslami partiler ve liderlerinin yanında, Afganistan'daki cihatçı komutanlar ve askeri konseyler de cihatta çok önemli rol oynadılar. Dolayısıyla, bu bölümde, bu askeri konseylerden ve cihatçı komutanlardan en önemlileri ele alınıp incelenecektir.

3.2. Mücahit Komutanların Askeri Konseyleri

Sovyet güçlerinin çekilmesinin ardından, Afgan Cihadının önemli askeri-politik gelişmelerinden biri de, Afgan Cihat Komutanları Ulusal Konseyi'nin oluşturulmasıdır. Pakistan'daki İslami Mücahit partiler, Sovyet güçlerinin çekilmesiyle, sürgün

hükümetleri kurarken, Afganistan içinde de çeşitli örgüt komutanları Afganistan'da konseyler oluşturmaya çalıştılar. Bu konseyler da önemli olan ve siyasi rol oynayanlar aşağıda sırasıyla ele alınmıştır.

3.2.1. Şura-yi Nezar

Şura-yi Nezar (Nezar Konseyi), Afganistan'daki en önemli, etkili ve ilk cihatçı komutanlar konseyiydi ve **Ahmed Şah Mesud** başkanlığında oluşturulmuş (Andişmand, 2012, s. 176). **Şura-yi Nezar**'ın ilk toplantısı 15 Eylül 1983'te Tahar vilayetindeki Aşkamaş ilçesinin ŞarŞar bölgesinde yapıldı. İlk toplantısı, Ahmed Şah Mesud ve **Cem'iyyet-i İslâmî**'nin diğer bazı komutanlarının katılımıyla gerçekleşti. Bir yıl sonra, Pançşir'in Havak bölgesinde yapılan benzer bir toplantıda, ve grubun adı Şura-yi Nezar (Nizar Konseyi) olarak adlandırıldı (İlmi, 2007, ss. 253-254).

Şura-yi Nezar aslında Burhanuddin Rabbani liderliğindeki Afganistan'ın Cem'iyyet-i İslâmî'ından yarı bağımsız bir askeri-politik organizasyondur. **Nezar Konseyi**, resmi olarak diğer partiler arasında bağımsız bir parti olarak tanınmasa ve Ahmed Şah Mesud, Nezar Konseyi'ni Cem'iyyet-i İslâmî'den ayrı bir organizasyon ve parti olarak belirlemese de, Nezar Konseyi, Afganistan'da Cem'iyyet-i İslâmî'den bağımsız bir organizasyon ve teşkilat olarak gerçekleşti. Mücahitlerin komutanları arasında stratejik askeri-politik görüş ve planla hareket eden Ahmed Şah Mesud, Sovyet birliklerinin geri çekilmesi ve siyasi iktidarın ele geçirilmesi dahil hedeflerine ulaşmak için önderliğinde bir siyasi-askeri örgüt kurmanın gerekli olduğunu düşünüyordu (Andişmand, 2012, s. 177). Şura-yi Nezar'ın oluşumu savaş sırasında ve Afgan halkının direnişinde özel bir iz bıraktı, ve askeri alana ek olarak, siyasi yaklaşımları da içerebildi (Maşuof, 2017, s. 164).

Halil-ur-Rehman Hanani'ye göre, Şura-yi Nezar, Cem'iyyet-i İslâmî'den bağımsız bir siyasi parti değildi, belki onun askeri koluydu: Neredeyse dokuz yıllık varlığı boyunca, Şura-yi Nezar askeri, siyasi, kültürel, sosyal, sivil, eğitim ve sağlık alanlarında büyük başarılar elde etti. Nihayet 1992'de Dr. Necibullah rejiminin düşmesi ve İslam Devleti'nin kurulmasının ardından Savunma Bakanlığı'nın salonunda kurulan bir toplantıda, bu konsey(Şura-yi Nezar) feshedildi. Bu konseyin üyelerinin çoğunluğunun katıldığı bu toplantıda, Amir Sahib (Ahmed Şah Mesud) feshinin nedenini şöyle ifade

etti: Şura-yi Nezar, cihad koşullarının ve savaşın aşamalarının dayattığı acil bir askeri ve siyasi zorunluluk temelinde oluşturuldu. Kuruluşunun amacı Mücahidlerin faaliyetlerini koordine etmek ve cepheleri organize etmektir. İslam Devleti'nin kurulmasından sonra artık buna gerek kalmadığını; zira biz artık savaş aşamasından yönetim ve devlet kurma aşamasına geldik. Parti reformları yapmak istiyorsak bunu Cem'iyet'ten ayrı değil, Cem'iyet-i İslâmî çerçevesinde yapmalıyız. **Cem'iyet**¹³ bizim büyük evimiz ve tarihi kimliğimizdir. Yeni bir parti kurulması Afganistan sorununu çözseydi, Peşaverdeki yedi parti ve İran'daki sekiz partisinin kurulması Afganistan'ın sorunlarını çözmeye yeter! (Hanani, 2017).

On binlerce Afgan'ın öldürüldüğü Afganistan iç savaşının ana taraflarından biri **Şura-yi Nezar**'dı. Nezar Konseyi'nin bugüne kadar güçlü takipçileri olmasına rağmen, birçok Afgan, bu grubun Afganistan'daki iç savaşının ana taraflarından biri olduğundan dolayı, adını duymaktan nefret ediyor. Konseyin (**Şura-yi Nezar**) muhaliflerinin çoğu, Afganistan iç savaşında savaşan cihatçı partilerdir. Bunlardan biri Gülbüddin Hikmetyar liderliğindeki Hizb-i İslâmî'dir. Bugüne kadar **Hizb-i İslâmî** ve **Şura-yi Nezar** üyeleri birbirlerini Afganistan'da iç savaş başlatmakla suçluyorlar. Aynısı **Hizb-i İslâmî** ve diğer Afgan cihatçı partiler için de geçerlidir. Günümüz Afganların çoğu, cihatçı partilerin Sovyetlere karşı kazanılan zaferden sonra kendi arasında iktidar mücadelede işlediklerinden nefret ediyor, İslami ve cihatçı partilere de pek iyi bakmıyorlar.

Bir diğer askeri komutanlardan oluşan konsey Nangarhar Konseyi'dir.

3.2.2. Şura-yi Nangarhar (Nangarhar Konseyi)

1989'un başlarında **Celalabad Savaşı**'nda ve Mücahitlerin başarısızlığı sonucu, **Nangarhar** vilayetinin komutanları itibarlarını kaybetti. Dolayısıyla, bir yandan prestiji sağlamak ve diğer yandan daha iyi askeri sonuçlar elde etmek için, cihatçı komutanlar bir konsey oluşturdular. Böylece, ilk toplantıları 1990 yılında Pakistan Askeri İstihbarat Bürosu'nun Peşaver'deki ofislerinden birinde yapıldı. Komutanlar **Nangarhar Konseyi**'nin kurulduğunu duyurdu (İlmi, 2003, s. 29).

¹³ Cem'iyet-i İslâmî Afganistan Partisi

Nangarhar Konseyi, Mücahitlerin rejimi sırasında, tarafsız bir güç olarak kaldı ve hatta Hikmetyar ile Burhanuddin Rabbani liderliğindeki İslam Devleti arasındaki **Kabil savaşlarında**, arabuluculuk yaptı. Ancak daha sonra konsey bölündü ve bazı üyeleri iç çatışmalarda öldürüldü (Andişmand, 2012, s. 181).

Nangarhar Konseyi'nin faaliyetleri ve yaklaşımı şu şekilde özetlenebilir:

- Doğu illerindeki cihatçı komutanların etnik anlaşmazlıkları önlemek.
- Pakistan'ın Peşaver kentinden iktidarı ele geçirmek için Kabil'e giden **Sebğatullah Mucaddedi**'nin konvoyunun güvenliğini sağlamak.
- İslami hükümetin kurulmasından sonra ülkenin doğu illerinde savaş ve kan dökülmeden hükümet koltuklarının dağılımı.
- Kabil'deki örgütlerin savaşları sırasında tarafsızlığını sürdürdü.
- Taliban Celalabad'a girdiğinde, şehri savaştan onlara devretti. (Maşuof, 2017, s. 165)

Bir diğer askeri komutanlardan oluşan konsey Şura-yi Sağar'dır. Aşağıda ele alınacaktır. Bu konsey, Afgan cihadında önemli rol oynayan Afgan cihatçı komutanlarının en önemli konseylerinden biridir. Afganistan'ın batı ve güneybatısındaki Cihat liderliği bu konseyin komutanlarının elindeydi.

3.2.3. Şura-yi Sağar

Bu konsey güneybatı Afganistan'da Cem'iyet-i İslâmî komutanı **İsmail Han** tarafından kuruldu (Andişmand, 2012, s. 179). Konsey, Ağustos 1987'de, Afganistan'ın güneybatısındaki büyük-küçük çaplı yüzlerce cihatçı komutanın katılımıyla **Ğor** eyaletinin **Sağar** bölgesinde kuruldu. (İlmi, 2003, s. 21) Afgan yazarı **Abdul Hamid Mobariz**, Sağar Konseyi'nin nasıl kurulduğunu hakkında: Komünistlere ve işgalci orduya karşı cihat sekizinci yılına girmişti. Ülkenin batı ve güneybatı eyaletlerindeki Mücahidler kahramanca savaşıyorlardı, ancak her biri kendi bölgesini bağımsız olarak koruyorlardı, koordinasyon yoktu... Böyle bir mücadele, çok etkili olsa da, Sovyet güçleri için kesin bir yenilgiye yol açamazdı. Bu nedenle küçük ve büyük cihatçı birimler arasında bir bağlantı ve askeri operasyonlarda bir koordinasyon yaratması

gerekiyordu. Ülkenin güney ve güneybatısından Amiri, **General İsmail Han**, Afgan ordusunun eğitimli subaylarından biriydi ve Ruslara karşı bir ayaklanma ile cihat başlatmıştı. Cihatçı birlikler arasındaki uyum ve koordinasyonun kesin olduğunu düşünüyordu ve bu amaçla **Sağar Cirga**'yı kurdu (Mubariz, 1999).

İsmail Han, Sağar Konseyi hakkında: Sağar Konseyi, Mücahitlerin gerilla savaşlarından, partizan ve düzensiz savaşlardan birlik ve düzenli savaflara dönüştüren bir konseydi.... Rusların ilerlemesini ve saldırmasını önlemek için düzenli ve koordineli bir savaş başlatmamız gerekiyordu. Bu nedenle cihatçı komutanlar için ülke çapında bir koordinasyon konseyi oluşturmayı düşündük (Ahrari, 2004).

Afganistan Mücahit komutanların bir diğer konseyi **Şura-yi Sartasari-yi Kumandanan**'dir. Aşağıda bu konsey ele alınıp incelenecektir.

3.2.4. Şura-yi Sartasari-yi Kumandanan

Şura-yi Sartasari-yi Kumandanan Konseyi, başlangıçta Afganistan'ın güneyinde kuruldu. İlk toplantı 7 Mayıs 1990'da Pakistan sınırına 15 km mesafedeki Paktia'nın **Jur** bölgesinde yapıldı (Andişmand, 2012, s. 179). Bu toplantıda Paktia vilayetinden **Mevlevi Calaluddin Hakkani**, Ğazni vilayetinden Seyed Hassan ve Kari Tac Mohammad, Paktika vilayetinden Ahtar Mohammad Tolvak ve Arsalan Rahmani, Maidan Vardak vilayetinden Mohammad Amin Vardak, Mohammad Anvar Cagdalak, Abdul Hak, Dr. Şahroh Gran ve Mohammad Bilal Kabil vilayetinden, Kandahar eyaletinden Saleh Mohammad, Helmand eyaletinden Halifa Abdul Vahed Nakşbandi gibi önemli komutanlar bu toplantıya katılmıştı (İlmi, 2003, s. 55).

İkinci toplantı, Haziran 1990'da 300 komutanın katılımıyla yapıldı. Bu toplantıda Cem'iyet-i İslâmî Afganistan **Surobi** bölgesi komutanı **Mohammad Anvar Cagdalak** konsey sekreteri olarak atanmış ve 61 kişilik bir komite oluşturulmuştur (Maşuof, 2017, s. 168). **Şura-yi Sartasari-yi Kumandanan** Konseyi'nin üçüncü toplantısı Pakistan'ın Çetral sınır noktasındaki **Şah Salim** bölgesinde yapıldı. Ahmed Şah Mesud ve Abdul Hai Hakco da dahil olmak üzere kuzey eyaletinin bir dizi komutanı da toplantıya katıldılar. Konsey, 9 Ekim 1990'da kuruldu. (Andişmand M. , 2012) Müzakireler üç gün sürdü ve konseyin resmi adının " **Şura-yi Sartasari-yi Kumandanan Cihadi-I**

Afganistan/ Afganistan Cihadi Komutanların Genel Konseyi" olarak ilan edildi. Cihatçı komutanlar, Afgan cihadı ve ülkenin ulusal çıkarlarını gerçekleştirmek için, örgütsel ve etniksel çıkarlarından vazgeçme sözü verdiler. (İlmi, 2007, s. 286) Ancak **Şura-yi Sartasari-yi Kumandanan** Konseyi iddia ettiği başarıları, elde edemedi. Hikmetyar liderliğindeki Hizb-i İslâmî, konseye karşı çıktı. Andişmand'a göre, bu konseyde (**ISI**) daha fazla etkiye sahipti. Buna ek olarak, **Sağar Konseyi**'ni oluşturan **İsmail Han** liderliğindeki güneybatı Afganistan'ın temsilcileri de bu toplantıya katılmadılar.

3.3. Demokratik Halk Partisi Devletinin Düşüşü ve Mücahitler'e İktidarın Devri

Nisan 1978 darbesiyle iktidara gelen *Afganistan Halk Demokratik Partisi*, **Necibullah** liderliğinde ismini değiştirip "**Vatan Partisi**" olarak adlandırılmıştı. Partinin yeniden adlandırılması, partinin egemenliğini korumak için bir ulusal uzlaşma politikası çerçevesinde bir reformun parçasıydı. Ancak bu politika değişikliği, partiyi ve son liderini hedef'e ulaştırmadı. Demokrat Halk Partisi veya **Vatan Partisi** hükümeti, Nisan 1992'de çöktü.

Ulusal uzlaşma planının açıklanmasıyla, **Dr. Necibullah**, Mücahitlerin güvenini kazanamadı, bu nedenle kaçınılmaz olarak orduyu güçlendirmek için, **milis kuvvetleri** kurdu. Ve bu **militarizasyon**, ordu (Savunma Bakanlığı) ile Yüksek Silahlı Kuvvetler Komutanlığı (CumhurBaşkanı) arasında bir iç anlaşmazlığa neden oldu. Sonuç olarak, Milli Savunma Bakanlığı güçleri **Şahnavaz Tanni** (Savunma Bakanı) liderliğinde **Nacibullah**'a karşı askeri bir darbeye yol açtı. Darbe başarısız olmasına rağmen, Necibullah'ın partisinin ve hükümetinin temellerini içeriden zayıflattı ve bölünmeleri ve düşmanlıkları daha da yayılmasına neden oldu (Sultani, 2016, s. 153).

Mart 1991'de sınır şehiri **Khost**'un düşüşü, Mücahitlerin moralini yükseltti. Khost'un düşüşünden iki ay sonra, BM Genel Sekreteri, Afganistan'da siyasi çözüm çağrısında bulunan beş maddelik bir bildiri yayınladı. BM Genel Sekreteri'nin Afganistan Özel Temsilcisi **Benon Sivan** barışı koruma görevinden sorumluydu. **Benon Sivan**'ın planı, savaşın tüm taraflarına güvenen geniş tabanlı tarafsız bir hükümet oluşturmaktı. Benon Sivan'ın peş peşe ziyaretlerinin ardından, **Dr. Necibullah**, 18 Mart 1992'de, Birleşmiş Milletler planına dayalı olarak bir geçiş hükümetine iktidarı devretmeye hazırlandı. Dr. Necibullah, iktidarı geçici bir hükümete devretmeye hazırlanırken, rejiminin bazı silahlı

kuvvetleri yollarını ayırdı. Dr. Necibullah ile kuzeydeki Özbek milis komutanı **General Abdul Raşit Dostum** arasındaki ilişkiler bozulmuştu (Tanin, 2015, s. 360).

Dr. Necibullah ile General Abdul Raşid Dostum arasında güvensizlik ortaya çıktığında, Necibullah Afganistan'ın kuzey bölgelerine liderlik edecek yeni komutanlar atadı (Tanin, 2015, s. 361). Bu amaçla **General Açak**'ı kuzey bölgesinin komutanı olarak atadı ve Abdul Raşid Dostum'u silahsızlandırıp tutuklamasını emretti (Sultani, 2016, ss. 154-155). Parti içinde kendi muhaleflerini yavaş yavaş zayıflatmaya ve zaptetmeye çalışan **Necibullah**'ın bu eylemi, kendisine karşı bu kez Tacikler ile parti içinde ikinci bir isyan çıkmasına neden oldu. 70. **Hairatan** firkası komutanı **General Momin Andarabi**, Necibullah'a karşı isyan etti. General Momin'e 53. firkası Komutanı Abdul Raşid Dostum ve 80. firkası Komutanı **Seyyed Mansour Naderi** eşlik etti. Cihatçı komutan Ahmad Şah Mesud da General Momin'e destek verdi. Afganistan'ın kuzeyindeki Mazar-e-Şarif şehri 19 Mart 1992'de hükümet kontrolünden çıkarıldı ve **Abdul Raşit Dostum** ve çeşitli Mücahit gruplarının idaresine girdi. Ahmed Şah Mesud, devlette **Parçam** fraksiyon'un işbirliği ile 13 Nisan 1992'de **Çarıkâr**'a ve ertesi gün **Bagram Havaalanına** ulaştı. **Gülbuddin Hikmetyar** da Kabil'in güneyine ilerlemişti ve güçleri Cumhurbaşkanlığı Sarayı ve İçişleri Bakanlığı'na sızmıştı (Andişmand, 2012, ss. 186-187).

Mazar-e-Şarif'in Afganistan'ın kuzeydeki eski hükümet güçleri ve Mücahit gruplarından oluşan bir koalisyon tarafından düşüşü, Dr. Necibullah rejiminin sonunun başlangıcı oldu. Koalisyon güçleri Mazar-e-Şarif şehrini ele geçirdikten sonra başkent **Kabil**'i hedef aldı. Sovyet destekli Afganistan Demokratik Halk Partisi'nin son devlet başkanı **Dr. Necibullah**, 13 Nisan 1992 akşamı Kabil'deki Birleşmiş Milletler ofisine sığındı. Dr. Necibullah, Nisan sonunda iktidarı geçiş hükümetine devretmeye hazır olduğunu duyurdu; Ancak iktidarı alacak bir geçiş hükümetten haberi yoktu. Nihayet, 16 Nisan 1992'de yerel saatle öğlen 12'de Dr. Necibullah başkanlıktan istifasını açıkladı. Böylece Necibullah hükümeti çöktü ve mücahitler iktidarı devraldı. Ancak öncelikle **Cünbüş-e Milli-yi İslâmî-yi Afganistan** ele alınacaktır.

3.3.1. Cümbüş-e Milli-yi İslâmî-yi Afganistan

Cümbüş-e Milli-yi İslâmî-yi Afganistan (Afganistan Milli İslâmî Hareketi) 1992'de Abdürreşîd Dostum(Farsça: عبدالرشید دوستم) tarafından kuruldu. Raşid Dostum Rusya'nın Afganistan'ı işgali zamanında Necibullah'ın en önemli komutanıydı (Koç, 2018).

Mazar-e-Şarîf ve **Cabal ul-Serac** şehirlerinin düşüşü ve General Abdürreşid Dostum'un Kabil'e yapılan saldırı nedeniyle Ahmed Shah Mesoud ile görüşmesi, *Afganistan Milli İslâmî Hareketi* adlı başka bir örgütün kurulmasına yol açtı (Maşuof, 2017, s. 191). **Cabal ul-Serac** toplantısından döndükten sonra, Abdürreşid Dostum, Dr. Necibullah hükümetine karşı bir ayaklanma başlatan Kuzey'in siyasi ve askeri çalışmalarını koordine edecek bir komite görevlendirdi. Komite, dikkatli bir çalışma ve çok tartışmanın ardından, kuzey askeri hareketine *Afganistan Milli İslâmî Hareketi* adını verdi. Afganistan Milli İslâmî Hareketi Lideri Dostum, ve General Hesamuddin Hakbin, Rasool Pahlavan, Hizb-i İslâmî Afganistan Partisi'nden Mühendis Nasim Mehdi, Cem'iyet-i İslâmî'den Atta Mohammad ve İslami Birlik Partisi'nden Hacı Mohammad Mohakik de Afganistan Ulusal İslami Hareketi'n yardımçıları olarak seçildi (Beigi, 2000, s. 25).

Bu askeri, siyasi örgüt kısaca **Cümbüş** olarak bilinmekte ve daha çok Afganistan'ın kuzeyindeki Özbek ve Türkmenlerden oluşmaktadır. Örgüt uzun yıllar boyunca Afganistan'ın kuzeyini Mezar-ı Şerif merkezli olarak kontrolünde tuttu. Cümbüş güçleri 1992 Baharında Mezar-ı Şerif'e el koydu, bir müddet sonra Ahmed Şah Mesud'la anlaşarak diğer mücahit gruplarla birlikte Kabil'e girdi. Necibullah hükümeti 1992'de devrildikten sonra Kabil'in değişik yerlerini ele geçirmiş olan mücahit gruplar birbirleriyle çatışmaya başladılar. Cümbüş başta Cemiyet-i İslâmî ile müttefik olmasına rağmen kısa bir süre sonra onlardan ayrılıp Hizb-i İslâmî ile ittifak kurdu. Lakin bir müddet sonra onlardan da ayrıldı. 1993 yılında Cemiyet-i İslâmî ile girdiği savaşta Kabil'de elinde tuttuğu yerleri kaybetti ama Mezar-ı Şerif'i elinde bulundurduğundan Afganistan'ın kuzeyinin büyük bir bölümünü kontrol etmeye devam etti. Bu durum Taliban'ın Mezar-ı Şerif'i ele geçirdiği 1998 yılına kadar devam etti. Cümbüş-ü Milli bu yenilgiden sonra Taliban'a karşı savaşmak için Şah Mesut liderliğindeki Kuzey İttifakı'na katıldı ve tekrar Cemiyet-i İslâmî ile müttefik oldu. Cümbüş, Kuzey İttifakı'nın en güçlü gruplarından olup Taliban'ın devrilmesinde önemli rol oynadı.

Cümbüş, kendisini İslâmî bir hareket olarak görse de daha çok pragmatist ve Batı yanlısı bir grup olarak görülmelidir (Koç, 2018).

Özbek asıllı Raşid Dostum, Afganistan'da nüfusun yüzde 9'unu oluşturan Özbeklerin lideri konumunda. Dostum, ülkenin kuzeyinde Taliban militanlarına karşı bölgede oluşturduğu güçle mücadele etti. Raşid Dostum, Afganistan'da 2004'teki cumhurbaşkanlığı seçiminde aday olmuş ve oyların yüzde 10'unu almıştı. 2014'teki seçimlerin ardından devlet başkanlığı yardımcılığına getirilmişti (TrtHaber, 2020). Temmuz 2020'de Afganistan Cumhurbaşkanı Eşref Gani'nin eski Yardımcısı ve Cümbüş Partisi lideri Raşid Dostum'a "mareşallik" unvanı verildi (AnadoluAjansı, 2020).

3.3.2. İktidar Yolunda Mücahitler Arasındaki Anlaşmazlıklar

Mazar-e-Şarif'in ele geçirilmesiyle eş zamanlı olarak, Abdürreşid Dostum, Ahmed Şah Mesoud ve Abdul Ali Mazari, bir dizi müttefik komutanlarla birlikte, Kabil'in kuzeyindeki Cabal ul-Sirac kasabasında toplandı ve daha sonra *Kuzey İttifakı* olarak bilinen *Cabal ul-Sirac* ittifakın temelini attılar. Görüşmede Kabil'e saldırı planı kabul edildi ve koalisyonun liderliği Ahmed Şah Mesud'a devredildi (Tanin, 2015, s. 370).

Andişmand'a göre, Abdürreşid Dostum ve Abdul Ali Mazari'nin planı, Kabil'i ele geçirdikten sonra kendi hükümeti kurmaktır. Bu plana göre, Ahmed Şah Mesud devlet başkanı, Abdul Ali Mazari başbakan ve Abdürreşid Dostum da savunma bakanı olarak vardı. Ancak Ahmed Şah Mesud, hükümet kurma planlarını reddetti. Ve hükümetin oluşumunu Peşaver'deki cihatçı partilerin liderlerine devretti. Ahmed Şah Mesud bir cihat konseyi kurulmasını önerdi. Öneri kabul edildi ve meclise katılanlar, konsey başkanı olarak Ahmed Şah Mesud'u ve konseyin askeri yardımcısı olarak Abdürreşid Dostum'u seçtiler.

Ancak *Gulbuddin Hikmetyar*, *Cabal ul-Sirac* mütabakatını Mücahitler'e ihanet olarak adlandırmanın yanı sıra, onların (Cabal ul-Sirac müttefikleri) iktidarı ele geçirmek ve kendi liderlikleri altında bir hükümet kurmak istediklerine inanıyor. bu yüzden buna karşı çıktı: Anlaşmada Ahmed Şah Mesud'un başkanlığında ve Seyyed Mansour Naderi'nin yardımcısıyla 20 üyeli bir konsey kurmayı kabul ettiler. Ve onların düşündüğü

gelecek hükümette Abdul Ali Mazari başbakan, General Abdülraşid Dostum savunma bakanı ve Abdul Vakil dışişleri bakanı olarak olacaktı (Hikmetyar, 1999, ss. 95-96).

Ancak, Necibullah'ın komünist hükümetinin en önemli komutanı olan Abdülraşid Dostum'un katılımı ve yardımcısıyla Cihadi Meclisi'nin oluşturulması, diğer cihatçı partilerin birçok liderini Mesut'un karşısına çıkmasına sebep oldu (Andişmand, 2012, s. 188). Kendisini en güçlü olarak gören *Gulbuddin Hikmetyar*, Cabal ul-Sirac zirvesini ve Cihadi Konseyi'nin oluşumunu bir komplo(desise) olarak nitelendirdi ve Ahmed Şah Mesud önderliğinde kuzeyden gelen güçlerin Kabil'e girmesi halinde şehri yok edeceği tehdidinde bulundu. Bu tehditler Kuzey İttifakı'nın Kabil'e girmesine engel olmadı (Sultani, 2016, s. 158). Bu arada, Ahmed Şah Mesud liderliğindeki Şura-yi-Nezar kuvvetleri başkente taşındı ve 15 Nisan 1992'de *Bagram Hava Üssünün* kontrolünü ele geçirdi (Tanin, 2015, s. 371).

Gulbuddin Hikmetyar da çatışmaya hazırlandı ve Mesut'u Kabil'e kuvvetlerini göndereceği konusunda uyardı. Kuzeyden Mesud güçleri, batıdan Şiiler (Abdul Ali Mazari liderliğindeki Hizb-i-Vahdat), merkezden Abdülraşid Dostum milisleri ve güneyden ve doğudan Hizb-i İslâmî kuvvetleri Kabil'e akın ederek şehre girdiler.

3.3.3. Mücahitlerin Hükümetinin Kurulması ve Mücahitler'e İktidarın Aktarımı

1992'de Ahmed Şah Mesud liderliğindeki Kuzey Koalisyonunun Kabil'e saldırması kararının ardından, *Gulbuddin Hikmetyar*, Cabal ul-Sirac koalisyonunu(Kuzey Koalisyon) cihada ve İslam'a karşı bir komplo(desise) olarak nitelendirirken, saldırırlarsa Kabil'e saldırmakla tehdit ederken, diğer cihatçı örgütlerin liderleri Peşaver'de yeni bir hükümet kurmak için müzakereleri başladılar.

1992 Nisan ayının son günlerinde: Mücahitlerin liderleri henüz geçici hükümetin kurulması konusunda bir sonuca varamadılar. Ama Kabil'de huzur var. İnsanlar endişelidir, bazıları şehri terk ediyor, ama çoğu bilmiyor ne yapacağını? Binlerce Mücahitler Kabil'e saldırmaya hazır. Birçoğu için Kabil, General *Zia-ül-Hak*'a (Pakistan Başbakanı) göre ateşte yanması gereken düşmanın kalesidir. Hizb-i İslâmî Afganistan lideri Gulbuddin Hikmetyar, şartlarını kabul edilmediği takdirde, 25 Nisan Pazar günü,

defalarca saldırı tehdidinde bulundu. Bu tehdit her kesten önce rakibi olan Ahmed Şah Mesud'a yöneliktir (Tanin, 2015, s. 383).

1992'de Mücahitlerin liderleri, Birleşmiş Milletler'in hükümet kurma planı da dahil olmak üzere, bir hükümet kurma amacıyla, birkaç başarısız çabalar gösterdiler. 24 Mart 1992'de Abdul Rab Rasul Sayyaf, Burhanuddin Rabbani, Gulbuddin Hikmetyar, Mohammad Younus Halis, Sebğatullah Mucaddedi, Sayed Ahmed Gilani, Mohammadi, Mansour ve Mohammad Emin Vaekad, Paktia eyaletinin Çamkanai bölgesinde, BM hükümet kurma planını tartışmak için bir araya geldiler. Bu toplantıda Sebğatullah Mucaddedi'nin iki ay için geçici hükümetin başına geçmesi ve iki ay sonra Burhanuddin Rabbani'nin bu görevi yerine getireceği ve bu süre zarfında genel seçimlerin yapılmasına karar verildi. Ve seçilmiş hükümet de dört yıllığına iktidarda olacak. Ancak bu plan da uygulanamaz hale geldi ve başarısız oldu (Tanvir, 2000, s. 543).

28 Mart 1992'de Hikmetyar başka bir plan sundu. Bu plana göre Dr. Necibullah'ın iktidardan kayıtsız şartsız istifa etmesi, iktidarın Mücahitler'e eşit olarak devredilmesi, altı ay içinde genel seçimler yapabilecek bir Mücahit hükümeti kurulması ve İslami Konsey'in kurulmasıydı.

Hizb-i İslâmî lideri Gülbüddin Hikmetyar kendi planı hakkında şöyle yazıyor: Hizb-i İslâmî, tüm cihatçı gruplar için kabul edilebilir bir geçici hükümet anlaşması istiyordu ve bu hükümete barışçıl bir iktidarı devrirerek ve ardından altı ay içinde seçimler yapılsın. Biz (Hizb-i İslâmî) tüm grupları iktidarı elde etmek için darbeye ve Komünistlerle koalisyona girmemeye ikna etmeye çalışıyorduk.... Liderler seçime kadar beklemeli ve seçimlerle hükümete girmelidir.. Ancak mücahitlerin elinde İslami bir hükümetten korkan yerli ve yabancı güçler, komünistlerle koalisyon hükümeti kurmak için çalışıyorlardı.

Son olarak, 24 Nisan 1992'de Mücahitler liderleri, Pakistan'da geçiş döneminde geçici hükümet olarak iktidara gelmesi gereken 51 üyeli bir konsey kurdular (Tanin, 2015, s. 385). Böylece Kabil'de Demokratik Halk Partisi hükümetinden iktidarı ele geçiren ilk Mücahitler hükümeti Peşaver *Governor house* (Vali Konağında) kuruldu. Pakistan Başbakanı *Nawaz Sharif* ve *IST*'nin başkanı *General Javid Nasser* da Pakistan'daki yedi

Mücahid partisi arasındaki bu müzakirelerde ve anlaşmada yer aldı (Maşuof, 2017, s. 182).

Bu konseyin liderliği ilk iki ayda Sebğatullah Muceddedi'ye ve sonraki dört ayda Burhanuddin Rabbani'ye devredildi. Savunma Bakanı Ahmed Şah Masud, Dışişleri Bakanı da Ahmed Şah Ahmedzai oldu. Başbakanlık makamı Gülbuddin Hikmetyar Hizb-i İslâmî Partisine verildi. Daha sonra Partinin komutanı olan *Abdul Sabur Farid* başbakan oldu. Ancak konsey Kabil'e girmeden önce, Cumhurbaşkanı Necibullah'ın halefleri, Ahmed Şah Mesud ve Hikmetyar'ın güçleriyle bağlarını güçlendirdiler. Aslında bu anlaşma ve Mücahit hükümetinin kurulması, Gülbuddin Hikmetyar ile yeni hükümetin savunma bakanı Ahmed Şah Mesud arasında başkentte savaş çıkmasını engellemedi.

3.3.4. İç Savaşın Başlangıcı ve İktidarın Devri

Peşaver'de Mücahitlerin hükümetinin oluşumu, Mücahitler'in çeşitli güçlerinin, özellikle Hizb-i İslâmî Cem'iyet-i İslâmî'nin güçleri, Kabil'e gelişiyle aynı zamana denk geldi (Andişmand, 2012, s. 190). 25 Nisan 1992'de artık savaş başlamıtı. Bir yandan Hizb-i İslâmî güçleri, diğer yandan Kuzey Koalisyon Ordusu (Ahmed Şah Mesud liderliğindeki) güçleri başkent'in kontrolünü ele geçirmek için şiddetli bir savaşa girdiler. Afganistan yeni bir iç savaşa giriyor, ancak bu sefer iktidar için cihatçı ve İslami partiler arasında bir savaş. Şehrin huzuru, Kabil'in bu yüzyılda daha önce hiç hatırlamadığı korkunç bir savaş olan tankların ve topçuların ateşlenmesi ile paramparça oldu. Kabil'de bu günler çok korkunçtu.

Hikmetyar, o gün öğleden sonra Peşaver'de düzenlediği basın toplantısında, İslam Devrimi'nin zaferini tüm Afgan millete ve Müslüman ümmetine sözleriyle kutlayarak, Peşaver'deki geçiş hükümetinin¹⁴ sona ermesi çağrısında bulundu (Andişmand, 2012, s. 191). Pakistan'daki Sebğatullah Mucaddedi başkanlığında Mücahid hükümeti Kabil'e taşımaya hazırlanıyordu (Tanin, 2015, s. 386). Mücahidin Geçiş Hükümet başkanı Mucaddedi, Kabil'e gelmeden önce, Cihadi Liderlik Konseyi ve Mücahitler hükümeti adına bir açıklama yaptı. Bu beyan aslında Hikmetyar'a karşı ve Ahmed Şah Mesud'u destekliyordu (Maşuof, 2017, s. 184). Başkentteki üç günlük bu

¹⁴ Sebğatullah Mucaddedi başkanlığında Mücahid hükümeti.

savaş, hükümetin parçalanmasına yol açtı. Kabil şehri çok sayıda cihatçı örgütlerin, Necibullah hükümetinin kalan güçleri ve çeşitli silahlı grupların hakimiyet altında bölündü (Andışmand, 2012, s. 192).

Hangi güçlerin Kabil'e ne zaman girdiğine bakılmaksızın, 25-29 Nisan'daki savaşlar, Kabil halkını ve tüm dünyayı şok içinde bıraktı. Afganistan yeni bir iç savaşa giriyor gibiydi. Çatışmalar ve savaşlar devam ederken, geçici hükümet Kabil'e geldiler. Kabil'in farklı bölgelerinde çeşitli Mücahit grupları iktidar için savaşıırken, Profesör **Sebğatullah Mucaddedi** ve Mücahitlerin hükümetin üyeleri, cumhurbaşkanlığı sarayına girdiler ve bir törenle, iktidar resmen Necibullah'ın halefleri tarafından Mücahitler'e devredildi. Sebğatullah Mucaddedi törende genel af ilan etti, ve Mücahidleri ve eski rejim güçlerini kardeş olarak birlikte durmaya ve ülkesine hizmet etmeye çağırdı. **Mucaddedi** bu toleranslı tutumuna rağmen şehir(Kabil) ve ülkede istikrarı sağlayamayacak ve iki ay içerisinde iktidarı bırakmak zorunda kalacaktır. Bu husus aşağıda incelenecektir.

3.3.5. Sebğatullah Mucaddedi'nin İki Aylık Hükümeti

Nacibullah hükümetin karşısında Mücahitler'in zaferinden sonra, 1992 baharında Mücahitlerin geçici hükümetinin başına iki aylığına seçilen *Mucaddedi*, hükümeti resmi olarak *Necibullah* hükümetinin başbakanı *Fazl al-Hak Halekyar*'dan devraldı (BBC, 2019). On dört yıllık savaşın ardından, güç Mücahitler'e devredilmişti. Sebğatullah Mucaddedi ilk konuşmasında yüzbinlerce Afgan'ın kan döktüğü bu mücadelede elde ettikleri zaferden dolayı halkı tebrik etti ve genel af ve uzlaşma çağrısında bulundu: ... Kardeşler, Yüce Allah'a şükredin, secde edin, iki rekat şükran namaz kılın ve şükürler olsun, 20-25 yıl aradan, İslami hükümet tekrar Afganistan'a dönecektir (Tanin, 2015, s. 394). Bu açıklamaya rağmen Sebğatullah Mucaddedi'nin iktidarının iki aylık dönemi, Afganistan'daki en acımasız, istikrarsız ve korkutucu siyasi bir dönemdir. Bu dönemde, Afganistan'da cihatçı gruplar arasında iç savaş başladı. Kabil harabeye döndü. Peştunlar, Hazaralar, Tacikler ve Özbekler arasında etnik çatışmalar çıktı ve sonucunda Kabil'de binlerce kişiyi öldürülmesine neden oldu. İslam Devleti Başkanı Sebğatullah Mucaddedi, şehir içinde izinsiz ateş etmeyi yasaklayan bir kararname imzaladı. Ancak cihatçı örgütler arasındaki savaş ve çatışma şiddetlendi. Bu savaş daha çok iki örgüt arasındaydı: Hizb-i İslâmî ve Cem'iyet-i İslâmî.

Hikmetyar, Dostum'un milislerinin Kabil'den çekilmesini ve eski komünist hükümetin general ve subaylarının görevden alınmasını talep ediyordu ve Kabil'deki onların varlığında Mücahitlerin hükümetini, bir İslami devleti olarak kabul etmiyordu. Ve Kabil'deki savaşını komünistlere ve Abdürreşid Dostum'un milislerine karşı bir cihat olarak nitlendiriyordu. Çünkü Mücahidler, Abdürreşid Dostum'u Nacibullah'ın komünist hükümetinin milis komutanlarından biri olan komünist bir figür olarak görüyordu. Hikmetyar da Dostum'un Sebğatullah Mucaddedi liderliğindeki Mucahedin hükümeti'ndeki varlığını, Mucaddedi hükümetine karşı çıkmak için bir bahane olarak kullanıyordu. Halbuki, Hikmetyar daha sonra *Cem'iyet-i İslâmî* ve Rabbani hükümetine karşı Abdürreşid Dostum ile ittifak kurdu. 2 Mayıs 1992'de Celalabad'da yaptığı bir konuşmada şunları söyledi: Son on dört yıl boyunca momin milletimize karşı savaşan "Glam Jam"(Abdürreşid Dostum'un milisleri) milislerini kovulmak istiyoruz. Ancak, askeri gücü açısından, çoğu cihatçı örgütten daha zayıf olan Sebğatullah Mucaddedi, başkanlığının ilk günlerinde, hayatta kalması nedeniyle, Abdürreşid Dostum'a *General* unvanını verdi. Böylece o, diğer rakiplerine karşı onu desteklemek için Abdürreşid Dostum'un kendi yanında olmasını istedi. Gülbuddin Hikmetyar, komünist bir güç olan Abdürreşid Dostum'un güçlerinin Kabil'den çekilmesi konusunda defalarca ısrar ediyordu. Öte yandan Sebğatullah Mucaddedi de, Abdürreşid'in topraklar ve uçaklarla büyük bir güç olduğu ve Kabil'den çıkarılamayacağı konusunda ısrar ediyordu. Dolayısıyla Sebğatullah Mucaddedi'nin iktidarının iki aylık dönemi, emri cumhurbaşkanlığı saray kapısının ötesine geçemeyen çok zayıf bir dönemdi.

Cihatçı partilerin liderleri arasında varılan *Peşaver anlaşmasına* göre, Sebğatullah Mucaddedi'nin iki aylık iktidarının sona ermesinin ardından Burhanuddin Rabbani, dört ay için Mucahedin İslam Devleti'nin başkanı olacaktı. Aşağıda Rabbani'nin hükümet dönemi ele alınıp incelenecektir.

3.3.6. Burhanuddin Rabbani'nin Dört Aylık Hükümeti

1992 yılının Haziran ayı sonunda, periyodik iktidar paylaşımı anlaşmasına göre, Sebğatullah Mucaddedi'nin iki aylık başkanlığı sona erdi. Ancak iki aylık görev süresinin bitiminden sonra, siyasi iktidarda kalması için *Dostum*'un desteğini arayan Sebğatullah Mucaddedi, Ahmed Şah Mesud'un baskısıyla, iktidarı *liderlik konseyine* devretmeye mecbur oldu ve yerini *Cem'iyet-i İslâmî* lideri *Burhanuddin Rabbani* aldı.

Kabil'in *Çahar Asyab* bölgesinde merkez alan, Rabbani'nin eski ve uzun süredir rakibi olan Hikmetyar, iktidarın devredildiği gün Burhanuddin Rabbani'ye karşı savaşın devam ettiğini belirterek, dedi ki: **"Keşke bugün iktidar Rabbani Efendi'ye devredilseydi, bu konuda söyleyecek bir şeyimiz olmazdı. Ancak iktidar, (aslında) General Abdürreşid Dostum'un birkaç paralı askerinin ve komünist generallerin elindedir. Komünist generaller hükümet pozisyonlarında olduğu ve Abdürreşid Dostum'un vahşi güçleri Kabil'de olduğu sürece, savaş devam edecek ... "** (İlmi, 1997, s. 17). Bu gerekçe ile Hikmetyar savaşa devam etti.

Burhanuddin Rabbani, Peşaver anlaşması uyarınca, başbakanlık görevini Gülbuddin Hikmetyar'a devretme sözü vermişti. Hizb-i İslâmî de, *Abdul Sabur Farid*'i başbakanlığa aday gösterdi. Ancak Hizb-i İslâmî komutanı Abdul Sabur Farid'in Mücahitler'in geçiş hükümetinde başbakan olarak getirilmesine rağmen Hikmetyar, Kabil'de savaşmaya devam etti. Abdul Sabur Farid, göreve geldikten bir ay sonra, görevden ayrıldı ve İslami Parti'nin merkezi olan *Çahar Asyab*'a gitti. Burhanuddin Rabbani'nin dört aylık görev süresi 30 Ekim'de sona erdi, ancak dört aylık görev süresinin sonunda, halefini seçecek konsey dışında kimseye yetki devretmeye hazır olmadığını duyurdu. Ocak 1993'te Burhanuddin Rabbani hükümeti "*Şura-yi Ahle Hal ve Akd*" adında bir konsey kurdu. *Şura-yi Ahle Hal ve Akd* Konseyi, Burhanuddin Rabbani'nin görev süresini uzattı. Gülbuddin Hikmetyar da dahil olmak üzere hükümetin silahlı muhalifleri, bu karara karşı çıktılar. *Cünbüş-e Milli-yi İslâmî*'nin güçleri General Abdürreşid Dostum(ana müttefikleri) da, Ahmed Şah Mesud ve Burhanuddin Rabbani ile yollarını ayırdı.

General Abdürreşid Dostum'un *Cünbüş-e Milli-yi İslâmî*, Gulbuddin Hikmetyar'ın *Hizb-i İslâmî* ve Abdul Ali Mazari'nin *Vahdat Partisi* güçleri **"Koordinasyon Konseyi"**(Farsça: *شورای هماهنگی*) adlı yeni bir ittifak kurdular.

Kabil'de çeşitli cihatçı ve cihatçı olmayan gruplar arasında çatışmalar devam ederken, sorunu çözmek için Pakistan'ın İslamabad kentinde bir toplantı düzenlendi. 8 Mart 1993'te Pakistan ve Suudi Arabistan hükümetlerinin arabuluculuğunda, cihatçı örgütlerin liderleri arasında *İslamabad Anlaşması* imzalandı. Anlaşmaya göre Burhanüddin Rabbani cumhurbaşkanı, Gulbuddin Hikmetyar başbakan olarak seçildi. Hikmetyar, 17 Haziran 1993 tarihinde kendi kabine üyeleriyle birlikte Kabil'de Pağman

ilçesindeki *Haydar Han Kalesi*'nde Cumhurbaşkanı huzurunda Başbakan olarak yemin etti ve görevini başladı. Gülbuddin Hikmetyar'ın hükümetle savaşı, başbakan olduktan sonra durdu (Andişmand, 2012, s. 198-199). Ancak bir süre sonra, Gülbuddin Hikmetyar, Burhanuddin Rabbani ve diğer cihatçı liderler arasında tekrar gerginlikler patlak verdi ve Afganistan'da yıllarca süren iç savaşı ateşledi. Bu savaşlar sonucunda Afganistan'ın başkenti Kabil enkaz haline getirildi ve Afganistan tarihinde bir trajediye neden oldu. Bunun nedenleri ve ayrıntıları aşağıda incelenecektir.

3.4. Yeni İç Savaş; Mücahitler ve İktidar Savaşı: (1992- 1996)

Afganistan'ın 1992'den 1996'ya kadar süren iç savaşı, Cumhurbaşkanı Necibullah'ın istifasını ve Afganistan Demokratik Halk Cumhuriyeti hükümetinin düşmesini takiben Afganistan'da şiddetli bir savaş dönemine işaret ediyor. Necibullah hükümetinin düşmesinden sonra, *Peşaver Antlaşması*'na göre, Afganistan İslam Devleti kuruldu. Anlaşma, 1992 yılında, Gulbuddin Hikmetyar'ın İslami Partisi hariç, tüm Afgan cihatçı partilerinin üzerinde anlaştığı ve birleştiği bir barış ve iktidar paylaşımı anlaşmasını hedefliyordu. Hikmetyar'a o dönemde başbakan olarak iş teklif edilmesine rağmen, reddetti. Hikmetyar hemen Kabil'i bombalamaya başladı ve Afganistan'da yeni bir savaş dönemini başlattı.

Nisan 1992'nin son günlerindeki Mücahitler'in zaferi, Afganistan'daki on dört yıllık savaşı sona erdirmeyi. İslam Devleti'nin kurulmasının ertesi gününden itibaren Mücahit grupları kendi aralarında iktidarı kazanmak için, yeni bir mücadele başladılar. Kabil roket ve topçu ateşi altında ve bu şehre her gün yüzlerce havan topu düşüyor ... Neticede, rakip gruplar arasındaki roket saldırıları ve çatışmalar, yalnızca Kabil'de 30.000 ölü ve 100.000 yaralı bıraktı. Yaklaşık yarım milyon insan başkenti terk ettiler. Kabil şehri yıkıldı ve harabeye döndü. Afganistan'ın tarihi büyüklüğünü yansıtan kültürel miras, Milli Müze, Milli Arşivler, Milli Galeri ve Milli Kütüphane'nin eserleri yağmalandı (Tanin, 2015, s. 399-401).

Mücahid grupların yürüttüğü Afgan iç savaşı neticesinde, bölgenin güçlü ordularından biri olan Afgan ordusu imha edildi. O sırada bir BBC muhabiri şunları bildirdi: Mücahitlerin eylemleri, Kabil halkını derinden hayal kırıklığına uğrattı. Konuştuğum insanların çoğu, Mücahitlerin iktidara geldikten sonraki iki yıl içinde savaş, katliam,

cinayet, yağma ve yıkımdan başka bir şey getirmediğini söylediler. Mücahitlerin liderleri birbirlerini sorumlu tutuyorlar. İslam Devleti Başkanı Burhanuddin Rabbani, İç ve dış komploları sorumlu tutar (Tanin, 2015, s. 403).

Mücahit grupları arasında iç savaşlar devam etti ve Mücahitler herkes için kabul edilebilir meşru bir hükümet kuramadı. 1992'den sonra yaşanan kargaşanın nedenlerinden Mücahitler'in siyasi liderliğe hazırlıksız olmasıdır. Mücahit örgütleri savaş örgütleriydi ve yönetme ve devlet konusunda hiçbir hazırlıkları veya tecrübelri yoktu. Mücahitlerin örgütleri arasında savaş tecrübesi olan savaş ağaları vardı. Ancak bu cihatçı partilerin ülkeyi yönetebilecek şahısları, uzmanları ve siyasi kadroları yoktu.

Durum böyleyken, Mücahidlere tepki olarak Afganistan güneyinden **Taliban** (Peştuce: طالبان) adlı yeni bir grup ortaya çıktı. Taliban, Mücahitlerin yönetim zaafiyeti ve ülkeye bir huzur ve sükûnet getirememediği nedeniyle ortaya çıktı ve hızlı bir şekilde yayıldı.

1996'da iç savaş, Taliban'ın zaferiyle sona erdi. 1994 yılında kurulan Taliban, Kabil şehrini ele geçirdi. Ve kuzeydoğuda Mücahitler'e küçük bir alan tahsis ederek ülkenin %90'dan fazla kontrolünü ele geçirdi ve böylece Afganistan tarihinde yeni bir döneme girdi. Ancak Taliban dönemi bu çalışmanın kapsamı dışında olduğu için, Taliban hakkında ancak kısa bir bilgi verilip daha sonra günümüze kadar Afganistan'daki siyasi gelişmeler özet olarak sunulacaktır.

3.5. Taliban ve Taliban Sonrası Afganistan

Arapça'da kelime olarak "öğrenciler" anlamına gelen Taliban(Farsça: طالبان), Pakistan ve Afganistan'daki dini medreselerden öğrenciler tarafından 1994 yılında kurulan bir Afgan askeri İslamcı hareketidir. Afganistan'ı 1996'dan 2001'e kadar beş yıl boyunca yöneten bu grup(Taliban), Amerika Birleşik Devletleri'nde 11 Eylül 2001 olaylarının ardından ve ABD'nin Afganistan'ı saldırısından sonra devrildi ve egemenliğine son verildi. Ancak, Amerika Birleşik Devletleri ve Afganistan'daki ABD destekli Afgan hükümete karşı bu grubun silahlı mücadelesi bugüne kadar devam etmektedir.

3.5.1. Taliban'ın Ortaya Çıkışı

1992-1996 yılları Afganistan tarihinde çok üzücü, korkunç, acımasız ve acı yıllardır. Bu yıllarda, farklı cihatçı partiler iktidar için savaşıırken, Afganistan başkenti Kabil'i yok ettiler. Savaşın devam etmesi, sürekli anlaşmazlıklar ve Mücahitler gruplarının ulusal bir hükümet kuramayaması, Afganistan'ı ciddi bir krize sürüklediler. Şehirlerde ve köylerde her bireyin ve ailenin güvenliği tehdit altındaydı. Cihatçı partilerdeki savaşçılar diğer etnik gruplara ve rakiplerine mensup kadın ve çocukları öldürüyordu. Afganların şeref, namus ve haysiyetini korumak için düne kadar *kafir komünistlere* karşı savaşan cihatçı grupların savaşçıları, bugün birbirlerinin karılarına ve kızlarına *tecavüz* ediyolardı. Her küçük-büyük cihatçı komutan her yerde kendine ait bağımsız bir hükümet kurmuştu ve kanun ve düzen yerini silahların egemenliğine bırakmıştı.... Böyle bir durumda ve bu kaosu arifesinde, 1994 yılının ortalarında Afganistan'ın güneyinde **Kandahar** vilayetinden yeni bir hareket ortaya çıktı: **Bu Taliban Hareketiydi.**

Taliban'ın nasıl ortaya çıktığı konusunda farklı görüşler vardır. Bazıları, diğer terörist gruplar *DEAŞ*(İSİS) ve *El Kaide* gibi Taliban'ın da Pakistan, ABD ve Suudi Arabistan tarafından yaratılan bir "*istihbarat projesi*" olduğuna inanıyor. Ancak bazıları da, Taliban'ın Afganistan'daki cihatçı grupların yarattığı kaosa tepki olarak bir "*reform hareketi*" olduğuna inanıyor.

3.5.2. Taliban'ın Lideri Molla Muhammed Ömer

Tahrik-i İslami-i Taliban lideri ve Taliban İslam Emirliği Emir el-Mu'minin **Molla Muhammed Ömer Mücahid**, ölümüne kadar saklandı ve herhangi bir görsel medyayla röportaj yapmadı. Ona ait sadece bir veya iki fotoğrafı kaldı. Ancak 23 Nisan 2020'de Taliban grubu, *Molla Muhammed Ömer*'in uzun bir biyografisini bu grubun web sitesinde yayınladı. Özetini şu şekilde aktarıyoruz:

Mevlevi Ğulam Nabi'nin oğlu Molla Mohammad Omar Mücahid, 1960 yılında Kandahar eyaletinin *Khakriz* ilçesine bağlı **Çah Hemmat** köyünde dindar bir ailede dünyaya gelmiştir. Molla Muhammed Ömer beş yaşındayken babasını kaybetti.

Babasının ölümünden sonra annesiyle birlikte **Uruzgan** ilinin **Dehraud** ilçesine gitti ve burada çocukluğunu amcalarının himayesinde geçirdi.

Molla Muhammed Ömer, **Hotak** kabilesinin "Tomzai" aşiretindendir, Hotak, **Peştun** soyunun büyük bir dalıdır. Molla Muhammed Ömer, komünistler askeri bir darbeyle Afganistan'da iktidarı ele geçirdiğinde hayatının üçüncü on yılına henüz ulaşmamıştı. O okuldan cihat cephelerine gitti. Ve **Uruzgan** vilayetinin **Dehravood** ilçesinden **Hareket-i İnkılab-ı İslâmî** (Mevlevi Mohammad Nabi Mohammadi) örgütlenme çerçevesinde cihat ve mücadeleyi başladı.

Komünist rejimin düşüşüyle birlikte, İslami bir devlet kurmak yerine iç savaşlar başladığında, Molla Muhammed Ömer ve yoldaşları, Ulema ile ilk toplantıyı **Panjwai** bölgesinin **Zangawat** semtinde yaptı. Bu toplantıda ulema Molla Muhammed Ömer'e yolsuzluğa karşı çıkması gerektiğini ve hepsinin onu destekleyeceğini söyledi. Molla Muhammed Ömer Mücahid aynı toplantıda **Tahrik-i İslami-i Taliban**'ın temelini attı ve 24 Haziran 1994'te yolsuzluk, kargaşa ve kaosa karşı mücadeleyi başladı.

3.5.3. Taliban İktidarda; Afganistan ve Beş Yıllık Taliban Yönetimi

Taliban, kontrolleri altındaki bölgelerde İslam hukukunun katı bir versiyonunu uygulamaya koydu. Kabil Stadyumunda zina yapmakla suçlananları açıkça idam ettiler. Müslüman kadınların giydiği geleneksel örtü olan çarşaf zorunlu hale getirilmişti (Halilzad, 2016). Kadınların dışarıdan görünmemesi için pencerelerin siyaha boyanması gerekiyordu. Kadınlar evlerini terk etmek isterlerse, erkek Muharrem'e eşlik etmeleri zorunluydu. Bu ilke, savaş yıllarında kocalarını kaybeden yüzlerce veya binlerce dul kadınlar için büyük bir sorun oluşturdu. Taliban rejimi, **Kuzey İttifakı** ile savaş sırasında sivilleri toplu katletmeye devam etti. Taliban, kuzeydeki sivillerin evlerini yıkıyordu. Üzüm bağlarını yok ettiler...

Erkeklerin yerel kıyafetler giymesi, kalın sakal bırakması ve saçlarını kısa kestirmesi zorunlu hala geldi. Televizyon, sinema, tiyatro, müzik ve fotoğraf yasaklandı. Afgan takvimi **Hicri Şemsi**'den **Hicri kameri**'ye değişti. Ve ampütasyon, taşlama gibi ağır cezalar uygulandı.

3.5.4. Taliban ve Eğitim

Taliban'a yönelik eleştirilerin çoğu eğitim alanındadır. Taliban kontrol ettiği her bölge ve ilde okulun kapılarını kızlara ve kadınlara kapattı. Taliban'ın okul adına gençlere açık bıraktığı şey, modern okulla hiçbir benzerlik taşımıyordu. Öğrencilerin başlarına dastar takmaları ve sakal bırakmaları zorunluydu.

Taliban hükümetinin dışişleri bakanlığının bir çalışanı olan **Wahid Mozhdeh**, Taliban'ın özellikle kadınlar ve kızlar için eğitime neden karşı olduğunu şöyle açıklıyor: Taliban, ülkenin kırsal bölgelerinden gelmişti. Köylüler arasında şehir hakkında bir tür karamsarlık vardı. Birçoğu kentsel sistemin ateizmin büyümesine yol açacağına inanıyordu. Komünist darbe bu fikri güçlendirdi. Bu kırsal kesim insanı grubu, dini olmayan okul mezunlarına şüpheyle bakıyordu. Köylerde kız okulu yoktu. Taliban da aynı zihniyetle şehre geldi ve Taliban arasında entelektüel olanlar da çoğunluktan etkilendi. Kentsel ortama kapılmak istemeyen ve kentsel sistemin değerlerini kabul etmeyen bu çoğunluk(Taliban), şehri bir köy'e dönüştürmeye çalıştılar.

3.5.5. 11 Eylül Olayı ve Taliban'ın Düşüşü

11 Eylül 2001'de, *El Kaide* üyeleri iki yolcu uçağını kaçırdıktan sonra **New York City**'deki **Dünya Ticaret Merkezi**'nin ikiz kulelerini vurdu. Saldırıların ölü sayısı 2.993'tür. Saldırılarda öldürülenlerin çoğu sıradan insanlar ve 90 farklı ülkenin vatandaşıydı.

Tüm dünyayı sarsan olaydı, Amerika'nın düşmanı olan *İran*'da bile Amerikan halkına sempati duyan mitingler düzenledi. Ancak 11 Eylül'ün **Molla Ömer** ve Taliban üzerinde hiçbir etkisi olmadı. Taliban lideri **Molla Ömer**, "Bu olay, Müslümanlara yapılan haksızlıklardan dolayı Allah'ın cezasıydı" dedi. Ancak o zamanki ABD Başkanı **George W. Bush**, ilk tepkide şunları söyledi: **Bir haçlı seferinin başındayız!**

Afganistan ve bölgedeki önemli ABD politika danışmanlarından **Zalmai Khalilzad** şöyle yazıyor:

*El Kaide kısa süre sonra ana şüpheli olarak ortaya çıktı. O gece Başkan **Bush**, hükümetin terörle mücadele stratejisini televizyonda duyurdu. Bush Doktrini'nin ilk*

unsuru olarak bilinen şey üzerine yemin etti: "Bu eylemleri gerçekleştirenler ile bunlara sığınanlar arasında hiçbir ayırım yapmıyoruz."

Amerika Birleşik Devletleri Pakistan'a Pakistan'ın yalnızca iki seçeneği olduğunu söyledi: ABD'nin yanında olmak ve ABD'ye düşman olmak. Pakistan da ABD'nin yanında yer aldı. Pakistan, Taliban'ı Usame'yi ABD'ye teslim etmeye ve Taliban'ı ABD gazabından kurtarmaya ikna etmek için çok çalıştı ancak başarısız oldu. Taliban lideri *Molla Ömar*'ın *El Kaide*'den ayrılmadığı ve ABD ile işbirliği yapmadığı anlaşıldığında, **Bush** yönetimi **Taliban sonrası** Afganistan'ı planlamaya başladı.

Taliban'ın en büyük destekçisi *Pakistan*, Taliban'ı yenmek için ABD'ye askeri üslerini ve hava alanları sağladı. Afganistan'da *El Kaide* ve *Taliban rejimine* yönelik saldırılar 7 Ekim 2001'de başladı. Amerika Birleşik Devletleri Afganistan'ı bombalamaya başladı ve aynı zamanda *Kuzey İttifakı*'nın taarruz kara kuvvetleri de Amerika'nın yanında, harekete geçti. Taliban kısa bir direnişin ardından, köylere ve dağlara kaçtılar.

Böylece Taliban, *El Kaide* lideri *Usame bin Ladin*'i ABD'ye teslim etmeyerek, emirliğinin çöküşünün yolunu açtı ve Taliban'ın beş yıllık baskıcı yönetimi sona erdi ve Afganistan, Amerika Birleşik Devletleri ve uluslararası toplumun himayesinde yepyeni bir döneme girdi.

3.5.6. Taliban Sonrası Afganistan

Taliban yenildiğinde, Amerikalılar Afganistan'da kendi sevdiği devleti kurdular. Bu yeni devlette, cihadını sürdüren *Hikmetyar İslami Partisi* ve *Taliban* dışında, Afganistan'daki diğer tüm İslami ve cihatçı gruplar ve partiler yer aldılar. Afganistan'ın en büyük cihatçı partilerinden biri olan *Burhanuddin Rabbani* liderliğindeki **Cem'iyyet-i İslâmî Afganistan**, Afganistan'da ABD destekli yeni devlette çoğunluk hissesini kazandı.

Hikmetyar'ın İslami Partisi (**Hizb-i İslâmî Afganistan**) da sonraki yıllarda üyelerini yavaş yavaş hükümete dahil etti. Bir zamanlar Amerikalıların huzurunda Kabil'e gelmeyeceğinden bahseden Gülbuddin Hikmetyar, kendisi de nihayet ABD destekli Afgan hükümetle 22 Eylül 2016'de barıştı ve şu an ailesiyle birlikte Kabil'de yaşıyor.

Hikmetyar daha sonra savaşın Afganistan sorununun çözümü olmadığını ilan etti ve Taliban'ı da barışa giden bir yol bulmaya çağıldı.

Afganistan'daki İşlami partilerin deneyimlerinin farkında olan Amerika Birleşik Devletleri, İşlamicılara yeni hükümetin başkanlığını vermedi, ancak yeni hükümette başta *Cem'iyyet-i İşlâmî* olmak üzere cihatçı ve İşlami partilerin en büyük payına sahipti.

Amerika Birleşik Devletleri, başta *Peştunlar* olmak üzere, herkes için kabul edilebilir bir devlet kurma planını Birleşmiş Milletlere bıraktı. *Birleşmiş Milletler* Almanya'nın **Bonn** kentinde *Afganlar arası* bir konferans düzenlemeye karar verdi. 27 Kasım 2001'de başlayıp 5 Aralık 2001'de sona eren **Bonn Konferansı**'nda dört grup müzakerelere girdiler: Ana gruplar arasında *Mohammed Yunus Kanuni* liderliğindeki Taliban'ın Muhalefet Cephesi veya *Kuzey Koalisyonu* olarak bilinen Cephe ve *Abdul Sattar Sirat* liderliğindeki *Muhammed Zahir şah* yanlısı *Roma Grubu* vardı. Diğer iki grup, müzakerelerde önemli bir rol oynamayan *Kıbrıs Barış Grubu* ve *Peşaver Barış Grubu* idi.

Afganistan'ın en büyük cihatçı partilerinden biri olan ve çoğu üyesi *Peştun* olan Hikmetyar'ın Hizb-i İşlâmî, bu müzakirelerden mahrom kaldı. Hikmetyar da muhalefetini ve yeni hükümetle savaşını sürdürdü.

Kandahar'dan bir *Durrani Peştun* olan **Hamid Karzai**, *Bonn anlaşması* uyarınca geçici idarenin başına getirildi. Cihatçı partilerle çalışma tecrübesi olan ve ilk günlerde Taliban'ın da taraftarı olan *Hamid Karzai*, 22 Aralık 2001 - 21 Eylül 2014 tarihleri arasında ***Afganistan İşlam Cumhuriyeti Devleti*** Başkanı olarak görev yaptı. *Hamid Karzai*'nin yönetiminin ilk yıllarında, Mücahitler, özellikle *Cem'iyyet-i İşlâmî*, yeni Afgan hükümetinde önemli bir rol oynadı. Ancak daha sonra *Hamid Karzai*, Mücahitler'in, özellikle de *Cem'iyyet-i İşlâmî*'in hükümetindeki rolünü küçümsemeye çalıştı.

Karzai, ABD birliklerinin desteğiyle Afganistan'a gelmesine rağmen, ABD düşmanı Taliban'a da iyi bakıyordu. Taliban'ı barışa getirmeye ve hükümeti dahil etmeye çalıştı, ancak çabaları boşunaydı. *Hamid Karzai*, Taliban'a her zaman "***kardeşler***" demişti. Bu

arada Taliban, Karzai hükümetini her zaman "**Köle ve paralı**" bir hükümet olarak adlandırdı.

Önde gelen cihatçı ve İslamcı liderler, Başkan Karzai yönetimindeki kilit hükümet pozisyonlarında görev yaptı. *Cem'iyet-i İslâmî* lideri *Burhanuddin Rabbani* **Barış Komisyonu** başkanlığına getirildi. *Abdul Rab Resul Sayyaf* ve diğer cihatçı liderler milletvekili oldular. *Mohammed Yunus Kanuni*, Afgan parlamentosunun başkanı *Cem'iyet-i İslâmî* Afganistan'ın önde gelen bir üyesiydi. Savunma Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı gibi kilit bakanlıklar *Cem'iyet-i İslâmî* üyeleri elindeydi. Afganistan'ın yeni anayasasının **Loya Jirga**'sında, *Ahmed Şah Mesoud*'u "**Milli Kahramanı**" olarak adlandırıldı.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan'da kurduğu yeni siyasi sistemin özelliklerinden biri de *cumhuriyetçilik* ve *demokrasiye* dayanmasıydı. Mücahitler, eski komünistler, Mohammed Zahir Şah'ın destekçileri ve diğerleri de dahil olmak üzere çeşitli grup ve partilere göre bu yeni devlete katılmaya fırsat sağladı.

Bu dönemde Afganistan'ın yeniden inşası etmek amacıyla Amerika Birleşik Devletleri ve uluslararası toplumdan milyarlarca dolarlık yardım ülkeye girdi. Bu büyük miktardaki paranın bir sonucu olarak, birçok cihatçı lider Afganistan içinde ve dışında kendisine büyük işletmeler kurdular. Bu parayla bir takım cihatçı liderleri milyar dolarlık mafyaya dönüştürüldü. Amerika Birleşik Devletleri de her şeyi görmezden geldi. Bu da *Hamid Karzai* hükümetini *dünyanın en yozlaşmış* hükümeti yaptı. Mesele o kadar ileri gitti ki *Hamid Karzai* bir gün bir toplantıda şöyle söyledi: **Yolsuzluk yapıyorsunuz yapın ama parayı Afganistan içinde yatırın!** Bu nedenle, bazı yazarlar *Hamid Karzai*'yi "**Mafya Babası**" olarak adlandırdılar.

Hamid Karzai'den sonra *Muhammed Aşraf Gani*, 2014'ten beri Afganistan *Cumhurbaşkanı* olarak görev yapmaktadır. *Aşraf Gani* ayrıca bu ülkenin akademik isimlerinden biri olarak kabul edilir, 70 yaşında, *Peştun* asıllıdır ve ülkenin güneyindeki *Logar* ilinde doğmuştur.

Gani, *Beyrut*'taki *Amerikan Üniversitesi* ve Amerikan üniversitelerinde okudu. *Columbia Üniversitesi*'nden Antropoloji alanında doktora derecesi ve Dünya

Bankası'nda gemişı vardır.30 yıl sürgünden sonra Taliban'ın devrilmesinin ardından Afganistan'a döndü. **Gani**, Afganistan'ın geçiş hükümetinde maliye bakanı olarak *Karzai*'nin kabinesine katıldı. Gani, yeni dönemde, Afganistan'ın yeniden inşasında hükümet ve bağışçı ülkeler arasında bir köprü kurmada "etkili" bir rol oynadı.

Afganistan'da *Aşraf Gani* 'yi, Batı'ya yakın bir "teknokrat" olarak biliniyor ve bu da bugünkü Afganistan'daki bir politikacının hem erdem hem de eksiğı olan bir özelliktir. Onun Destekçileri onu, Batı işbirliğine ihtiyaç duyan Afganistan için önemli bir kişi görüyorlar, ancak muhalifleri onun batılcılığını ona karşı kullanıyorlar.

Hamid Karzai döneminde İslamcılar ve cihatçı partiler, Afganistan hükümetinde ve siyasetinde güçlü bir rol oynadılar. Ancak *Muhammed Eşref Gani*'nin iktidara gelmesiyle birlikte İslamcıların ve cihatçıların Afganistan siyasetindeki rolünü zayıflatmak için bir girişimde bulunuldu. Pek çok yüksek rütbeli ve güçlü cihatçı yetkililer görevden alındı. Bir örnek olarak, *Cem'iyyet-i İslâmî*'nin güçlü bir komutanı olan **Belh** vilayetinin valisi **Atta Muhammed Noor**'un görevden alınmasıdır.

SONUÇ

Bu çalışma, "İslami Hareket olarak bilinen çağdaş İslamcı hareketin Afganistan'ın siyasal yaşamındaki rolünü incelemek" doğrultusunda yapılmıştır.

Yirminci yüzyılın yetmişli, seksenli ve doksanlı yılları, Afganistan'ın siyasi yaşamında çok önemli dönemlerdir. Bu ülkede hâlen sürmekte olan kırk iki yıllık savaşların başlangıcına ek olarak, bu ülkenin siyasi, sosyal, kültürel vb. alanlarında büyük değişikliklere neden olmuştur.

Afganistan İslami Hareketi'nin (*Nahdat-i İslami* olarak bilinen Afganistan'daki çağdaş İslamcı hareket) ortaya çıkışından bu yana elli yıldan fazla bir süre geçmesine rağmen bu hareket ve ondan çıkan parti ve örgütler son elli yılda Afganistan'ın siyasi süreç üzerinde derin ve büyük bir etki yaratmıştır. Ancak, önceki bölümlerde bahsedildiği üzere yine de bu hareketin nasıl kurulduğu, hedefleri ve işlevi konusunda Afganlar arasında hala birçok belirsizlik ve çelişki vardır.

Bulgulardan yararlanılarak, Afganistan'daki bu İslami-siyasal akımla ilgili, bu belirsizliklerin ve çelişkilerin temel nedenlerinden birinin bu alandaki bilimsel araştırma eksikliği olduğu anlaşılmıştır. Afganistan'daki İslami hareketlerle bağlantılı birçok kitap ve makale yazılmış olmasına rağmen, bu yazıların çoğu bu hareketin farklı gruplarının üyeleri ve destekçileri tarafından yazılmış ve bir şekilde bu hareketin üyeleri ve destekçilerinin kişisel anekdotları ve görüşleri hareketin/hareketlerin hakkındadır. Kanaatimce, maalesef şu ana kadar bu konuda çok az bilimsel araştırma çalışma yapılmıştır. Bu da, Afganistan'ın yeni neslinin, son yıllarda ülke tarihinde önemli bir dönemin hakkında tek ve net bir anlatısına erişilmemesine sebep olmuştur.

Afganistan'daki İslami akımların faaliyetlerine bizzat şahit olan ve bu akımlarla ilgili derinlemesine çalışmalara sahip olan bu araştırmanın araştırmacısı, bu çalışma

yürütülerek, daha önceki çalışmalardan farklı ve Afganistan'daki İslamcı akıma yönelik Afgan toplumundaki hâkim anlatıdan farklı yeni sonuçlar elde edilmiştir.

Bu araştırmada diğer anlatılardan farklı olarak ulaşılan sonuçlara yardımcı olan şey, araştırmada tarafsız bir yöntemin seçilmesi, araştırmacının bu alandaki birçok çalışması, yerli ve yabancı yazarların farklı kaynaklara ve görüşlere erişim ve bunların araştırmacı tarafından bilimsel olarak analizidir.

Bu çalışmanın bulgularından yararlanılarak şunlar elde edilmiştir:

Yirminci yüzyılın ortalarında, üç cephede (Batı ve Komünizm, Komünizm ve İslam, İslam ve Batı) arasındaki çelişkiler ve rekabetler, Afganistan'ın iç siyasetinde değişikliklere yol açmıştır. Afganistan'daki siyasi akımlar bu küresel eğilimden ciddi bir şekilde etkilenmiştir.

İngiliz İmparatorluğu'nun (Afgan monarşisinin geleneksel destekçisi) çöküşü ve Batı'nın Rusya önderliğindeki komünizm karşısında geri çekilmesi, Batılı destekçisi İngiltere'yi kaybeden Afgan kraliyet ailesi, egemenliğini güvence altına almak için Moskova'ya yüz çevirmeye mecbur kalmıştır. Rusya'nın Afganistan'daki monarşiyi desteklemesinin koşulu, Afganistan'da Sovyet yanlısı komünist akımın faaliyetlerinin önünü açması idi.

Ateist materyalizm ideolojisi ve Tanrı'yı inkar eden, dini gericilik olarak nitelendiren ve lideri *Karl Marx*, Marksist bir hareket olan **Afganistan Demokratik Halk Partisi**, 1965'te Sovyet KGB'nin yardımıyla resmen *Kabil*'de kuruldu. Daha sonra Marksist hareketler çoğaldı ve Afgan siyasetinde giderek etkili oldu. Bu artan Marksist etkisi toplumde tepkiye neden oldu.

Kabil Üniversitesi ve Politeknik Enstitüsü'ndeki Marksist harekete yanıt olarak bir dizi profesörler ve militan öğrencinin girişimiyle başlayan "Müslüman Gençlik" (Sonra Nahdat-i İslami) olarak bilinen *Afganistan İslami Hareketi*, komünizmin tehlikelerini ve Sovyetlerin Afganistan'da artan etkisini fark eden ilk hareket olmuştur ve onunla mücadele etmeye başlamışlardır. Bu hareketin üyeleri *Hasan el-Benna*, *Seyyid Kutub* ve *Ebu'l Ala Mevdudi*'nin fikirlerinden etkilenmiştir. Ruslar ve Komünistler, kısa sürede İslami Hareket'in kendi önlerine çıkan tek büyük ve etkili engel olduğunu anlamışlardır ve onlardan kurtulmaya çalışmışlardır.

Komünist subayların tam katılımıyla başarılı olan *Davud Han* liderliğindeki 1973 darbesi, Komünistlerin Afganistan'da siyasi güç kazanması ve Rus nüfuzunu genişletmesi için bir dönüm noktası olmuştur. Komünistler, *Davud Han*'ın hükümetinde hem sivil hem de askerî sektörde güçlü ve kilit bir varlığa sahipti. 1973 darbesinin ardından, Komünistler *İslami Hareketi* ve kendi siyasi muhaliflerini bastırmaya başlamışlar ve İslami Hareketi'nin liderleri ve üyelerinin bir dizi hapis ve infazına devam etmişlerdir. Ğulam Muhammed Niazi, Mühendis Habib-ur-Rehman, Saifuddin Nusratyar ve İslami Hareket'in diğer liderleri ve üyeleri ile birlikte hapsedilmiş ve Afganistan İslami Hareketi'nin önemli isimlerinden *Mühendis Habib-ur-Rehman* hükümet tarafından öldürülmüştür. Gulbuddin Hikmetyar, Burhanuddin Rabbani ve bu hareketin diğer liderleri Hacı Din Mohammad, Qazi Muhammed Emin Vekad, Ahmed Şah Mesoud vb. gibi hareketin diğer üyeleri Pakistan'a göç etmek zorunda kalmışlardır. Davud Han'ın ve hükümetindeki komünistlerin bu baskıları ve bastırmaları, Afganistan İslami Hareketi'nin üyelerinin Pakistan'a (Afgan hükümeti ile sınır anlaşmazlığı nedeniyle düşmanca ilişkisi olan) göç etmesine yol açmıştır. Afganistan'ın Pakistan ile ***Durand Hattı*** üzerindeki sınır meselesi sorunu ve Afgan devletinin liderleri, özellikle Muhammed Davud Han'ın *Peştunistan*'ın davası, Afganistan için çok maliyetli hâle gelmiştir.

Muhammed Davud Han, Komünistlerle kurduğu koalisyonun yanlış olduğunu ve Rusların tehlikeli olduğunu fark ederek Pakistan, İran ve Arap dünyası ile ilişkileri iyileştirmek ve iktidardaki Komünistleri zayıflatmak istemiştir, ancak artık çok geç kalmıştı. Afganistan Marksist-Leninist *Demokratik Halk Partisi* bir darbeye ve siyasî iktidarı ele geçirmeye hazırlanmıştır. 27 Nisan 1978 askerî darbesi, Rusların iş birliği ve desteğiyle Marksist-Leninist *Demokratik Halk Partisi* tarafından gerçekleştirilmiş ve Komünistler *Davud Han* ve ailesini öldürerek Afganistan'da siyasî iktidarı ele geçirmişlerdir. Daha sonra Ruslar, müttefik komünist rejiminin devrilmesini önlemek için Afganistan'ı açıkça işgal etmiştir. Bu da Afganistan ve tüm dünyada tepkiye yol açmıştır.

Kızıl Ordu'nun Afganistan'a gelişi, Pakistan için hem bir tehdit hem de büyük bir fırsattı. Pakistan, Afgan devletinin muhalefetlerinin (Mücahitler) desteğiyle, bir yandan

uzun süredir düşmanından (Afgan devletinden) intikam alabilecekti, diğer yandan da sınırlarındaki Sovyet Kızıl Ordu güçlerinden de kurtulacaktı.

27 Nisan 1978 darbesiyle birlikte, *Afganistan Demokratik Halk Partisi*, muhaliflerini öldürerek, infaz ederek, işkence ederek ve hapse atarak *Marksist ideolojiyi* uygulamaya başlamış ve komünizme karşı çıkan hiçbir kişiyi veya hareketi canlandırmamaya karar vermişlerdir. Demokratik Halk Partisi üyeleri ellerinden geldiğince insanları öldürüp hapse attılar ve yakalanmayan veya öldürülmeyenler de Afganistan'ı terk edip Pakistan, İran veya diğer ülkelere sığınmak zorunda kalmışlardır.

Davud Han ile ittifak hâlindeki komünistlerle zaten karşı karşıya kalan *İslami Hareket*, komünist hükümete karşı *cihat* ilan etti. Afgan halkının Marksist rejime karşı cihadı, kendiliğinden ve sıfırdan başlamıştır. Ancak daha sonra, özellikle Afganistan'ın Sovyet Kızıl Ordusu tarafından işgal edilmesinin başlamasıyla birlikte, Batı bloğu ve müttefiklerinden çok sayıda mali ve silah desteği almışlardır. Amerika Birleşik Devletleri, Pakistan, Suudi Arabistan, İran, Çin ve Avrupa ülkeleri, bu savaşta Afgan Mücahitlerin ana destekçileri olmuştur.

Rusya'nın Afganistan'ı işgaline kadar durumu izleyen ABD liderliğindeki Batı, Afgan halkını komünist rejime direnebilecek ve Rusya'nın Afganistan'ı işgalinden sonra, Sovyetler Birliği'ni devirmek ve Vietnam'daki Ruslar karşısında prestij kaybını telafi etmek ve sovyetlere sınırlarını göstermek için, Mücahitler'i desteklemeye başlamış ve Suudi Arabistan, Mısır ve Avrupa ülkeleri gibi ülkelerin Pakistan hükümeti aracılığıyla finanse edilmesiyle cihatçı örgütleri silahlandırmıştır. Farklı nedenlerden dolayı giderek değişik partilere ve örgütlere ayrılan *Afganistan İslami Hareketi*, Afgan cihada öncülük etmekteydi. Afganistan halkı ve Mücahitler için amaç, Afganistan'ı Rusların ve komünizmin pençesinden kurtarmak ve dini, toprağı ve onurunu savunmaktı. Batı ve Birleşik Devletler için ise Rusların zayıflaması ve *Vietnam Savaşı*'ndaki Ruslar karşısında yenilginin telafi etmektir ve bölge ülkeleri için de Sovyetler Birliği'ni ilerlemesini durdurmak önemlidir. Bu yüzden hepsinin ortak düşmanı olan Rusları yenmek için ortak bir amacı vardı.

Garip ve inanılmaz cesaretleri ve kahramanlıkları ile Mücahitler, Sovyetlerin ve uluslararası komünizmin güçlü silahlanmış ordusuna karşı koyup düşmanı yenmeyi

başarmışlardır. On yıl boyunca Ruslar, tüm Kızıl Ordu birlikleriyle birlikte, Afganistan üzerindeki kontrolünü pekiştirememiş ve Afgan direnişini kıramamıştır. Sovyetler Birliği'nin çökmesi ve dünyanın komünizmden kurtarılması çok uzun sürmemiştir. Hemen hemen tüm analistler, Afgan cihatının uluslararası komünizmin çöküşünü ve Sovyet imparatorluğunun çöküşünü hızlandıran en büyük faktör olduğunu düşünmektedir. *Afganistan Demokratik Halk Partisi*'nin komünist rejimi de Mücahitler tarafından devrilmiştir. Böylece, sadece Afganistan kurtarılmakla kalmamış, aynı zamanda dünyanın iki süper gücünden biri olan Sovyetler Birliği çökmüş ve Orta Asya ve Doğu Avrupa'da Rus kontrolündeki ülkeler bağımsızlık kazanmışlardır.

Afgan Mücahitler, Komünizmi ve Sovyetler Birliği'ni mağlup etmekte başarılı olmasına rağmen, İslami bir devlet kurmayı, ülkeye istikrar ve güvenlik getirmeyi başaramamışlardır. İslami partiler arasında iktidar savaşı başlamıştır. Bu savaşlarda binlerce Afgan öldürülmüş, Kabil şehri harap olmuş, etnik çatışmalar patlak vermiş ve böylelikle Afganistan krizi bugüne kadar süregelmiştir. Afgan Mücahitler, Sovyetlerin ve komünistlerin yenilgisinden sonra, Afganlar ve dünyadaki tüm Müslümanlar arasında büyük bir popülerlik kazanmış olsalar da, iktidar savaşları ve Afganistan'ın yıkılmasından dolayı ve yapmış olduğu cinayetlerden dolayı, halkın onlardan nefret etmesine neden olmuştur. Dolayısıyla, İslami Hareket ve partiler Sovyet işgaline karşı gösterdikler kahramanlık ve başarıyı, düşmanı kovduktan, iktidarı el geçirdikten sonra ülke yönetiminde söz konusu birlik ve beraberliği gösteremeyerek, ülke yönetiminde başarı gösterememişlerdir. Ülkede Sovyetler Birliği işgalinin yıkıntıları ve meydana getirdikleri kaos, İslami parti ve hareketler döneminde de etkisini sürdürmüş ve ülkeye bir istikrar verilememiştir. Günümüz Afganistanında da hala sağlıklı bir yönetime kavuşulamamıştır. Ülkede düzen ve istikrar sağlamak, hala Afganistan siyasi yönetiminin önünde duran bir sorundur. Afgan siyaseti bu sorunu aşmak ve ülkeye bir düzen ve istikrar vermek, ülkeyi ileriye taşımak yükümlülüğü ile karşı karşıyadır.

KAYNAKÇA

- 1TV. (2019, Mayıs 2). Hizb-i İslâmî Afganistan Partisi lideri Gülbuddin Hikmetyar ile Kaktüs. *Kaktüs*. (M. Laşkari, Röportaj Yapan) Kabil, Afganistan: 1 TV. Ağustos 16, 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=JgPrLoCbL8c> adresinden alındı
- Abdulkayom, Ş., (2010). Cemaluddin Afgani, Kişiliği ve Düşünceleri (Çev. A. A. Parvani). Meyvand Yayınları.
- Adkin, M. Y., (2015). Talak-e Hers; Hakaek-i Puşti Perde-i Cihad-i Afganistan (Çev. M. K. Asmaee,). Elektronik Yayıncılık.
- Afgan, M. (2018, Nisan 30). *Makaleler*. [www.azamnews.com:8080](http://www.azamnews.com:8080/http://azamnews.com/?p=32176)
<http://azamnews.com/?p=32176>
- Afzali, Ş., (2007). *İşgal-i Afganistan Tavasut-i Amerika*. Afzali Yayınevi.
- Ahrari, K., (2004). *Sardar-e Ariya*. Yazar Kendisi.
- Ajand, Y., (2006). *Timurlu Dönemde İran Tarihi* (3 Baskı). Cami Yayınları.
- Akayii, A. R. (2011, 13 Eylül). Kum Medresesinin Kurulma Nedenleri. *Tarih Eğitimi BüyümeDergisi*(1),ss15-17.
<http://ensani.ir/file/download/article/20121231105542-9548-52.pdf>
- Akbari, A. (2007). *Tahiri Hükümetinin Tarihi*. Beşeri Bilimler Araştırma ve Geliştirme Merkezi.
- Al-Hassan, M. (1988). *Hint sömürgesindeki İslami hareketler ve etnik eğilimler*. (Çev. H. Lahoti). Astan Kuds Razavi İslami Araştırma Vakfı.
- Al-Katani, H. I. (2018, Nisan 29). *Dar Amadi Bar Tarih-i nahdat-i İslami-yi Afganistan*. <https://mandegardaily.com/>
- Al-Katani, H. I. (2018, Mayıs 2). *Dar Amadi Bar Tarih-i nahdat-i İslami-yi Afganistan, Kesmat-i Duvum*. <https://mandegardaily.com/اسلامی-نهضت-تاریخ-بر-درآمدی/خیابان/> adresinden alındı
- Amanullah, Ş. (1923, Mart). Şah Amanullah'ın Ramazan Bayramı vesilesiyle halka konuşması. *Erşadu Nesvan*(1).

- Amini, M. A. (2017). *Vakaye Mühem-e Afganistan Dar 40 Sal Saltanat-i Muhammad Zahir şah*. Azım Yayınları.
- AnadoluAjansı. (2020, Şubat 16). *Afganistan, Analitik Haberler*. Ağustos 25, 2020 tarihinde AnadoluAjansı: <https://www.aa.com.tr/fa/توسط-افغانستان-اشغال/تحلیلی-اخبار/> 1735536 adresinden alındı
- AnadoluAjansı. (2020, Temmuz 16). www.aa.com.tr/tr/dunya/afganistanda-rasid-dostuma-maresallik-unvani. Eylül 13, 2020 tarihinde www.aa.com.tr: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/afganistanda-rasid-dostuma-maresallik-unvani-verildi/1912487> adresinden alındı
- Andişmand, M. E. (2004). *Salha-yi Tacavuz ve Mukavimet*. Naşr-i Peyman.
- Andişmand, M. E. (2009). *Afganistan Halk Demokratik Partisi; Darbe, egemenlik ve çöküşü*. Meyvand Yayıncı.
- Andişmand, M. E. (2011). *Biz ve Pakistan* (2 b.). Meyvand Yayıncı.
- Andişmand, M. E. (2012). *Afganistan İslami Hareketi* (1 b.). Saeed Yayınları.
- Ansari, F. (2005). *Afganistan tarihinin özeti*. Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- ArianaNews. (2014, Şubat 8). *Zendeginamey-i Abdurab Resul Sayaf*. ariananews.af: <https://ariananews.af/fa/سیاف-رسول-عبدالرب-نامه-زندگی/> adresinden alındı
- ArianaNews. (2019, Eylül 2). *Ahmet Şah Mesvud Çigüne Be Yak Farmandeyi Afsanevi Mubadal Şud*. Ariana news: <https://ariananews.af/fa/یک-به-چگونه-مسعود-شاه-احمد/> adresinden alındı
- Arifi, M. A. (2008, Bahar). Taliban'ın Etnik ve Mezhebi Temelleri. *Üç Aylık Siyaset Bilimi Dergisi*(4), s.199.
- Arney, G. (2003). *Afganistan, Fatihlerin Geçiti* (3 b.). (Çev. D. Y. Haleh). Meyvan Yayıncıları.
- Arvin, A. (2014, Nisan 28). *Şurevi Çigüne Birun Raft*. BBC: https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2014/04/140428_k02-mojaedin-genve-talks
- Arvin, A. (2017, Ocak 13). *Devlet-i Haşimi ve Afganistan*. BBC: <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-38594017>

- Aryan, F. (2008, 3 Kasım). *İslam Dar Afganistan*. Ariaye:<https://www.ariaye.com/dari4/ejtemai/arian.html> adresinden alındı
- Aşgın, H. İ. (2018). *Din ve Siyaset İlişkisi Bağlamında Milli Görüş Hareketi*(Yayımlanmamış doktora lisans tezi). Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Askarzada, E. (2018). *Afganistan'ın Siyasal ve Toplumsal Dönüşümlerinde Siyasal Partilerin ve Siyasal Grupların Rolü*(Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).Sitki Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- AşrafĠani, M. (2020, Temmuz 22). *Milletin Babasının on üçüncü yıldönümü vesilesiyle Cumhurbaşkan'ın mesajı*. Afganistan Cumhurbaşkanlığı Ofisi(Arg). <https://president.gov.af/da/>
- Aşrafı, A. (2012). Timurlu Döneminde Herat'ın Sanatsal okul ortaya Çıkmesi. *Pujuheşname Tarih*(18), 152.
- Atayee, M. İ. (2005). *Afganistan'ın Çağdaş Tarihine Kısa Bir Bakış*. Mayvand Yayıncı.
- Avapress. (2011, Eylül 20). *Zendiginame-yi Burhanuddin Rabbani*. www.avapress.com: <https://www.avapress.com/fa/report/31315/الدین-برهان-استاد-زندگینامه> adresinden alındı
- AzadiRadio. (2017, Mayıs 5). *Dastan-i Cihad-i Afganistan*. [da.azadiradio](http://da.azadiradio.com/a/28469492.html): <https://da.azadiradio.com/a/28469492.html>
- Azimi, M. N. (1999). *Afganistan'ın son otuz yılında ordu ve politika*. Meyvand Yayıncı.
- Aziz, A. (1987). *Hindistan'da İslami Fikrin Tarihi*. (Çev. N. L. Yahaki). Kayhan.
- B.Gromov, G. (2009). *Kızıl Ordu Afganistan'da* (2 b.). (D. Cunbiş, Çev.). Daniş Yayın Derneği.
- Bahtiyari, M. K. (2015). *Afganistan'ın karşılaştırmalı tarihi; Ahmet Şah Abdali'den Hamid Karzai'ye* (1 b.). Sarvare Saadat Uluslararası Yayınları.
- Barakzai, N. A. (2019, Şubat 12). *Hazrat SibĠatullah Mucadedi Dagüzeşt*. Pajhwok: <https://www.pajhwok.com/dr/2019/02/12/0-درگذشت-مجددی-الله-صبغت-حضرت>
- Bayrak, Z. N. (2012, Eylül 12). Gazneli Şairler ve Tarihçilerin Çalışmalarında Saffarlar, Freigonyan, Şarane Ġarcestan ve Harezmşah hanedanlerinin

Devirilmesi Üzerine Bir Araştırma. *Üç Aylık Farsça Dil ve Edebiyat Metinleri İnceleme ve Eleştiri Dergisi*(18), 46.

BBC. (2008, Aralık 4). *Şinasay-i Casad-i Nuhustin Reisi Cumhuri Afganistan*. https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2008/12/081204_ram_daud_khan.shtml

BBC. (2009, Ağustos 6). *Burhanuddin Rabbai Dargüzeşt*. https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2009/08/090806_ram_profile_rabbani

BBC. (2009, Mart 17). *Kudeta-i Davut Han*. https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2009/03/090317_ram_daud_khan

BBC. (2013, Ekim 4). *Zendeginame-yi Üstad Sayyaf*. https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2013/10/131004_k05_af2014_sayyaf_profile

BBC. (2019, Şubat 12). <https://www.bbc.com/persian/afghanistan>. Ağustos 19, 2020 tarihinde [www.bbc.com: https://www.bbc.com/persian/afghanistan-47208389](https://www.bbc.com/persian/afghanistan-47208389) adresinden alındı

BBC. (2019, Şubat 11). <https://www.bbc.com/persian/afghanistan>. Eylül 15, 2020 tarihinde [www.bbc.com: https://www.bbc.com/persian/afghanistan-47206464](https://www.bbc.com/persian/afghanistan-47206464) adresinden alındı

BBCpersian. (2013, Ekim 4). *Ustad Sayyaf ve Cihad*. https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2013/10/131004_k05_af2014_sayyaf_profile

BBCperson. (2019, Ağustos 5). <https://www.bbc.com/persian/afghanistan>. Ağustos 23, 2020 tarihinde BBC: <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-49236408> adresinden alındı

BbcTürkçe. (2017, Mayıs 20). *İşkenceyle suçlanan Afganistan Cumhurbaşkanı Yardımcısı Dostum 'Türkiye'ye gidiyor'*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39985000>

Behar, M. (2009). *Tarihi Sistan*. Kulala Havar.

- Beigi, A. R. (2000). *Afganistan Bad Az Pirozi- yi İnkilab-i İslami Ta Sokut-i Şumal Be Dast-i Taliban*. Kitabforuşi-yi Balh.
- Belhi, U. (1963). *Şiir Divan*. Sanai Kütüphanesi.
- Bellew, H. W. (2012). *Nejadha-ye Afganistan*. (Çev. D. Lalzad,). Sayeed Yayıncılar.
- Bıgdanof, G. E. (2007). *Afganistan Savaşları 1979-1989*. (Çev.A. v. Mehmud). Meyvanda Yayıncısı.
- Binava, A. R. (2002). *Hotakililer*. (Çev.Y. Murad). Sahaf Yayın Enstitüsü.
- Bineş, M. V. (1388). *Afganistan ve Çağdaş Siyasi Düzenin Zorluğu*. Afganistanın Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- BirGrupYazar. (2018). *İslahi Cemaatler*. (Çev.A. M. Hakimi). Hamed Rasalat Yayıncıları.
- Cafari, M. R. (2017, Ocak 31). 9 *Hizb-i Meşhuri Afganistan*. <https://khabarnama.net/blog/2017/01/31/afghan-political-juntas-mostly-formed-during-jihad-era/>
- Cavad, A. F. (2011, Mayıs 30). *Yad Budi Şehid Haburrahman*. <https://www.eslahonline.net/2011/05/30/مصاح-شهيد-الرحمن-حبيب-انجنير-از-بود-ياد/>
- Cavanmard, M. (2017). Modern Türkiye'de İslamcı liderlerin amaç ve fikirlerinin araştırılması. *Üç Aylık İslam Dünyasında Siyasal Araştırma Dergisi*(3), 225-226. <file:///C:/Users/Dell/Downloads/priw-v7n3p215-fa.pdf>
- Çınar, A. E. (2017, Eylül 18). *Dastan-i Yak Dosti Az Diroz Ta Emroz. Ketibe*(72 (2.yıl)), 3-4. Aralık 4, 2020
- Daniş, M. K. (2014). *Çağdaş İslami Hareketlerin Kaderi*. Sarvar Saadat Uluslararası Yayınları.
- DegarwalYusuf. (2019). *Sarbaz-i Hamoş;Mardi Dar Puşt-i Cihad-i Afganistan*. (Çev.M. R. Refa). İntişarat-i Rahi Parçam.
- Dekmeçiyen, H. (2002). *Arap Dünyasında İslami Akımlar*. (Çev. H. Ahmadi). Keyhan Yayınları.
- DevletAbadi, B. A. (2008). *Afganistan'ın Kimliği*. Erfan Yayıncı.

- Dr.Ömer. (2010). *Sana, vatanımın sevgili çocukları. Düşüncelerin Düzeltilmesi* Yayınları.
- Ehsas, Z. (2011, Eylül 21). *Muhaselin-i Puhantuni Herat ve Balh Katl-i Ustad Rabbani ra Takbih Kardand.* <https://www.pajhwok.com/dr/2011/09/21/پوهنتون-محصلين-کردند-تقییح-را-ربانی-استاد-قتل-بلخ-و-هرات>
- El-Hüseyni, İ. M. (1996). *Müslüman Kardeşler en büyük çağdaş İslami Hareketi* (3 b.). (Çev.S. H. Hosroşahi). Bilgiler Enstitüsü.
- El-Katip, A. (2010). *Demokratik Hilafet'e Doğru.* (Çev. M. Coşku). İlimyurdu Yayıncılık.
- Engin, R. T. (Haziran-2019). *Türk Siyasî Hayatında Milli Görüş Hareketi: Temel Esasları ve Söylevleri.* İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.
- Etilaatroz. (2015, Mart 13). *Hizb-i Vahdat 20 Sal Bad Az Margi Rahbaraş.* etilaatroz: <https://www.etilaatroz.com/21105/بعد-سال-بیسٹ-افغانستان-اسلامی-وحدت-حزب/>
- Farhang, M. M. (1992). *Afganistan Son Beş Yüzyılında* (Cilt III). Meyvand yayıncısı.
- Farhang, M. M. (2005). *Afganistan Son Beş Yüzyılda* (20 b.). Erfan yayıncı.
- Fayaz, M. İ. (2008). *Paştunistan; Çalış-i Siyasi-yi Afganistan ve Pakistan.* Masumin Yayıncılık.
- Ğaznavi, A. (2014). *Noor Mohammad Taraki'nin komünist rejimindeki hapishanelerin ve siyasi tutukluların durumu.* Ehsan Yayıncı.
- Ğaznavi, A. P. (2015). *Afganistan Çağdaş Siyasal Tarihi 4; Afganistan İslami Nahdat-i.* Hamed Rasalet Yayıncısı.
- Giustozzi, A. (2013). *Afganistan; Savaş, siyaset ve toplum.* (Çev.A. Şafaii). Erfan Yayıncılık Enstitüsü.
- Greeneer, R. L. (2016). *88 Verizi Ter Kandahara; Amrikayan De Se Lepara Afganistanta Rağlel.* (Çev.B. Peştunmal). Daniş Heperındoye Tolene.
- Gregorian, W. (2010). *Zuhur-i Afganistan-i Nevin.* (Çev.A. A. Kermani). Muhammed İbrahim Şerihati yayıncılık.

- Hikmetyar, G. (2016). *İslami Hareket; Nadiri ailesinin getirmekten Rusların kovmaya*. Misak-e-İsar Yayın Ofisi.
- Hosroşahi, S. H. (1991). *Afganistan'ın İslami Hareketleri* (1 b.). Siyasi ve Uluslararası Çalışmalar Ofisi.
- Hosseinzadeh, B. (2008, Nisan 23). <https://www.bbc.com/persian/afghanistan/story>. Ağustos 14, 2020 tarihinde [www.bbc.com: https://www.bbc.com/persian/afghanistan/story/2008/04/080424_s-afghan-coup-pdpa.shtml](https://www.bbc.com/persian/afghanistan/story/2008/04/080424_s-afghan-coup-pdpa.shtml)
- Humayoon, D. S. (2001). *Herat Timurlulerin Döneminde* (1 b.). Eric Sayar Kütüphaneler Ofisi.
- Hunter, Ş. T. (2010). *İslam'ın ve Batının Geleceği: Medeniyetler çatışması mı, barış içinde bir arada yaşam mı?* (Çev.H. Macd). Farzan Roz.
- Huram, A. K. (2019). *Selvişt Kala Pe Topan Ki*. Aksos Kitaplorınzey.
- İlmi, H. (1997). *Safarha ve Hateraha*. Daneş Kitanhane.
- İlmi, H. (2003). *Şura-yi Sartasari-yi Kumandan-e Cehadi-i Afganistan*. Bunyad-i Şehit Mesud .
- İlmi, H. (2007). *Dar Mesir-i Pirozi*. Peyman Yayınları.
- İnternet. (2018). *Erbakan Gülbeddin Hikmetyar'a çiçek (gül) veriyor..* <https://twitter.com/cengizozakinci/status/971200524195454976>
- İnternet. (2018). Hikmetyar ile Erbakan 1985'te elele. *Hikmetyar ile Erbakan 1985'te elele*. https://twitter.com/cengiz_ozakinci/status/971442003446771712
- Kasimi, K. M. (2003). *Afganistan'ın Yolculuğun Raporu*. (Çev.N. A. Salami). Ahlebit Yayınları.
- Khafski, A. L. (2003). *Afganistan'da Fırtına*. (Çev.A. Aryanfar). Ahmed Şah Mesoud Vakfı Yayınları.
- KOÇ, M. (2018, Mar 12). *Afganistan'daki İslâmî Hareketler*. [sdam.org.tr: http://sdam.org.tr/haber/153-afganistandaki-islami-hareketler/](http://sdam.org.tr:sdam.org.tr/haber/153-afganistandaki-islami-hareketler/)
- Koohsar, Y. M. (1999). *Afganistan'da Hazara ve Şii Akımı*. Meyvand Yayın Evi.
- Liakhovsky, A. (1998). *Tofan Dar Afghanistan*. (Çev.A. Aryanfar). Çape Yakum.

- Mansur, H. (1992). *Kanlı yaralar; Afganistan Cihadın askeri gelişmeleri*. ACKU Yayınları.
- Marsden, P. (2000). *Taliban: Afganistan'daki Savaş, Din ve Yeni Düzen*. (Çev.N. Handak). Merkezi Yayını .
- Maşuof, M. M. (2017). *Afganistan'daki cihat örgütlerinin derlenmesi süreci (1969-2017)*. Sayeed Yayınları.
- Matin, M. (2008, Ağustos 17). <https://www.bbc.com/persian/worldnews/story>. Ağustos 14, 2020 tarihinde [www.bbc.com](https://www.bbc.com/persian/worldnews/story/2008/08/printable/080817_v-general-zia-20-death-anniverssary.shtml): https://www.bbc.com/persian/worldnews/story/2008/08/printable/080817_v-general-zia-20-death-anniverssary.shtml
- Mehrin, N. (2010, 12 13). *Negay-i Be Karname-yi Nezam-i Amani*. <https://www.dw.com/fa-af/امانی-نظام-های-کارنامه-به-نگاهی/a-6324124>
- MepaNews. (2020, Şubat 19). *Abdurreşid Dostum kimdir?* www.mepanews.com: <https://www.mepanews.com/abdurresid-dostum-kimdir-23088h.htm>
- Mesdak, D. N. (2011). *Afganistan; Siyasi Zayıflık ve Dış Müdahale* (1 b.). (Çev.D. N. Semet). Allameh Reşad Yayınevi.
- Michel, R. (2007). *Tarihi Cemiat-i İhvanul Müslimin; Az Ağaz Ta İmroz* (2 b., Cilt I). (Çev.S. H. Hosroşahi). Vezaret-i Umur-i Harece.
- Mobin, D. A. (2008). Gazneliler Harazm'ı nasıl ele geçirdi. *Tarih Araştırma Dergisi*(14), 130.
- Mohammadi, Ğ. M. (2018). *Uğursuz üçgen; Afganistan, Pakistan, Hindistan*. Sayeed Yayınları.
- Mubariz, A. H. (1999). *Afganistan'ın Siyasi Olayların Gerçekleri ve Analizi; 1973-1999* (2 b.). Meyvand Yayıncıları.
- Muhinyar, M. (2018, Mart 7). *Siyasi Makaleler*. Eylül 8, 2020 tarihinde Armanemili: <http://www.armanemili.com/posts/8248>
- Muradi, A. A. (2014, Eylül). Siyasal İslam'da aşırılık nedir: Kimlik ve normatif eylemin kökenleri. *Üç Aylık Bilimsel Araştırma, İslam Dünyasının Siyasi Araştırması*(3), 32. file:///C:/Users/Dell/Downloads/priw-v5n3p29-fa.pdf

- Müşerref, P. (2006). *Dar Hattı Atış/ Ateş Hattında*. (Çev.S. H. Yunusi). Meyvand Yayınları.
- Nadaf, E. (2002). *Osame ibni Ladi; Yak Nafar Az Yak Milyard*. (Çev. O. İzadPanah). Abed Yayıncılık.
- Nadavi, A. S. (2010). *De Afğanistan Yönlük* (1 b.). (Çev.M. A. Hakparast). Momend Heperendoyee Tölene.
- Nadavi, İ. S. (2008). *Dar Sarzami-i Mücahidan ve Fatihan*. (Çev. A. N. Osman). Ava-yi İslam.
- Navid, S. (2009). *Amani döneminde Afganistan; Amanullah Han döneminde dini tepkiler ve sosyal gelişmeler* (2 b.). (Çev. M. N. Mucaddidi). Ahrari Yayıncı.
- Omarzai, G. (2005). *Kabil Geceleri; Afganistan'da son yirmi yılın perde arkası*. Maivand Yayıncılık Şirketi.
- Osman, T. (2015). *Afgan Halkının Cihadının ve Direnişinin Arkapalanı*. Meyvand Yayıncı.
- ÖZTÜRK, M. (2019, Ocak 31). *Tasis-i Devlet Duşvartar Az Cihad Ast*. <https://www.aa.com.tr/fa/افغانستان-دولت-تاسیس-افغانستان-در-الجزایری-مجاهد/افغانستان-جهاد-از-دشو ار تر-دولت-تاسیس-افغانستان-در-الجزایری-مجاهد/1380198>
- Pajhwok Afgan Nesws. (2015, Mayıs 21). *Hizbi İşşami Be Rahbari-yi Gülbuddin Hikmetyar*. <http://peace.pajhwok.com/dr/armed-group/به-افغانستان-اسلامی-حزب/به-افغانستان-اسلامی-حزب/1380198>
- Pancşiri, D. (2007, Mart 31). *Pişine-yi Ravabeti Afganistan ve Pakistan*. www.ariaye.com: https://www.ariaye.com/dari3/siasi/durand/panjsheri5.html
- Parstoday. (2020, Nisan 27). *9 Sal İşgal ve Tacavuz Be Afganistan*. <https://parstoday.com/dari/news/afghanistan-i108031>
- Pehlevan, D. C. (2015). *Afganistan; Mücahidler dönemi ve Taliban'ın yükselişi*. Sarvar - i Saadat Uluslararası Yayınları.
- Peştunmal, S. V. (2020, Eylül 7). *Da arg Naveli*. <https://mundigak.com/2020/02/03/د-خولی-له-کرزي-حامد-د-ناوېلي،-ارگ>

- Peyman, S. V. (2005, Ağustos 21). *afghan-shohada*. ağustos 9, 2020 tarihinde afghan-shohada: <http://afghan-shohada.mihanblog.com/post/12>
- Rabbani, B. (2012, June 3). *Zendeginame-yi Şhit Gulam Muhammet Niaza*. <https://www.eslahonline.net/2012/06/03/نیازی-محمد-غلام-استاد-شهید-نامه-زندگی/>
- Rasuli, M. A. (2009). *Afganistan Anayasalarına Genel Bakış*. Sayeed Yayıncı.
- Rava, O. (1990). *Afganistan, İslamcılık ve politik modernite* (1 b.). (Çev. A. SarvKamat). Astan Kūdüs Razavi.
- Razavi, D. H. (2013). *De Pakistan Bahrani Palisi Ta Yuva Katana* (1 b.). (Çev. M. S. Ahmadzai). Momend Haparanduye Tolena.
- Riedel, B. (2012). *Deadly Embrace/Ölümcül Kucaklaşma*. (Çev. B. M. Foruğ). Emiri Yayınları.
- Saadian, Ğ. H. (2014). Müslüman üniversitelerin ve bilim merkezlerinin Orta Çağ'da Avrupa'nın bilim merkezleri üzerindeki etkisi. *Üç Aylık Tarih Araştırmalar Dergisi*(4), 29-30.
- Şahid, A. (2019, Ağustos 19). *Nega-i Be Eslahat-i Siyasi ve İctemayee Şah Amanullah*. <https://tolonews.com/fa/afghanistan/امان-شاه-اجتماعی-و-سیاسی-اصلاحات-میراث-به-نگاهی/>
خان -الله
- Salihy, M. A. (2014). Afganistan'da İktidar Mücadelesi ve Dış müdahaleler, 1973-2014. 58(Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü.
- Şams, Ş. (2014). *Afganistan'ın Çağdaş Tarihi; Ahmad Şah Abdaliden Aşrfganiye* (2 b.). Hikmet Yayın Evi.
- Şark, M. H. (2007). *Afganistan'ın İlk Cumhuriyeti'nin Kurulması ve Yıkılması; Anılar 1320-1374* (2 b.). Sayeed Yayın Merkezi.
- SarvKamat, H. (2012). İslam Üniversitesine bir bakış, El Ezher Üniversitesi, Mısır. *İslami Üniversitesinin Epistemolojik çalışmalar*(18), 132. <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/211247/الازهر-دانشگاه-موردی-مطالعه-اسلامی-دانشگاه-یک-به-نگاهی/>
مصر

- Şayan, N. (2019, Ağustos 6). *Şey Muhammed Asif Muhseni Ki Bu?* da.azadiradio: <https://da.azadiradio.com/a/30094889.html>
- Şenli, B. (2017). *Afganistan 1945-1989*(Yayımlanmamış doktora lisans tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü.
- Şirzad, M. (2014). *Maskenin Arkasındaki Taliban; Gelişin Sırrı, Düşmenin Sırrı, Yeniden Doğuş Bilmecesi*. Sayeed Yayınları.
- Şirzad, M. A. (2011). *Afganistan ve Siyasal Hareketler*. Yazar Kendisi.
- Sistani, M. A. (2008, Ekim 22). *Afghan German Online*. <http://www.afghan-german.com/default.aspx>
- Stanakzai, A. S. (2010). *Da Septamber 11 Ov Per Afganistan Yee Ağıza* (1 b.). Momend Hepernduye Tolena.
- Steveacol. (2016). *Ghost Wars/ Hayalet Savaşları*. (Çev. M. M. Ishak). Meyvand Yayınevi .
- Sultani, M.S. (2019). *Afganistan'da Cumhuriyet Dönemi Siyasi Gelişmeleri 1973-1978*(Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü.
- Sultani, N. A. (2016). *Afganistan'da süper güçlerin çatışması; Afganistan neden harap oldu?* Dikkat Yayıncı.
- Tabibi, A. (Nisan 1985). *Herat'ın gelişmesi Timurluların döneminde*. Afganistan Cihad Kültür Konseyi Yayınları.
- Tamanna, F. (2008). *Siyasat-i Harici-i Amrika Dar Afganistan*. Pujuheşkade-i Mutalehat-i Rahburdi.
- Tanin, Z. (2015). *Yirminci Yüzyılda Afganistan - 1900-1996* (1 b.). Tayf Negar.
- Tanvir, H. (2000). *Afganistan'da Gazetecilik Tarihi*. Meyvand Yayıncı.
- tr.euronews. (2018, Temmuz 23). *Afganistan*. Eylül 13, 2020 tarihinde [tr.euronews.com](https://tr.euronews.com/2018/07/22/uzun-suredir-turkiye-de-bulunan-afganistan-cumhurbaskani-yardimcis-dostum-ulkesine-dondu): <https://tr.euronews.com/2018/07/22/uzun-suredir-turkiye-de-bulunan-afganistan-cumhurbaskani-yardimcis-dostum-ulkesine-dondu>

- TrtHaber. (2020, Mayıs 17). *Afganistan'da Raşid Dostum'a mareşallik unvanı*. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/afganistanda-rasid-dostuma-maresallik-unvani-485411.html>
- Türkiye Genelkurumay Basımevi. (2009). *Geçmişten Günümüze Türk- Afgan İlişkileri*. Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Vardak, D. T. (2019). *De Afganistan De Helko Bi Sutri* (1 b.). Yazar Kendisi.
- Wikipedia. (2020, Mayıs 31). *Tarih-i Afganistan*. https://fa.wikipedia.org/wiki/اسلام_از_پیش_افغانستان_تاریخ
- Yegin, A. (2015). *Afganistan Siyasetini Anlama Kılavuzu*. SETA Yayınları.
- Yemeni, Y. (1999). *Nasmatu Sehr* (Cilt 2). Darul Muareh Al Arabi.
- YJC. (2012, Temmuz 17). *Nega-yi Be Tarihçe-yi Afganistan*. <https://www.yjc.ir/fa/news/4007639/افغانستان-تاریخچه-به-نگاهی>
- Zeki, İ. (2015). 1973 Sonrası Afganistan'da Siyasal Partilerin Gelişmesi ve Cünbiş Partisi Örneği (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü.